

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**HAFİZ ESAD SONRASI
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİSİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan: **Mehmet TİRAŞ**

İstanbul, 2012

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**HAFIZ ESAD SONRASI
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN
GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİSİ**
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezi Hazırlayan:

Mehmet TİRAŞ

Öğrenci No:

090771034

Danışman:

Prof. Dr. Tayyar ARI

İstanbul, 2012

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum **Hafız Esad Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Güvenlik Politikalarına Etkisi** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 06/07/2012

Mehmet TİRAŞ

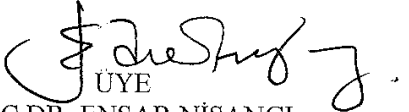
T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

06/07/2012

Enstitümüz *Uluslararası İlişkiler* Anabilim dalı *Uluslararası İlişkiler* Bilim dalı yüksek lisans öğrencilerinden 090771034 numaralı **MEHMET TIRAŞ**'ın "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim - Öğretim ve Sınav Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "**HAFIZ ESAD SONRASI TÜRKİYE- SURİYE İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİSİ**" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 17.05.2012 tarih ve 2010/14 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, ilgili yönetmeliğin (c) bendi gereğince (45) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
PROF. DR. İAYYAR ARI

ÜYE
DOÇ. DR. ENSAR NİŞANCI

ÜYE
YRD. DOÇ. DR. PINAR BAL

HAFIZ ESAD SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİSİ

Tezi Hazırlayan: Mehmet TİRAŞ

ÖZET

“Hafız Esad Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Güvenlik Politikalarına Etkisi” adlı bu çalışmada iki ülke arasındaki ilişkiler, Hafız Esad ve Beşşar Esad Dönemi şeklinde iki ayrı bölüm halinde ele alınmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde farklı bloklarda yer alan bu iki ülke arasındaki ilişkiler Hatay meselesi, su sorunu ve PKK gibi problemlerin varlığı nedeni ile olumsuz bir seyir izlemiştir. Çalışmada Beşşar Esad’ın iktidara gelmesiyle yumuşamaya başlayan ilişkilerin her iki ülke için avantajlı yönlerine değinilerek, Suriye için Türkiye; Batı’ya açılan bir kapı olarak, Türkiye için Suriye ise; Ortadoğu’ya açılan bir kapı olarak tanımlanmıştır. Özellikle çalışmada Beşşar Esad dönemi ile gelişmeye başlayan ilişkilerin bölge güvenliği üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Ortadoğu ülkelerini derinden etkileyen ve Arap Baharı olarak nitelenen halk hareketlerinin nasıl başladığı ve bu coğrafyadaki hangi ülkeleri etkisi altına aldığına dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bölgeyi saran bu hareketlerin Suriye’yi nasıl etkilediği incelenmiş ve bu konu ile ilgili olarak bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak bu araştırma ile Arap Baharı’yla başlayan hareketler sonucunda farklı ve ucu açık bir sürece çevrilen ilişkilere kısaca yer verilmiş ve olası sorunlar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Hatay Meselesi, Su Sorunu, PKK, Güvenlik, Arap Baharı.

THE EFFECTS OF TURKISH-SYRIAN RELATIONS ON SECURITY POLICIES IN THE POST-HAFEZ AL-ASAD PERIOD

Presented by: Mehmet TİRRAŞ

ABSTRACT

This paper, called “The Effects of Turkish-Syrian Relations on Security Issues in the Post-Hafez al-Assad Term,” analyzes the bilateral relations between two countries within the content of two separate parts related to the Hafez al-Assad and Bashar al- Assad period. As the countries had been in different camps during the Cold War era, their relations were deteriorated because of Alexandretta question, water dispute and PKK issue. In this regard, this study initially touches upon the mutually-advantageous aspects of the détente period in bilateral relations generated following Bashar al-Assad coming to power in this term. Turkey is defined as a gate opening to the West for Syria, in turn, Syria is a doorstep to the Middle East for Turkey. Furthermore, the paper notably tries to examine how the Turkish-Syrian relations during the Assad period affected the regional security balances. Finally, this study briefly analyzes the evolution of the bilateral relations in the aftermath of the Arab Spring as well as the focus on the possible troubling issues in this uncertain period between two neighboring countries.

Key Words: Cold War, Hatay Issue, Water Dispute, PKK, Security, Arab Spring

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
1. GİRİŞ	1
2. HAFIZ ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	4
2.1 Suriye'nin Toplumsal Yapısı.....	6
2.2 İlişkilerdeki Temel Dinamikler	8
2.2.1 Soğuk Savaş Faktörü	9
2.2.2 Suriye'nin İç Faktörleri.....	11
2.2.3 Türkiye'nin İç Faktörleri	19
3. BEŞŞAR ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	28
3.1 İlişkilerin PKK İpoteğinden Kurtulmasının Olumlu Yansımaları.....	43
3.2 Beşşar Esad'ın Kişiliği ve Kişiliğinin Yönetime Etkisi.....	48
3.3 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Irak İşgali	53
3.4 Türkiye'de Yeni Yönetim ve Ortak Politikalar	59
3.4.1 AK Parti'nin Dış Politikasında Suriye	62
3.4.1.1 Erdoğan'ın Kişiliği.....	64
3.4.1.1.1 Müslüman Kimliği.....	66
3.4.1.1.2 İkili İlişkilerde Etkili Olması	68
4. GELİŞEN İLİŞKİLERİN BÖLGE GÜVENLİĞİNE ETKİSİ	70
4.1 Türkiye ve Suriye'nin Bölge Güvenliği İçin Önemi.....	72
4.2 Gelişen İlişkilerin Bölge Güvenliğine Etkisi.....	72
4.3 Gelişen İlişkilerin Suriye Güvenliğine Etkisi.....	78

4.3.1 Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Arap Dünyasıyla İlişkilerine Etkisi.....	80
4.3.2 Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Batı ile Olan İlişkilerine Etkisi ...	81
4.4 Türkiye ve Suriye'nin Bölge Güvenliği İçin Önemi ve Gelişen İlişkilerin Bölge Güvenliğine Etkisi.....	84
4.5 Gelişen Türkiye-Suriye İlişkilerinin Barış Sürecine Etkisi.....	86
4.6 Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi.....	88
4.6.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci	88
4.6.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci.....	89
4.6.3 Libya'da Arap Baharı Süreci	92
4.6.4 Suriye'de Arap Baharı Süreci	92
4.7 Olası Sorunlar.....	101
SONUÇ	104
KAYNAKLAR	112
ÖZGEÇMİŞ	122

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil. 1. Yıllara Göre PKK'nın Saldırılarında Meydana Gelen Azalış.....76

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
a.g.e	: Adı Geçen Eser
BM	: Birleşmiş Milletler
bkz.	: Bakınız
DP	: Demokrat Parti
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
MKYK	: Merkez Karar Yönetim Kurulu
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
RP	: Refah Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
YDSK	: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

1. GİRİŞ

Türkiye, 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı'na büyük devletlerin ısrarlarına rağmen katılmama konusunda kararlı bir tavır sergilemiştir. Bu savaşın bitiminden itibaren ise uluslararası sistemin yapısını, Doğu ile Batı blokları arasındaki güç mücadelesi ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur. 1990 yılına kadar süren bu güç mücadelesine sahne olan Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Türk boğazlarında kontrol sahibi olma, Kars ve Ardahan'ı Sovyetler Birliği'ne katma gibi tehditleri nedeni ile kendini Batı bloğu güvenlik şemsiyesi içerisinde konumlandırmıştır. Bu süreçte Türkiye, bloğun askeri kanadını oluşturan NATO'nun etkili ülkelerinden biri haline dönüşmüş, Türk dış politikası da Batı ile paralel bir seyir izlemiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye bu hızlı gelişen süreç içerisinde artık Batı'yla hareket etmenin yanı sıra kendi dış politikasını da yürüten bir konuma gelmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türk topluluklarının bağımsızlıklarını kazanması Türkiye için bu ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek adına yeni bir fırsat doğurmuştur. Çünkü Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği çatısı altında bulunan Türk toplulukları ile ilişkiler alt düzeyde bir seyir izlemiştir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ve Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi, Türkiye'nin bölgede ekonomik, sosyal, siyasal ve stratejik açıdan önemli bir ülke konumuna yükselmesine neden olmuştur. Bu ülkelerde Türkiye eğitim enstrümanını kullanarak kültürel bir entegrasyon gerçekleştirmeye çalışmış ve enerji politikaları ile de bu ülkeleri küresel sisteme entegre etme politikası gütmüştür. Ancak 1990'lı yıllarda bu ülkelere verilen sözlerin tutulmaması ve Rusya'nın 2000'lerden itibaren yükselen güç olması bölge ülkeleri ile ilişkilerin geri plana itilmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında yöneldiği bir diğer bölge Ortadoğu'dur. Türkiye'deki batılılaşma ve çağdaşlaşma politikalarının etkisinin yanı sıra, 1918-1950 yılları arasında Ortadoğu bölgesinin büyük güçler tarafından paylaşılarak kontrol altında tutulması nedeni ile Türkiye, uzun yıllar boyunca etkili bir Ortadoğu politikası oluşturamamış, ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde, Batı ile paralel bir dış

politika izlerken tek yönlü politika anlayışından uzaklaşmış ve çok yönlü bir politik anlayışın sonucu olarak bölgesel politikalara yönelmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu ülkeleriyle de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Süreç içerisinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikasını uygulamaya başlaması, bu coğrafyadaki ülkelerle ilişkilerin ilerlemesinde önemli bir etken olmuştur.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin, cumhuriyet tarihi boyunca Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözleri çerçevesinde barışçıl bir dış politika izlediği gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "sıfır sorun" politikası yeni bir kavram olarak görülemese de, bu yönelimle Türk dış politikasının daha aktif bir hale geldiği ifade edilebilir. Böylece Ortadoğu'ya yönelik olarak izlenen ilişkiler çok boyutlu hale gelmiş ve Türkiye bölgesel manada önemli bir güç olarak görülmeye başlanmıştır.

"Mısır'sız savaş, Suriye'siz barış olmaz" sözlerinin açıkça ifade ettiği gibi Suriye bölge için önemli bir ülkedir. Çalışma kapsamında Ortadoğu bölgesinin iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Suriye arasında gelişen ilişkilerin bölge güvenliğine olan etkileri incelenecek olmasına rağmen Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişimiyle ilgili değinilmesi gereken bazı önemli noktalar vardır. Örneğin ilk kez AKP hükümetinin politikaları sonucunda ilişkilerin geliştiğini söylemek tam doğruyu yansıtmayabilir. Bunu anlamlandırabilmek için Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihsel arka planına göz atmakta fayda vardır.

911 km ile Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu güney komşusu Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesi ile beraber otokratik ama istikrarlı bir yapıya kavuşan Suriye ile zaman zaman bazı gerginlikler yaşanmıştır. İki ülke arasında ilk ciddi kriz 1957 yılında yaşanmıştır. 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılımını kabullenmeyen Suriye, özellikle Baas rejiminin ülkede etkin olması ile meseleyi yeniden gündeme getirmiş ve bununla ilgili propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) gündeme getirmesi ile iki ülke arasında yaşanan su sorunu da gün yüzüne çıkmış ve Suriye bu projeyi engelleyebilmek amacıyla, 1984 yılında

Abdullah Öcalan tarafından kurulan terör örgütü PKK'yı Türkiye'ye karşı caydırıcı bir enstrüman olarak kullanmaya başlamıştır.

1998 yılında PKK'nın Hatay'da faaliyetlerde bulunması dönemin hükümetini rahatsız etmiş ve bu nedenle Suriye ile savaşın eşiğine gelinmiştir. Aynı yıl imzalanan Adana Mutabakatı ile terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, ilişkilerin yumuşamasına zemin hazırlamıştır. Hafız Esad'ın 2000 yılında vefat etmesi ile Ahmet Necdet Sezer'in ve üst düzey devlet yetkililerinin, ABD'nin Suriye'yi 'şer ekseni ülkeleri' içinde saymasına rağmen cenaze törenine katılması, bu şekilde Suriye'nin arkasında bulunduğu imajının verilmesi, ilişkilerin önünü daha da açan bir gelişme olmuştur.

Ancak değişen bölgesel çıkarlar, özellikle de Arap Baharı'nın etkisi ile global düzlemde meydana gelen dönüşümler, Türkiye'nin yeni bir konum almasına neden olmuştur. Türkiye etik politik anlayışı çerçevesinde bölgedeki demokratik rejimleri destekler niteliğe bürünmüştür. Bu çerçevede Arap Baharı olarak adlandırılan ayaklanmalarda demokratik halk hareketlerine destek veren Türkiye, bu hareketlerin Libya, Tunus ve Mısır'da başarıya ulaşmasına paralel olarak demokratik dönüşümün Suriye'de de başarıya ulaşması yönünde halkı destekleyen bir politika yürütmüştür. Bu durum kaçınılmaz olarak Suriye'deki mevcut yönetimle ilişkileri germiş ve bu anlamda birçoklarının "sıfır sorun politikası sona mı erdi?" şeklinde endişeler dile getirmesine neden olan bir süreç yaşanmıştır. Çalışmada bu konuya çok kısa bir şekilde yer verilerek genel olarak iki ülke arasındaki mevcut sorunların çözülmesinin hem Suriye hem de Türkiye için bölgede bir "güvenlik çatısı" oluşturacağı konusu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda "Arap Baharı" süreciyle başlayan gerginliğin devam eden bir sürecin parçası olması ve var olan durumun gelecekte ne yöne evrileceğinin kestirilememesi nedeniyle bu açık uçlu sürecin netlik içeren kısmı üzerine çalışılmıştır.

Çalışmada Hafız Esad ve Beşşar Esad dönemi ayrı bölümler halinde incelenerek, iki ülke arasında baba Esad döneminde yaşanan sorunların çözülmesi ve oğul Esad döneminde ilişkilerin ivme kazanmasının bölgesel güvenliğe etkisi araştırılmıştır. Gelişen ilişkilerin Suriye güvenliği üzerindeki yansımaları analiz

edilmiştir. Ayrıca Suriye'nin Batı ve Arap Dünyası'yla ilişkilerinin nasıl bir boyut kazandığı meselesi de hesaba katılarak, iki ülke arasındaki ilişkilerin bölgedeki barış sürecine ne tür katkılar sağladığı ve "Arap Baharı" diye tanımlanan süreç sonucu ortaya çıkabilecek olası durumlara dair bir projeksiyon yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde Hafız Esad dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri ele alınmıştır. Bu çerçevede iki ülke arasında var olan 1957 Suriye Bunalımı, Hatay Sorunu, Fırat-Dicle-Asi nehri sularının paylaşımı konusunda yaşanan problemler ve Suriye'nin su sorununa karşı bir koz olarak kullandığı PKK Sorunu incelenmiştir. Ayrıca her iki ülkenin Soğuk Savaş döneminde farklı kutuplarda bulunmasının ilişkilere yansımaları ele alınmıştır.

İkinci bölümünde ise Hafız Esad'ın ölümüyle birlikte yerine geçen oğlu Beşşar Esad döneminde gelişen iki ülke ilişkileri mercek altına alınmıştır. Bu dönemde Suriye'nin PKK'ya destek vermesi nedeniyle sergilenen düşmanca tavırların son bulması neticesinde karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleşmesi, ilişkilerde yumuşama ve yakınlaşma sonucu oluşan yeni döneme dair bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Beşşar Esad ve Tayyip Erdoğan'ın sahip olduğu kişilik özellikleri bu bölümde ele alınarak, sözkonusu özelliklerin ikili ilişkilere nasıl yansıdığı konusu üzerinde inceleme yapılmıştır. 11 Eylül Saldırıları ve dünyada yükselen Müslüman karşıtlığı, ABD'nin Irak'ı işgali ve bu savaşın etkileri üzerinde durulmuştur. Bölüm sonunda, ilerleme gösteren ilişkilerin devam etmesine yönelik önerilere yer verilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye-Suriye arasında Beşşar Esad'la başlayan yakın ilişkilerin ekonomik ve siyasi olarak devam etmesi ve Hafız Esad döneminde var olan sorunların çözüme kavuşturulmasının bölgesel güvenlik bağlamında etkisi incelenmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetlerine yer verilmesinin yanı sıra Suriye'nin Türkiye'yi Batı'ya karşı açılan bir kapı olarak görmesinin ve Türkiye'nin de Suriye'nin yanında yer alması ile gelişen ilişkilerin her iki ülke ve bölge ülkeleri açısından önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca yaşanan Arap halk hareketlenmeleri sonucunda iki ülke arasında ortaya çıkabilecek olası sorunlar ele alınmıştır.

2. HAFIZ ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1970 yılında bir darbe gerçekleştirerek yönetimi ele alan Hafız Esad, darbeden bir yıl sonra 1971 yılında yapılan halk oylaması ile Suriye'nin devlet başkanı seçilmiştir [1]. Hafız Esad'ın, yönetimi boyunca, bir devlet başkanı olarak en önemli başarısı, tarihi darbelerle dolu, istikrarsız siyasi bir yapısı olan Suriye'yi, otokratik ama istikrarlı bir yapıya dönüştürebilmesidir. Zira, Esad iktidara gelmeden önce Suriye'de yaklaşık olarak yirmi darbe meydana gelmiştir [2]. 1949 yılından itibaren aralıklarla devam eden bu darbeler, 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle son bulmuştur. Esad'ın, bu bağlamda Suriye'de sağladığı siyasal istikrar, otoriter bir rejim kurularak oluşturulmuştur [3]. Esad, iktidarı gele geçirip otoriter bir yapı kurmakla sağlamlaştırdığı bu gücü Silahlı Kuvvetler, Gizli Polis Teşkilatı ve devletin icra organları üzerinde kurduğu sıkı kontrol ile sağlamıştır [4].

Hafız Esad, 12 Mart 1971'de referandumla yedi yıllık bir dönem için iktidarı ele alması ile Suriye'nin ilk Alevi kökenli Devlet Başkanı olmuştur. Hafız Esad'ın bu başarısı; Alevilerin geçmişteki ekonomik ve siyasi açıdan geri plana atılmışlıklarının sonu ve Suriye'de siyasal açıdan geçirdikleri evrimin önemli bir göstergesi olarak görülmüştür aynı zamanda [3]. Ayrıca Esad'ın iktidara gelebilmesinde, Arap milliyetçiliğine dayanılarak 1943 yılında kurulan ve siyasi bir hareket olan Baas Partisi de önemli bir etkiye sahiptir [5].

Hafız Esad yönetimi ele aldıktan sonra 1973 yılında yapılan referandum ile kabul edilen anayasada, rejimin güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yaparak, kendine mutlak güç sağlamayı amaçlamıştır. Bu nedenle, Nasır'ın modelinden etkilenerek, siyasal gücü "kollektif liderlik" çerçevesinde paylaşmak yerine, başkanlık sistemini kurmayı tercih etmiştir. Referandumla kabul edilen anayasa, bir yandan devlet başkanının ülkeyi etkin bir şekilde kontrol edebilmesine imkan veren sınırsız bir iktidar alanı sağlarken, bir yandan da Hafız Esad'a başkomutanlık payesi vermiştir [6]. Hafız Esad bu anayasa ile hükümetin ve ordunun başı olmakla kalmamış ayrıca kişiliği ve uyguladığı politikalar hakkında eleştiri yapılmasını yasaklayarak ülke içindeki kurumları bağımsız hareket edemez duruma getirmiştir [2]. Hafız Esad'ın ülkede uyguladığı bu politikaların temel amacı; yönetime tehdit

oluşturabilecek oluşumlara izin vermemek ve politikalarına geniş bir halk desteği sağlamak olmuştur [3]. Esad kurmuş olduğu bu yapıyı sağlamlaştırmak ve rejime karşı herhangi bir tehdidin oluşmasını önlemek amacıyla kendisinin de mensubu olduğu Nusayri cemaatine ait siyasetçileri ve askerleri kilit noktalara getirmiştir. Stratejik noktalara yapılan bu atamalarda Nusayri olmanın yanı sıra Esad'a sadakat belirleyici kriter olarak ön plana çıkmıştır. Kısacası Esad, ele geçirdiği iktidarı kendi mezhebi içinde tutmaya özen göstermiş ve bu şekilde bir örgütlenmeye gitmiştir. Her ne kadar mezhepsel bağlılık kadrolaşmada önemli rol oynasa da, Esad, toplumun yaklaşık olarak %90'nını oluşturan Sünnilere de toplumda meşruiyeti sağlamak amacıyla devletin üst makamlarında yer vermiştir. Bu şekilde baba Esad döneminde devletin savunma ve dışişleri bakanlıklarına Sünni kökenli isimler getirilmiştir [7]. Genelkurmay Başkanlığı gibi önemli görevlere getirilen bu Sünnilerin ortak özelliği ise, Esad yönetimine tehlike oluşturabilecek bir örgütlenme gücüne sahip olmamalarıdır [2]. Bu politikalar sayesinde Esad, kurmuş olduğu rejimi kendi liderliği ve bizzat atadığı kişilerden oluşan üç devlet kurumu (parti-ordu-bürokrasi) etrafında toparlamıştır. Bu düzenlemeler sayesinde Esad, devlet başkanı ve Baas Partisi lideri olarak, siyasi arenadaki kontrolü tek elden yürütmüştür [7]. Esad'ın ülke içinde kurduğu otoriteyi korumak ve güçlendirmek için uyguladığı politikalar ve yeni bir Suriyeli kimliği oluşturmak için izlediği yöntemlerle beraber, pragmatik ve rasyonel dış politikaları da, Suriye'de istikrarlı bir yapının oluşmasını sağlamış, Suriye'yi bölgede önemli bir konuma getirmiştir [1] .

2.1 Suriye'nin Toplumsal Yapısı

Suriye toplumunun geneli ele alındığında ülkenin heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Dini ve etnik çeşitliliğin fazla olduğu ülkede kültürel bakımdan bir birliktelik olduğu da bilinmektedir.

Suriye'de halkın %82.5'nin Arapça konuşmakta, Sünni Müslümanlar toplumun yüzde 68.7'lik bir dilimle çoğunluğu teşkil etmektedirler [4].

Sünni Müslümanlar'dan sonra %14.1'lik nüfus oranı ile Hristiyanlar gelmekte; bu grubu %11.5'lik bir dilimle Aleviler, %3 ile Dürziler, %1.5'le İsmaililer takip etmektedir [4].

Toplumu meydana getiren gruplar etnik köken bazında ele alındığında Kürtler'in %8.5 oran ile çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Yine Türkmenlerin oranı %3, Ermenilerin oranı ise %4'tür. Bu etnik gruplar dışında ülkede Çerkez kökenli vatandaşlar olduğu da bilinmektedir[4].

Toplumsal olarak heterojen bir yapıya sahip olan Suriye'de 1970 yılında Esad'ın iktidara el koyması, iç politikada istikrarı sağlarken, dış politikada da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Hafız Esad ile beraber, izlenen dış politikada daha realist adımların atıldığı görülmüştür. Bu bağlamda Esad dış politikası "bölgesel güvenlik" ile bölgede "güç" ve "saygınlığın artırılması" şeklindeki hedefler çerçevesinde oluşmuştur [1]. İktidara geldiğinde Esad ilk olarak dış Arap dünyasında yer alan ülkeler ile ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiştir. Bölgedeki yalnızlığını Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurarak gidermiş, Batı'ya karşı da Sovyetler Birliği'ne yakınlaşan bir dış politika tercih etmiştir [3]. Bu şekilde Esad'la beraber Suriye dış politikası çok daha "istikrarlı" ve "sürekli" bir yapı izlemiştir. Esad'ın iktidar gücünü sağlamlaştırmaya yönelik politikalar izlemesi, Suriye'nin siyasi tarihinde ilk defa "yönetim"e süreklilik kazandırmıştır [1].

Hafız Esad'ın dış politikası bağlamında Türkiye-Suriye ilişkilerine bakıldığında; söz konusu ilişkilerin birçok açıdan ortak noktaları bulunan iki komşu ülke arasında olması gereken çizgide devam etmediği görülmektedir. Türkiye-Suriye ilişkileri güvensiz bir ortamda, iki ülkenin birbirine karşı önyargıları ve bu önyargıları tetikleyen iç ve dış faaliyetlerin var olduğu bir alanda gerçekleşmiştir [8]. 6 Ağustos 1956 tarihinde Suriye ile SSCB arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalanmış, bu anlaşmanın hemen ardından da Türkiye- Suriye arasında 1957 yılında "Suriye Buhranı" patlak vermiştir [9]. Zira bu antlaşmaya göre Sovyetler, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı [10].

Suriye Buhranı, Türkiye'nin Suriye başta olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerinin biraz daha bozulmasına neden olmuştur [10].

Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Araplarla ilişkileri düzeltme politikaları, Suriye tarafından, Türkiye'nin uluslararası arenada Kıbrıs politikasındaki yalnızlığını aşmak amacıyla izlediği bir yol olarak algılanmıştır [10]. 1970'li yıllardan itibaren ise sürece, ilişkilerin olumsuz seyir izlemesine neden olan iki yeni unsur daha eklenmiştir. Suriye yönetimi, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerine kurduğu barajlar dolayısıyla, kendi sularının kesileceği gerekçesini öne sürerek Türkiye'ye karşı düşmanca bir tavır içerisine girmiştir. Yönetimin Türkiye'yi su konusunda yola getirebilmek umuduyla bölücü terör örgütü PKK'ya mali destek sağlaması Türkiye'de ciddi rahatsızlık oluşturmuştur. Bu dönemde Suriye, uluslararası arenada bazen açıkça, bazen de örtülü bir şekilde Türkiye'ye karşı olumsuz bir politika izleme yoluna gitmiştir.

Hafız Esad'ın 1970'de iktidara gelmesi ile Suriye, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ancak yeni dönemde devletin üst makamlarınca gerçekleştirilen iki ziyaretlere rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerde istenen düzeyde ilerleme sağlanamamış, hatta zaman zaman iki ülke arasında ciddi krizler yaşanmıştır [10].

2.2 İlişkilerdeki Temel Dinamikler

Genel anlamda Türkiye-Suriye ilişkilerinin yönünü; 1957 Suriye Buhranı, iki ülkenin Soğuk Savaş döneminde farklı bloklarda yer alması, Hatay Sorunu ve son olarak su sorununa bağlı Suriye'nin çeşitli terör örgütlerine ve PKK'ya destek sağlaması gibi nedenler belirlemiştir [11].

Bu bağlamda, Soğuk Savaş koşullarında Türkiye'nin Batı bloğuna yakın politikalar izlemesi, Suriye'nin ise bu dönemde Sovyetler Birliği ile yakınlaşma içine girmesi iki ülke ilişkilerini bir yol ayrımına getirmiştir [12].

1960 yılında bir darbe ile iktidarı ele geçiren Baas Partisi, 1939 yılında Türkiye'ye katılımı gerçekleşen Hatay'ın, iki ülke arasında tekrar bir sorun olarak gündeme gelmesinin de yolunu açmıştır. Bu bağlamda, Hatay'ın Suriye'ye ait bir toprak parçası olduğunu dile getiren partinin söylemlerini takip eden [13], Hafız Esad da sorunun büyümesinde rol oynamıştır. Hatta Hatay; haritalarda Suriye topraklarında gösterilmiş, 1967 Arap-İsrail savaşı sonucunda kaybedilen Golan tepeleriyle birlikte, Suriye topraklarına katılması gereken bir hedef olarak görülmüştür [1].

Bu dönemde Suriye-Türkiye arasındaki diğer bir mesele de su sorunu olmuştur. Özellikle Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde iki ülkenin de aynı dönemlerde bir takım projeler başlatmak istemesi sorunun temel nedeni sayılabilir [13]. Türkiye'nin GAP projesini dile getirmesi ile Suriye yönetiminin Türkiye'ye yönelik olumsuz tavrı, bu projenin hayata geçirilmesi halinde, Suriye'ye akmakta olan suyun azalması söz konusu olacağı için sertleşmiştir [1].

Suriye'nin su konusunda Türkiye'yi ikna etmek için terörü bir araç olarak kullanması, Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Suriye'nin ASALA ya da sol görüşlere dayanan bölücü örgütlerle beraber PKK'ya maddi ve manevi destek sağlamasının yanı sıra, 1995'te Hatay'da terör saldırılarının artması Türkiye ile Suriye'yi savaşın eşiğine getirmiştir [12].

2.2.1 Soğuk Savaş Faktörü

Şüphesiz Türkiye-Suriye arasında yürütülen politikalarda en önemli etkenlerden biri de Soğuk Savaş faktörüdür. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Suriye üzerindeki etkisini kaybeden Fransa'nın ülkeden ayrılmasıyla bağımsız bir Suriye Arap Cumhuriyeti kuruldu. Bu aslında Türkiye ile Suriye arasında uzun bir zaman dilimini kapsayacak sorunlarla dolu bir dönemin başlaması anlamına geliyordu. Zira Soğuk Savaş döneminde dünya ABD-SSCB'nin oluşturduğu iki kutba bölündü. Ayrıca iki kutbun rakip yayılcı politikaları için Ortadoğu büyük önem arz ediyordu.

İki kutba ayrılan “yeni dünya” için gerek Türkiye gerekse Suriye, jeostratejik konumları nedeniyle oldukça büyük önem taşıdığından hem ABD hem SSCB bölgedeki nüfuzunu artırmak için büyük çaba sarf etmişti. Türkiye, 19. yüzyıldan bu yana izlenen modernleşme politikalarının sonucu olarak, yönünü Batı’ya çevirmiş durumdaydı. Ancak yeni kurulan Suriye Arap Cumhuriyeti çıkarları gereği SSCB’ye yakın politikalar izledi.

Türkiye, İngiltere ile birlikte, Ortadoğu bölgesinde yer alan devletleri, Batı savunma ittifakına bağlayacak ortak bir teşkilat içerisinde buluşturmak gayesiyle bazı çalışmalar yürüttü. Ancak SSCB’nin Ortadoğu’ya inmesini engellemek anlamına gelen bu çalışmalar, bölge ülkeleri tarafından yeterli desteği alamadı. Türk hükümetinin çabalarına rağmen Arap ülkelerinden sadece Irak bu çalışmaya olumlu baktı. Ancak projeyi yürüten Türkiye ve İngiltere’nin ısrarlı çalışmaları neticesinde proje Kasım 1955’te Türkiye, İran, İngiltere, Pakistan ve Irak arasında gerçekleştirilen antlaşmayla (Bağdat Paktı), Karşılıklı Güvenlik ve Savunma İşbirliği Teşkilatı haline getirildi. Söz konusu proje, Arap devletlerinden sadece Irak’ın destek vermesi nedeni ile bölge ülkeleri arasında ciddi bir bölünmeye kapı açmıştır. Türkiye bu bağlamda en büyük bölünmeyi komşusu Suriye ile yaşadı. Türkiye’nin Suriye’yi de antlaşmaya dahil etme çabaları Şam yönetimi nezdinde cevap bulmadı. Dönemin başbakanı Adnan Menderes’in bu vesileyle Ocak 1955’te gerçekleştirdiği Şam ziyareti olumsuz neticlendiği gibi, Türkiye aleyhtarı protestoların düzenlenmesine de neden oldu.

Arap devletlerinin, İngiltere ve Türkiye’nin başını çektiği Bağdat Paktı’na katılmamasının en önemli nedeninin İngilizlerin bölgede olumsuz imajı olduğu söylenebilir. Hatta bu nedenle Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkeler bir araya gelerek Bağdat Paktı’na katılmayacaklarını açıklamışlardır. Yapılan anlaşma, temelde Arap dünyasının askeri, siyasi ve ekonomik yapısını kuvvetlendirmeyi hedefliyordu. Ancak sözü edilen İngiliz etkeni özellikle Türkiye-Suriye ilişkilerini iyice germiş ve işler iki ülkenin birbirine karşılıklı bildirimler ve notalar yayınlamasına kadar varmıştı.

Suriye 1956 yılından itibaren Sovyetler Birliği ile iyice yakınlaşmış, devlet kademelerine SSCB yanlısı kişiler atanmış, orduda da önemli tasfiyeler yapılarak genelkurmay başkanlığına "komünist eğilimlere sahip" Albay Afif Bızri getirilmişti.

Özellikle Albay Bızri'nin böyle bir konuma atanması, Batı ile yakın ilişkiler kuran Türkiye'yi ve de Batı'yı son derece rahatsız etmiştir. Aslında durumdan bazı Arap ülkeleri de rahatsız olmuştu. Nitekim 1957 yılında Irak ve Ürdün kralları Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirerek bu durumdan duydukları rahatsızlıklarını dile getirdiler.

Söz konusu gerginlikler, SSCB'nin Türkiye'yi "*Suriye'ye tecavüz emelleri beslemekle*" suçlamasıyla ayyuka çıkmıştır. SSCB'nin Türkiye'ye nota vermesi ile durum bir taraftan Türkiye ve ABD, diğer yandan da SSCB ve Suriye'nin bulunduğu uluslararası bir buhran haline gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak iki ülke sınırında bazı çatışmalar da yaşandı. Aradaki sorunların çözülememesi üzerine konu 1957 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götürüldü. Yapılan müzakereler sonucunda "sorunun taraflar arasında barışçıl bir şekilde çözümlenmesine" karar verildi.

2.2.2 Suriye'nin İç Faktörleri

Türkiye-Suriye ilişkilerini şekillendiren en temel etkenlerden biri aslında, Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin SSCB ile, Türkiye'ninse Batı ile yakın ilişkiler içinde olmasıdır. Bu yıllarda Esad, SSCB ile yakın temas halinde bulunsa da, Soğuk Savaş sonrasında Batı ile yakınlaşma amacı güden politikalar da izlemiştir. Buna rağmen Suriye, Türkiye'nin Batı yönlü politikalarından huzursuzluk duymuştur [1].

Soğuk Savaş döneminden 1998 Adana Mutabakatı'na kadarki sürede Türkiye-Suriye ilişkileri inişli çıkışlı bir yapı izlemiştir. Ancak Türkiye'nin 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Araplardan yana bir tavır sergilemesi sonucunda Suriye ile ilişkilerin bir nebze de olsa yumuşaması sağlanmıştır [3]. 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmesi ile iki ülke ilişkilerinin gelişmesi için üst seviyede karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ancak başta Hatay sorunu ve Fırat-Dicle nehirleri gibi meseleler

olmak üzere, Suriye'nin PKK'ya desteği gibi konular iki ülke ilişkilerinin olumsuz seyirinin devamına neden olmuştur [10].

Esad döneminde Hatay sorunu ile ilgili gelişmelerin nasıl tezahür ettiğine geçilmeden önce bu sorunun başlangıç döneminin incelenmesi gerekmektedir:

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle beraber, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan gizli bir anlaşma niteliğinde olan Sykes-Picot anlaşması ile Hatay Fransa tarafından işgal edilmiştir. Fransızlar bu işgal sonucunda bölgede egemenlik tesis edebilmek için 27 Kasım 1918 tarihinde İskenderun Sancağı'nı kurmuşlardır [3]. Sivas Kongresi'nde Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kabul edilen Misak-ı Milli kararlarına göre Hatay milli sınırlar içinde yer almaktadır. Ancak Sakarya Savaşı'ndan sonra Fransa ile devam eden silahlı mücadeleyi sona erdirmek amacıyla Hatay, Fransa ile 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Anlaşması gereğince Suriye bölgesindeki Fransızların yönetimine bırakılmıştır [14].

Anlaşmada TBMM Hükümeti, Türk halkının kendi kültürünü geliştirmesine müsaade edilmesine ilişkin maddeler koyulmasını sağlayarak Hatay'da yerleşik Türk halkının kendine özgü değerlerinin korunmasını amaçlamıştır [3].

İskenderun Sancağı, Ankara Antlaşması'nın imzalandığı dönemde, doğrudan Fransız mandası altındaki Suriye hükümetine bağlıydı. Ancak bu dönemde Habeşistan'ın İtalya tarafından işgali ile İtalya'nın Akdeniz'de hâkimiyetini artırması ve Hitler Almanyası'nın Ren bölgesini silahlandırması ile Avrupa'da güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, Fransa'nın Suriye'nin yönetimini idare ve ikna etmede zorluklar yaşamasına neden olmuştur [1]. Avrupa'da yaşanan bu gelişmelerle beraber, Fransa'da sol görüşlü partilerin bir araya gelerek bir koalisyon hükümeti kurmaları, Suriye konusunda farklı bir politika izlenmesinin yolunu açmıştır. Yaşanan gelişmeler neticesinde yeni Fransız hükümetinin 1936 yılında Suriye'nin anlaşma tarihinden 3 yıl sonra bağımsız olması öngörülmüştür.

Yapılan anlaşmada Sancak'ın durumu hakkında herhangi bir madde yer almaması, Fransa'nın Sancak üzerinde sahip olduğu hakları zımnen Suriye yönetimine devretmiş olması anlamına geliyordu. Türkiye bu durumdan duyduğu rahatsızlığı, "Suriye'nin bağımsızlığı ile azınlık durumuna düşen Türklerin Suriye'ye bırakılamayacağını" söyleyerek dile getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda 1936 yılından itibaren Türkiye için milli bir mesele olan Hatay ile ilgili politikalarını hızlandırmıştır [14]. Suriye'ye tanınan bağımsızlığın Sancak için de tanınmasını isteyerek, bunu bir nota ile Fransa'ya ileten Türkiye, bu konudaki kararlılığını göstermiştir. Fransa bu notaya karşılık, 10 Kasım 1936 tarihinde, "İskenderun Sancağı'na bağımsızlık vermenin Suriye'yi parçalamak anlamına geleceği ve mandater devlet olarak da buna yetkisi olmadığı" cevabını vermiştir. Bu şekilde sorunun büyümesi ve iki tarafında soruna bir çözüm bulamamaları nedeniyle meselenin Milletler Cemiyeti'ne götürülmesi kararına varılmıştır [3]. Milletler Cemiyeti tarafından konunun araştırılması için tayin edilen İsveçli temsilci Sandler'in hazırlamış olduğu [14] "Sancak'ın iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde bazı şartlarda Suriye'ye bağımlı "ayrı bir varlık olması" raporu 27 Ocak 1937 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiştir.¹ Ayrı bir varlık olarak kurulan Sancak'ın resmi dili Türkçe olacak, ancak Milletler Cemiyeti farklı bir dili Sancak'ın ikinci dili olarak belirleme hakkına sahip olacaktı. Varılan bu kararı Türkiye, Hatay'ın bağımsızlığını kazanması yolunda geçici bir çözüm olarak görmüştür.

Bu gelişmenin paralelinde, Sandler'in raporu doğrultusunda 20 Şubat 1937'de Milletler Cemiyeti tarafından bir anayasa kabul edilerek Hatay'da bir meclis oluşturulmuştur.

Eylül 1938 tarihinde ise İskenderun Sancağı Meclisi ilk toplantısını yaparak söz konusu topraklara Hatay Cumhuriyeti adının verildiğini duyurmuştur. Bu yeni cumhuriyette içişlerine dair tüm kararların Türkler tarafından alınması, ancak dış işlerinde Suriye'ye bağımlı olunması gerekçesiyle, Suriye alınan kararlara muhalefet etmiş, yeni kurulan Hatay'ın devlet işlerinde sorunların çıkmasına neden olmuştur [3].

---

¹ Pehlivanlı- Sarıay- Yıldırım, a.g.e., s. 78, Sandler raporu olarak sunulan esasların metni için bkz. BCA. (030.10.222.4) 402.24.)

Ayrıca 1939 yılında Avrupa'daki mevcut durum Fransa'yı zorlamaya başlamıştır. Çekoslovakya'nın Almanya, Arnavutluk'un İtalya tarafından işgal edilmesi nedeniyle Fransa, Avrupa'daki bu zor koşullarda bir de Türkiye'yi karşısına almaktan çekinir duruma gelmiştir. Türkiye ise mevcut durumu kendi lehine kullanarak Hatay'ın bağımsızlığını şart koşmuş ve Fransa'nın geri adım atmasını sağlamıştır [14]. Bu gelişmeler doğrultusunda 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile Ankara'da yapılan anlaşma ve aynı gün Hatay Millet Meclisi'nin Türkiye'ye katılma kararını TBMM'nin de onaylaması ile Hatay Türkiye topraklarına katılmıştır [3].

Bu tarihten itibaren Türkiye'ye katılımı tanımayan Suriye'nin, Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermesi Türkiye-Suriye arasında büyük bir sorunun başlangıcıdır [10]. Katılım konusu özellikle 1950'li yıllardan itibaren gündeme getirilmiş ve bir iç politika malzemesi olarak da Türkiye'ye karşı kullanılmıştır [14].

Hafız Esad döneminde Hatay Lübnan, Ürdün ve Filistin'le beraber "Büyük Suriye İdeali" çerçevesinde ele alınmış ve bu ideal Suriye dış politikasını büyük ölçüde şekillendirmiştir [10]. Takip edilen politikalar paralelinde 1982-1983 öğretim yılı için hazırlanan lise ikinci sınıf coğrafya ders kitaplarında, Büyük Suriye sınırları içinde Hatay da gösterilmiştir [10].

Bu açıklamalar doğrultusunda Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi El Muallim, Mayıs 1998'de kendisine yöneltilen bir soru üzerine verdiği cevapta "Türkiye ile aramızdaki sorunlardan biri de Hatay'dır. Biz Suriye'deki okullarımızda çocuklarımıza çalınan her vilayetimizle ilgili detaylı eğitim veriyoruz. Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu çocuklarımıza öğretiyoruz. Hatay'ı asla unutmuş değiliz. Mantık her şeyin bir sırasının bulunduğunu söyler" ifadesi ile öncelikle 1967 Arap-İsrail Savaşı sonucunda İsrail tarafından işgal edilen Golan Tepelerinin alınmasını ima etmiş sonraki hedefin ise Hatay'ın tekrardan Suriye topraklarına katılması olduğunu ortaya koymuştur [10].

1998 yılında yapılan bu açıklama ve Suriye'nin izlemiş olduğu politikalar, Suriye açısından bu meselenin hala önemini koruduğunu göstermektedir. Suriye söz

konusu dönemde halen Hatay'ı topraklarına katılması gereken bir parça olarak görmektedir [10]. Bu amacı gerçekleştirmek için de Hatay'da yerleşik Arap kökenli vatandaşlarımızın Türkiye halkı ile yakın ilişkiler kurması engellenmeye çalışılmakta ve aileler çok çocuk yapmaya teşvik edilerek Hatay'a göç etmeleri sağlanmaktadır. Bu şekilde etkin olabilmek için şehirde Arap kökenli nüfusun oranı artırılmak istenmektedir. Nüfus artışıyla beraber Türklere ait araziler çok yüksek fiyatlardan satın alınmış, Arap kökenlilerin mülk edinme faaliyetleri de gittikçe artmıştır [10].

Bütün bunların yanı sıra Suriye'nin, Hatay ve İskenderun doğumlu gençlere Suriye'de bulunan üniversitelerde sınavsız kontenjan ayırarak karşılıksız burslar sağlaması ülkenin bölgeye yönelik politikalarından hala vazgeçmediğini gösterir [10].

Hafız Esad döneminde Türkiye-Suriye arasında yaşanan bir diğer önemli sorun ise Fırat-Dicle-Asi nehirleri sularının paylaşımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklardır [15]. Suriye ve Türkiye arasında yaşanan "su sorunu" sadece bu iki ülke göz önünde bulundurularak analiz edilemez. Bölge ülkelerinden İsrail ve Irak da su sorununda doğrudan etkili ve belirleyici konumda bulunmaktadır. Birçok uzman tarafından su sorunu Ortadoğu'da çıkması muhtemel bir savaşın nedeni olarak da görüldüğü için su, artık ülkeler arasında stratejik öneme sahip bir mesele olmuştur [11].

Özellikle 1970'lerde Suriye, Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki sulama ve hidroelektrik amaçlı bir proje olarak planlanan GAP'ın [16] Türkiye tarafından hayata geçirilmesine ve Fırat nehri üzerinde barajların yapılmasına tepki göstermiş ve bu konuda terörü koz olarak kullanmasının yanı sıra su konusunda da Irak ile işbirliği yoluna gitmiştir [11].

Türkiye-Suriye arasında köklü bir anlaşmazlık olan bu meselenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle beraber ortaya çıktığı görülür. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile ortaya çıkan yeni siyasi sınırlar, Suriye ve Irak'ı Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kıyıdaş, Türkiye'yi ise yukarı kıyıdaş ülke konumuna getirmiştir. Su meselesi bu üç kıyıdaş devletin nehirler üzerinde herhangi bir projeye girişmemeleri nedeniyle 1960 yılına kadar sorun olmamıştır [13]. Bu

devletlerin hemen hemen aynı tarihlerde Fırat nehrinin sularından yararlanmak için kalkınma projeleri geliştirmeleri sorunların başlangıcını oluşturmuştur. Bu bağlamda ilk kriz 1965 yılında, Fırat nehri üzerinde Türkiye'nin elektrik üretimi için Keban barajını, Suriye'nin ise tarımsal üretimini artırmak için Tabqa barajını inşa etmesiyle patlak vermiştir [13]. Bu kriz Türkiye'nin, Suriye'ye 450 m³/sn su vereceğine dair söz vermesiyle son bulmuştur [11]. Ancak Türkiye'nin elektrik üretimi ve su taşkınlarını önlemek amacıyla Keban barajını ve beraberinde Karakaya barajlarının yapımlarını bitirmesi iki ülke arasında sorunların yeniden başlamasına neden olmuştur. Çünkü bu barajlar aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ın sularının azalması anlamını taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu devletler, uluslararası kredi kuruluşlarının barajların yapımı için vermiş olduğu krediyi engelleme yolunda başarılı olmuşlardır. Türkiye bu krediyi ancak sınırdan 350 m³/sn su bırakacağına dair söz vermesiyle alabilmiştir [13].

Özellikle 1970'lerde Türkiye'nin sulama ve hidroelektrik amaçlı kalkınma projesi olarak planladığı GAP'ı [16] gündeme getirmesi, Suriye ve Irak tarafından kendi ülkelerine akan suyun azalması sonucunu doğuracağı endişesi ile karşılanmıştır [17]. Ayrıca GAP'ın bir parçası olan enerji üretiminin yanı sıra sulama amaçlı olarak da planlanan ve projenin en büyük barajı olma özelliğini taşıyan Atatürk barajının yapımına başlanması, Türkiye, Irak ve Suriye arasında uzun süreli sorunların da fitilini ateşlemiştir [10]. Atatürk barajının yapımına başlanması ile beraber Suriye ve Irak, Türkiye karşıtı politikalara hız vererek, bölücü terör örgütlerini destekleme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle Suriye 1970'li yıllarda Türkiye karşıtı sol örgütler ve ASALA'ya destek verirken, 1980'li yıllarda PKK'yı destekleyerek su konusunda Türkiye'yi "zorla" ikna etmeye çalışmıştır [13].

Buna karşılık, dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Suriye'yi "suya karşılık terörü kullanmak"la suçlamış, "Türkiye'nin terör sorununu tek başına çözebileceğini ama Suriye'nin su sorununu tek başına çözemeyeceğini, Suriye'nin bu konuda daha duyarlı olması gerektiğini" ifade eden bir söylemde bulunmuştu [12].

“Suriye ve Türkiye, GAP’ın hayata geçirilmesi nedeniyle Suriye’nin kaybedeceği su miktarına yönelik olarak bilinen proje kapsamında Türkiye’nin saniyede 500m³/sn su bırakması ve aylık akımın 500 m³’ün altına düştüğü anlarda farkın ertesi ay kapatılması kararı almışlardır [11].”

Ancak Fırat nehri üzerinde istekleri devam eden Suriye, 1995 yılında su sorununu uluslararası platforma taşımış [12], üyesi olduğu Arap Birliği çerçevesinde Türkiye’ye nota verilmesine neden olmuştur. Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki barajların ülkeye bırakılan suları kirlettiğini belirterek, su görüşmelerinin yeniden başlamasını istemiştir. Ayrıca bu nota Suriye yönetimi GAP’tan vazgeçilmesi ve Birecik Barajı’nın yapımının durdurulmasına yönelik isteklerde de bulunmuştur [11].

Türkiye üyesi olmadığı Arap Birliği çerçevesinde böyle bir notanın gündeme getirilmesinden rahatsızlık duyarak bu gibi örgütlerin böyle bir sorunun halli noktasında yetkili olmadığını belirtmiştir. Türkiye su sorununun, söz konusu üç ülke (Türkiye, Suriye, Irak) arasında çözülmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur [13].

Bu gelişmeler göz önüne alındığında Fırat Nehri üzerinde sudan faydalanmayı amaçlayan önemli projelerin kıyıdaş devletler arasında ilişkileri olumsuz yönde etkilediği görülecektir.

Tarihsel arka planı böyle şekillenen su sorununda Suriye’nin terörü Türkiye’ye karşı bir koz olarak kullandığı görülmüştür. Fırat ve Dicle’nin eski çağlardan beri kendi topraklarından geçtiğini ileri süren Suriye, su konusunda kazanılmış hakları olduğunu iddia etmektedir [13]. Suriye ayrıca bu nehirlerin uluslararası sular olduğunu iddia ederek, nehir sularının kıyıdaş devletler arasında matematiksel bir yöntemle paylaşılmasını istemektedir. Suriye’nin bu iddiası, Fırat ve Dicle sularında egemenlik hakkı istediğini göstermektedir. Ayrıca Suriye, Türkiye’nin nehirlerle ilgili bölge devletlerine projeler önermesini ise, Türkiye’nin bölgede lider konuma gelmek istemesi şeklinde değerlendirmiştir. Suriye’ye göre, Türkiye bu bağlamda suyu politik bir araç olarak kullanmaktadır [18]. Ancak Suriye ortaya attığı bu tezi, Türkiye’nin aşağı kıyıdaş ülke konumunda bulunduğu Asi Nehri’nin sularını keserek

çürütmüştür. Asi Nehri sularının kesilmesi, Türkiye'nin Amik Ovası'nın kurumasına yol açmıştır [19].

Türkiye Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili olarak Suriye'nin öne sürdüğü iddiaları kabul etmemekte, bunların uluslar arası değil, sınır aşan sular olduğunu söylemektedir. Türkiye kaynak ülke olması sebebiyle, bu nehirleri ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilir. Türkiye, Suriye ve Irak'a söz vermiş olduğu saniyede 500 m³ su akışını sağlamıştır [13]. Suriye ve Irak'ın bu nehirlerin matematiksel olarak paylaşım isteğine Türkiye 3 aşamalı plan ile karşılık vermiştir. Bu plana göre; Türkiye, Suriye ve Irak bu nehirlerle ilgili olarak toprak ve su envanter çalışmaları yapmalı ve sorunun çözümüne yönelik yöntemler geliştirmelidir [19].

Sonuç olarak su sorunu bu üç ülke arasında paylaşım ve tahsis kavramları üzerinde kilitlenmiştir. Suriye ve Irak suların uluslararası sular olduğunu öne sürerek, adı geçen nehirlerin kaynağında paylaşılmasından yana bir politika yürütürken, Türkiye ise hakkaniyet ilkesi çerçevesinde tahsis kavramını ileri sürmüştür [3].

Suriye, bir yandan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapılan barajların kendi ülkesine bu nehirlerden giden suyu azalttığı gerekçesiyle Türkiye'ye karşı suçlamalarda ve isteklerde bulunurken, bir yandan da kaynağı kendi topraklarında bulunan Asi Nehri'nin sularını keserek Türkiye'deki Amik Ovası'nın kurumasına yol açmıştır. Türkiye, 1987 protokolü ile Fırat Nehri sularının yarısını aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'a bırakmasına rağmen, Suriye, Asi Nehri sularının tamamını kullanarak, nehrin aşağı kıyıdaşı Türkiye'nin sudan yararlanmasına izin vermemektedir [11].

2.2.3 Türkiye'nin İç Faktörleri

Suriye mali, teknik ve lojistik destek vererek terör örgütünü, Türkiye ile aralarındaki sorunlarda bir koz olarak kullanmıştır [20].²

PKK, 1970'li yılların ortalarında Abdullah Öcalan liderliğinde örgütlenmeye başlamış ve Kasım 1978'de kuruluşunu ilan etmiştir [21]. Örgütün amacı, Marksist-Leninist bir ideolojiyle Güneydoğu Anadolu'da 'gerilla savaşı' yürüterek Kürtler için bağımsız bir devlet kurmaktır. Öcalan, Türkiye'de 1970'li yılların sonunda artan anarşi ve darbe söylentileri nedeniyle ekibiyle birlikte, 1979 yazında Suriye'ye geçmiştir [21].

PKK'nın bu ülkede örgütlenmesine Suriye açısından bakılırsa, bunun Şam için istisnai bir uygulama olmadığı görülecektir [22]. Zira Suriye'nin destek verdiği tek örgüt PKK değildir. Şam yönetimi, İsrail'e karşı da 1960'lı yıllardan itibaren Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) özellikle uzlaşma yanlısı olmayan, sol görüşlü gruplarını bir koz olarak kullanıp desteklemiştir [23].³ Suriye, bugün de Hizbullah, Hamas ve diğer bazı Filistinli militan gruplara destek vermeye devam etmektedir [24]. Örneğin Hamas'ın en etkili liderlerinden biri olan Halid Meşal halen Şam'da ikamet etmektedir.⁴ Kısacası, Suriye tarafından Filistinli siyasi ve silahlı örgütlere İsrail karşısında manevra alanının sağlandığı açıkça görülmektedir. Bu da Filistin meselesinin Türkiye'nin güney komşularının da yer aldığı Arap Dünyası'nda normalleşmeyi engelleyen temel sebeplerden biri olduğunu bir kez daha göstermektedir. Tepkisel ve duygusal davranışlar bu ülkeler ile stratejik ve diğer alanlarda işbirliği yapmayı zorlaştırmaktadır, en azından uzun yıllar durum böyle

---

² Barkey, *Preventing...*, s. 10. Şam'ın Türkiye'ye karşı desteklediği tek terör örgütü PKK değildir. Şam şu ana kadar Türkiye'nin karşılaştığı neredeyse tüm terör örgütlerini desteklemiştir. ASALA da bunlardan biridir.

³ Suriye'nin ev sahipliği yaptığı terör örgütlerinin birçoğu İsrail'i hedef alan örgütlerdir. Dolayısıyla bu örgütlerin, topraklarının bir kısmı halen İsrail işgali altında bulunan ve İsrail'in en önemli düşmanlarından biri olarak nitelendirilebileceğimiz Suriye tarafından destekleniyor olması şaşırtıcı değildir.

⁴ Bilindiği üzere Hamas, 1987 yılında daha öncesinde Müslüman Kardeşler'in mensubu olan bir grup İslamcı tarafından Filistin'de kurulmuş bir örgüttür. Hamas 1991 yılından bu yana Şam'da ofis bulundurmaktadır. Aslında Hamas'ın en önemli dış destekçileri İran ve Ürdün'dü. Fakat Ürdün 1994 yılında İsrail ile barış anlaşması imzaladığı için Hamas, 1995 yılında öncelikle askeri komitesini Şam'a taşımıştır. Daha sonra ise artan baskılar nedeniyle 1999 yılında Polit Büro merkezini de Ürdün'den Şam'a taşımak zorunda kalmıştır. Leverett, *Inheriting...*, ss. 220-221.

olmuştur. Bunun sonucu olarak da Türkiye'nin güney sınırları sürekli bir tehdit ile karşı karşıya kalmıştır [25].

Suriye'nin diğer ülkelerdeki terör odaklarını desteklemesi ve bunu sürekli bir koz olarak kullanması kendisini güvensiz ve zayıf hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Kendi gücü ile tehditleri yenemeyeceğini düşünen ülke, özellikle Hafız Esad döneminde diğer ülkelerdeki iç çatışmaları desteklemeyi dış politikasının temel aracı haline getirmiştir. Bu bağlamda ASALA ve PKK, Suriye'nin desteklediği örgütlerin başında gelir.

Hafız Esad'ın PKK'yı desteklemekteki önemli motivasyonlardan biri, iki ülke arasında Fırat Nehri'nden kaynaklanan su sorunudur. Türkiye, Fırat nehrinin kendi topraklarından doğan bir nehir olduğunu ve bu nedenle nehrin sularının kullanım hakkının tamamen kendi egemenliğinde olduğunu savunmaktadır. Türkiye'ye göre, Fırat ve Dicle nehirleri uluslararası değil sınır aşan sulardır ve bu durumda yukarı kaynak ülkenin nehirler üzerinde egemenlik üstünlüğü bulunmaktadır. Suriye ise Fırat'ın Suriye ve Irak'tan da geçmesi nedeniyle nehrin uluslararası bir su kaynağı olduğunu ileri sürmekte ve su paylaşımının üçlü bir anlaşmayla netlik kazanmasını istemektedir [26]. Buna ek olarak Türkiye, 1960'lı yıllarda çalışmalarını başlattığı, 1980'lerde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını verdiği ve Fırat ile Dicle nehirleri üzerine sulama ve elektrik üretimi amaçlı barajlar kurulmasını öngören büyük bir proje ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, Suriye'nin su konusundaki kaygılarını artırmış ve bu ülkenin PKK'ya verdiği desteğin önemli nedenlerinden birini oluşturmuştur [15].

Suriye'nin su konusundaki kaygıları temelsiz değildir. Ancak bu korku reel sebeplere dayanmaktan çok algısaldir ve söz konusu algı özellikle İsrail tarafından uzun yıllar beslenmiştir. Çünkü Türkiye ile su sorunu olan bir Suriye, İsrail karşısında önemli ölçüde zayıflayacaktır. Bu bağlamda Türkiye ile Suriye arasındaki su sorunu konusunda Batı'da çıkan eserlerin önemli bir kısmının İsraili ya da İsrail'e yakın yazarlarca yazılmış olması ilginçtir.

Şam'ın PKK'ya desteğinin ikinci nedeni ise 1939 yılında Hatay'ın referandum sonucu Türkiye'ye katılmasını kabullenememesidir [27]. Aslında Esad'ın desteklediği tek terör örgütü PKK da değildir. Suriye istihbaratı, Hafız Esad'ın direktifleriyle 1989 yılında İskenderun Kurtuluş Örgütü'nü kurmuş ve bölgede eylemler düzenlemek için 1500-2000 kadar Nusayri'yi eğitmiştir. Ancak Türk güvenlik ve istihbarat birimlerinin örgütü yakın takibe alıp etkili operasyonlar düzenlemesiyle söz konusu yapı 1990'ların başında etkinliğini yitirmiştir [28].

Şüphesiz, Suriye'nin PKK'yı desteklemesinin sebepleri bunlarla sınırlı değildir; dönemin uluslararası dengelerinden kaynaklanan faktörler özellikle de Soğuk Savaş koşulları bu manada önemli rol oynamıştır. Bu açıdan Suriye'nin PKK'ya destek olma politikası incelenirken Soğuk Savaş dönemi gerçekleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Bilindiği gibi Suriye, Soğuk Savaş döneminde bölgede güçlü bir aktör olmak amacıyla dayanabileceği ve destek alabileceği bir ülke arayışı içerisine girmiştir, bilhassa Hafız Esad döneminde yörünge Sovyetler yönünde belirlenmiştir. Moskova Suriye'yi NATO üyesi Türkiye'ye karşı önemli bir üs olarak görmüş, bu doğrultuda Suriye'nin korkularından da yararlanmıştır.⁵

Soğuk Savaş parametreleri gereği ABD'nin yanında yer alan bir ülke olarak Türkiye'yi hedef alan terör örgütü PKK, Sovyetler Birliği tarafından Suriye ya da başka bir ülke eli ile dolaylı olarak desteklenmiştir [20]. Bu noktada deneyimli Büyükelçi İnal Batu şunları kaydetmektedir:

“... Türkiye'nin NATO üyesi olması elbette bazı komşuları ile olan ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Örneğin Suriye bir nevi Varşova Paktı'nın resmi olmayan üyesiydi.

---

⁵ Suriye-SSCB ilişkilerinin detayları için bkz: Helena Cobban, 'The Nature of Soviet-Syrian Link under Asad and under Gorbachev', içinde Richard T. Antoun ve Richard Quataert (der.), *Syria: Society, Culture and Polity*, ss. 111-130; Robert O. Freedman, *Moscow and The Middle East: Soviet Policy Since the Invasion of Afghanistan*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991); Talal Nizameddin, *Russia and The Middle East: Towards and New Foreign Policy*, (New York: St. Martin's Press, 1999), ss. 160-176; Galia Golan, *Soviet Policies in the Middle East: From World War II to Gorbachev*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), ss. 140-156; Andrej Kreutz, *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*, (Westport: Greenwood Publishing Group, 2007); Robbin F. Laird ve Eric P. Hoffmann, *Soviet Foreign Policy in a Changing World*, (New York: Aldine Publishing Company: 1986).

Suriye Sovyetler'e güvenerek, Türkiye sırf NATO üyesi olduğu için bize karşı düşmanca politikalar izledi. Öcalan'ı senelerce barındırdı [29].”

Bazı ülkelerdeki istikrarsızlığın bu ülkeleri kendisine borçlandıracağı varsayımıyla ortaya atılan stratejiler, bu tür ülkeler tarafından istikrarsızlığı devam ettirme yönünde kullanılmıştır. Yani bu istikrarsızlık Suriye'nin, Sovyetler ya da başka unsurlar tarafından, belki İran tarafından desteklenmesini sağladığı için Suriye bu politikalarını yıllarca devam ettirmiştir [30].

Burada Soğuk Savaş döneminin en önemli özelliklerinden birinin de terörün devletlerce dolaylı yollardan desteklenmesi olduğu da unutulmamalıdır. Doğrudan savaşı göze alamayan devletler, Soğuk Savaş boyunca terörü nispeten daha ucuz ve risksiz bir istikrarsızlaştırma aracı olarak kullanmışlardır. Bu noktada aslında Suriye örneği bir istisna değildir, zira dönem içinde çoğu devlet terör örgütlerine destek verirken ya da eğitim kampı açarken tereddüt etmemiştir.

Suriye, PKK'yı, FKÖ gruplarının faaliyet gösterdiği Lübnan'ın Bekaa Vadisi'ne yerleştirmiş, neredeyse 20 yıl boyunca (1980-1998) PKK mensuplarının burada silahlı eğitim almasını ve faaliyette bulunmasını sağlamıştır [11]. Şam, PKK'ya yalnızca kamp temin etmekle kalmamış, bir örgütün ihtiyacı olabilecek aşağı yukarı her konuda yardım sunmuştur. Bu yardımlar arasında PKK militanlarını barındırma, örgüte para, silah, cephane yardımı ve örgüt üyelerine kimlik ve pasaport temini de yer almaktadır [31]. PKK, örgüte militan ve üye sağlamak için bazı Suriyeli Kürtleri de örgüte kaydetmiştir. Hatta Şam yönetiminin PKK'ya katılan Kürtleri askere çağırmadığı dâhi iddia edilmektedir [32]. Ayrıca Cezire bölgesinde yıllar önce vatandaşlıktan çıkarılan kimliksiz Kürtlerin Türkiye'den Suriye'ye kaçan Kürtler oldukları iddiası güçlendirilerek bu kişilerin PKK'ya katılmasına göz yumulmuştur. Böylelikle bu Kürtlerin Suriye'ye karşı sorun çıkarmaları da engellenmek istenmiştir. Kısacası, Kürtler üzerinde Türkiye aleyhine bilinçli bir yönlendirme yapılmıştır [33]. Suriye'deki Kürt milliyetçiliği Türkiye'ye yönlendirilmiş ve PKK, Suriye'nin kendi Kürt azınlığını bastırmasının bir aracı olarak kullanılmıştır [33]. Bu noktada Öcalan da Şam'da ikamet ederken Suriye'nin

söylemini kullanarak, özellikle Suriye'nin kuzeydoğusunda yaşayan Kürtlerin yerli olmadığını ve Türkiye'den geldiğini savunmuştur [33].

1980'ler ve 1990'lar boyunca Suriye'de tam manasıyla bir siyasi parti gibi faaliyet gösterebilen ve buna rejim tarafından izin verilen tek Kürt oluşumu PKK olmuştur. Diğer Kürt partilerinden farklı olarak PKK'ya ülke içerisinde birçok imkân tanınmış ve bu da örgütün Suriye'de güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu güçlenme ve gelişmede en büyük etkenlerden biri, örgütün propaganda ve adam devşirme süreçlerine Şam'ın sağladığı katkıdır [33].

Şam'ın PKK'ya verdiği desteğin farkında olan Türkiye, 1987 yılında Suriye'yle bir protokol imzalamıştır [12]. Protokol ile Suriye, PKK'nın kendi sınırları içinde faaliyet göstermesine izin vermeyeceğini taahhüt etmiş, ancak örgüt, Bekaa'daki kampı kullanmaya ve Suriye toprakları üzerinden Türkiye'ye geçmeye devam etmiştir [12]. 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından ise Suriye, İran ve Türkiye, hem sınır güvenliğini sağlamak hem de Kuzey Irak'taki fiili Kürt devletinin kendi Kürtlerini etkilemesinden kaygı duydukları için danışma toplantıları düzenlemeye başlamışlardır. Toplantılar sonunda Suriye ile Türkiye, PKK'nın varlığını ortadan kaldırmak için anlaşma imzalamışlar ve Şam anlaşma çerçevesinde PKK'nın Bekaa'daki kampını tasfiye etmiştir [26]. Ancak Suriye, PKK'ya desteğini 1990'larda da sürdürmüştür. Bunun en açık kanıtı, 1995'ten sonra Hatay'da PKK faaliyetlerinin gözle görülür bir şekilde artması [15] ve Öcalan'ın Suriye'de barınmaya devam etmesidir. Türkiye'de hükümet ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Suriye'nin bu desteğinden artık o kadar fazla rahatsız olmuştur ki 1998 yılında gerek hükümet gerekse de orduda üst düzey yetkililer sık sık Suriye'yi uyarıcı açıklamalar yapmışlardır. TSK, Şam'ın PKK'yı desteklemeye devam etmesi halinde Suriye'ye askeri müdahaleden de çekinmeyeceğini açıkça ifade etmiştir [26]. Bu bağlamda dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 16 Eylül 1998 günü Suriye sınırındaki Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde şu tarihi ifadeleri kullanmıştır:

"Türk devleti olarak komşularımızla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize rağmen bazı komşularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komşular, iyi niyetimizi

yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkıyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı [34]."

Orgeneral Atilla Ateş'in sert konuşmasının ardından dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de TBMM'nin yeni yasama yılının açılışı esnasında 1 Ekim 1998 tarihinde Meclis'teki konuşmasında benzer ifadeler kullanmıştır:

"Suriye, Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kez daha tüm dünyaya ilan ediyorum" [35].

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu da aynı akşam Meclis'in açılış kokteylinde yaptığı açıklama ile Türkiye'nin kararlı tavrını bir kez daha ortaya koymuştur. Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın "Suriye'ye karşı Birleşmiş Milletler Yasası'nın 51. maddesi bize meşru müdafaa hakkı vermektedir" sözleri, Suriye'ye karşı izlenen politikayı çok daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yılmaz, 6 Ekim'de toplanan Bakanlar Kurulu toplantısından sonra yaptığı açıklamada, Suriye'ye karşı her türlü caydırıcı tedbirin alınmasının kararlaştırıldığını bildirmiştir.

Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Suriye önce direnmeye çalışmıştır. Hafız Esad ordusuna hitaben yaptığı konuşmada, her türlü saldırıya karşı koyabilecek güçleri olduğunu söylemiş ve Türkiye sınırına 120 Scud C füzesi yerleştirmiştir (36). Esad'ın bu çıkışına Ankara farklı bir adımla cevap vermiş, NATO kuvvetleri İskenderun'da 'Dynamic Mix '98' tatbikatını başlatmıştır [37]. Tatbikat, 11 üye ülkenin silahlı kuvvetlerince İskenderun ve çevresinde yürütülmüştür. Tatbikatta 'sarı ülke' olarak adlandırdıkları Suriye'ye temsili operasyonlar düzenlenmiştir.

Bu gelişmelerin ardından taraflar, İran ve Mısır'ın arabuluculuğuyla 1998'in Ekim ayında Adana'da bir araya gelerek Adana Protokolü'nü imzalamışlardır [15]. Anlaşma sonrasında Suriye'nin, Öcalan'ı sınır dışı etmesiyle ülkedeki 'etkin' PKK varlığı sona ermiştir. Bu anlaşmayla Suriye, terör örgütüne hiçbir destek vermeyeceğini ve yasadışı sınır geçişlerinde daha dikkatli davranacağını taahhüt etmiştir. Bu noktada her iki devletin de birbirlerine bakışlarındaki değişimler etkili olmuştur; ancak bu değişimlerin Soğuk Savaş sonrası döneme denk gelmesi de ciddi manidardır [30]. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1998'de ülkeden ihraç edilmesi de önemli bir gelişmedir. Lowe'a göre bunun birbirini tamamlayan iki etkisi olmuştur: (1) Kürtler Suriye hükümeti tarafından kendilerini ihanete uğramış hissetmişlerdir, aynı zamanda (2) PKK'nın baskı yaratan varlığından kurtulmuşlar ve daha özerk bir şekilde hareket edebilme fırsatını yakalamışlardır [38].

Esad'ın, Suriye'nin devlet ideolojisi gereği ülkedeki Kürtlerin kültürel ve siyasal faaliyetlerini yasaklamasına karşın bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedefleyen PKK'ya destek veriyor olması bir çelişki gibi gözükebilir. Nitekim Esad'ın desteğini alan örgütün Suriye'deki Kürtlere vaatlerde bulunması örgütün ülkedeki varlığını tehlikeye düşürebilirdi. Ancak Suriye hükümetinin desteklediği Türkiye ve Irak'ta yaşayan Kürtler, bu anlamda Suriye'deki Kürtleri yönlendirme iddiasında olmamışlardır. Hatta Öcalan, Suriyeli Kürtlerin tam Kürt olmadıklarını söyleyebilecek kadar ileri gitmiştir [39]. Ayrıca PKK'nın asıl eylem alanı Türkiye'dir. Bu nedenle PKK, Suriye'de Kürt milliyetçisi bir propaganda yürütmemiştir. Bununla birlikte Suriye, örgütte kilit noktalara kendi istihbaratının yetiştirdiği Kürt ve Ermenileri yerleştirerek PKK'yı içeriden de kontrol etmiştir [11]. Suriye'den PKK'ya katılımın daha nitelikli olduğu söylenebilir [40]. Buna ek olarak Esad, Suriye'deki Kürtlerin PKK'ya üye olmasını teşvik etmiş veya en azından buna göz yummuş ve bu sayede zaten yasak ve bölünmüş olan Suriye'deki Kürt siyasi faaliyetlerini iyice zayıflatmıştır [12]. Özellikle 1962 yılında vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin çok büyük bir bölümü, örgütün faaliyetlerinde yer almıştır [21]. Vatansız Kürtlerin belirsiz statüleri nedeniyle Suriye'deki diğer Kürtlere oranla radikalleşmeye daha eğilimli oldukları düşünülürse, PKK'nın Esad'ın ne kadar çok işine yaradığı daha açık bir şekilde görülebilir.

PKK'nın Suriye'deki Kürtler arasında siyasi bir hareketlenme oluşturamamasına dair Batılı kaynaklar da çeşitli iddialar öne sürmüşlerdir. McDowall'a göre Suriye'deki Kürtler ilk yıllarda örgüte büyük destek vermiştir ve bu sayede PKK, Suriye Kürtlerini örgüte kolaylıkla kaydetmiştir. Bu desteğin nedenleri, PKK'nın bağımsız bir Kürdistan'ı savunması, ülkede Kürtler arasında işsizlik oranının yüksek olması ve Kürt milliyetçi hareketinin bölgede hız kazanmaya başlaması şeklinde sıralanabilir. Ancak örgüt, bölgedeki Kürtlerden zorla para ve erzak toplamaya başladıktan sonra, 1990'larda bu kesimin desteğini de kaybetmiştir. Ayrıca örgüt lideri Abdullah Öcalan, Esad'la ters düşmemek için Suriye'deki Kürtlerin hepsinin Türkiye'den iltica ettiğini ve oraya dönmeleri gerektiğini savunmuş, bu açıklama da Kürtlerin örgüte olan desteğini iyice düşürmüştür [41].

Olson'a göre, PKK'ya verilen destek Suriye için çok sorun yaratmamaktadır; çünkü kendi topraklarındaki Kürt meselesi, Türkiye'deki kadar önemli bir tehdit değildir. Ancak 1990'ların sonunda bu durum tersine dönmüş ve Suriye'deki PKK varlığı ülkedeki Kürt halkın milliyetçi duygularının artmasına yol açmıştır [15]. Suriye'deki Kürtlerin 1990'ların sonlarına doğru milliyetçi olmasalar bile, kültürel hakları konusunda daha talepkar oldukları söylenebilir. Fakat bunun asıl nedeninin PKK'nın Suriye'deki faaliyetleri olduğunu söylemek güçtür. Eğer PKK gerçekten de 1990'ların sonlarına doğru Suriye'deki Kürtlerin milliyetçi duygularının kabarmasına yol açmış olsaydı Suriye, örgütü topraklarından 1998 yılı sonunda ve Türkiye'nin ciddi baskısı sonucu değil, çok daha önce ve kendi isteğiyle çıkarırdı. Suriye'deki Kürtlerin dağınık bir coğrafyada yaşadığı ve o dönemki nüfuslarının da 1 milyonun üzerinde olduğu düşünülürse, milliyetçi duygularının bir-iki sene içinde yoğunlaşmış olması beklenemez.

PKK'nın Suriye'deki varlığının kısmi bir etkisi olsa da ülkedeki Kürtlerin kültürel haklar konusunda daha talepkar olmalarının asıl nedeni, 1991 yılından itibaren Kuzey Irak'ta var olan fiili Kürt devletinin bölgedeki diğer Kürtlere örnek teşkil etmiş olmasıdır. Bununla bağlantılı ikinci bir neden ise 1990'larda Esad ve Saddam yönetimleri arasındaki yakınlaşma ve bunun sonucu olarak Esad'ın Kuzey Irak'taki Kürtlerden desteğini çekmesidir. Daha önce Şam'ın desteğini kaybetmemek için Suriye Kürtleriyle muhatap olmayan Barzani ve Talabani, Esad'ın politikasını

değiştirmesiyle birlikte Suriye'deki Kürtlerle ilişkilerini geliştirmeye ve açık bir Şekilde olmasa da onları desteklemeye başlamıştır [42].

Suriye uzun bir dönem farklı gerekçelerle Iraklı Kürtlere ve PKK'ya destek vermiştir. Yukarıda da anlatıldığı üzere bu destek gayet açıktır. Yaşanan gelişmelerin ardından gelinen noktada ise Suriye kendi Kürt sorunu ile baş başa kalmıştır [42]. Bugün ne PKK eskisi kadar etkilidir ne de Kuzey Irak'lı liderler eskisi kadar Suriyeli Kürtlerle ilgilenmektedir. Bu da Suriyeli Kürtleri ülkenin istikrarı için önemli bir unsur haline getirmiştir. Dolayısıyla Suriye'nin PKK meselesinde Türkiye ile daha fazla işbirliği yapması ve ülke içinde demokratik reformları arttırması kendi menfaatindedir.

PKK, 2007 yılının Ocak ayında Halk Savunma Gleri'nin başına askeri operasyonların sorumlusu olarak bir Suriye Kürt' olan ve "Doktor Bahoz" kod adıyla bilinen Fehman Hüseyin'i getirmiştir. PKK'nın askeri kanadının komutasına katı ve sabit fikirli bir Suriyeli'nin atanmasının, Suriye Hükümeti'nin büyük lde desteğini aldığı hareketin yaşlı yeleri ile Suriye'deki 1,5 milyon Kürt' özgürlüğünü elde etme yolunda olgunlaşmış ve ezilen bir azınlık olarak gören gençler arasında muhtemel gerginlikleri arttırdığı gözlenmektedir.⁶

---

⁶ Brandon, 'The PKK...'. Söz konusu Suriye Kürtleri iki kategoriye ayrılmaktadır: PKK'ya katılarak Türkiye'ye karşı mücadele eden yaşlı üyeler ve Suriye'nin de dâhil olduğu tüm Kürt topraklarının özgürleştirilmesi gerektiğine inanan daha genç, radikal ve acemi olanlar...

3. BEŞŞAR ESAD DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Suriye’de Mart 1971’de yönetimi ele almasıyla başlayan Hafız Esad dönemi, Esad’ın 10 Haziran 2000 yılında ölümüne kadar devam etmiştir. Yaklaşık 30 yıl boyunca Suriye’yi yöneten Hafız Esad, yönetimi devralacak halefine çok sayıda iç ve dış sorun bırakmıştır. Hafız Esad’ın ölümünün ardından devlet başkanlığına, Suriye parlamentosu tarafından kısa süre içerisinde değiştirilen kanun ile oğlu Beşşar Esad getirilmiştir [2]. Kuşkusuz bu değişim, Suriye'nin iç ve dış politikaları için yeni bir dönemin başlangıcı anlamına gelmektedir.

Beşşar Esad’ın iktidara geldikten sonra öncelikli politikası, ülkede ekonomik ve politik reformları hayata geçirmek olmuştur. Ancak oğul Esad’ın gerçekleştirdiği reformlara değinilmeden önce, babası döneminde ülkenin yaşadığı iç ve dış sorunların ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir.

Ülke, bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1946’dan Hafız Esad’ın yönetime geldiği 1971 yılına kadar birçok devrime şahitlik etmiştir [4]. Devrimlerin sayısının çok olması ülkede istikrarın sağlanmasını engellemiş ve devletin dışa açılmasının önünü kapamıştır. Hafız Esad’ın başa geçtiği andan itibaren uyguladığı baskı rejimiyle Suriye’de istikrar sağlanmış olsa da ülke hem iç hem de dış politikada birçok sorunla karşılaşmıştır.

Suriye'nin farklı bir etnik ve dini yapıya sahip olması, ülkedeki güç dengelerinin ortak bir paydada buluşmasını zorlaştırmıştır. Hafız Esad’ın uyguladığı sosyalizm eksenli politikalar da bu dengeyi sağlama bakımından hayli yetersiz kalmıştır. Asker kökenli olan Hafız Esad’ın baskıcı politikalar uygulaması ve özellikle ülkenin çok az bir kesimini oluşturan Nusayrilerin Esad yönetiminde üst kademelerde yer alması [7] başta Sünni kesim olmak üzere ülkedeki diğer etnik ve dini kesimlerde huzursuzluk yaratmıştır. Halkın iletişim haklarının kısıtlanması ve böylece dış bağlantılarının kesilmesi halkın rahatsızlığının iyice artmasına neden olmuştur. Ayrıca devletle barışık olmayan birçok aydın ve din âlimi de ya baskı yoluyla susturulmuş ya da hapse atılmak suretiyle cezalandırılmışlardır.

Uygulanan bu baskı politikaları, 1980'li yıllardan itibaren başta ülkenin aydınları olmak üzere ülkede kısmi göçlerin meydana gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber ekonomik dağılımdaki dengesizlik, halkın meşru olmayan yollarla maddi kaynak arayışına girmesine ve devletin birçok kademesinde ve ülke genelinde rüşvetin bir gelir kapısı haline getirilmesine sebep olmuştur.⁷

Ülkenin sahip olduğu farklı etnik yapıyı, Suriye tebaası altında birleştirerek bir ulus devlet oluşturmayı hedefleyen Hafız Esad'ın, uyguladığı politikalar neticesinde bu amaçla çeliştiği ve tam bir başarı sağlayamadığı söylenebilir. Özellikle ordunun üst düzey kademelerinin ve istihbarat örgütü Muhaberat'ın, Esad'ın da mensubu olduğu Nusayri cemaatine bağlı kişilerden oluşturulması, bu bağlamda önemli bir örneği teşkil etmektedir. Nihayetinde bu ikilemler çerçevesinde oluşan paradigma, 1982'de Hama'da yaklaşık 30.000 Sünni Suriyelinin katledilmesine neden olmuştur [43]. Esad gerçekleştirdiği bu katliamla, halk nezdindeki meşruiyetini de yitirmiştir.

Hafız Esad dönemi Suriye dış politikası da çalkantılı bir yapı teşkil etmekteydi. Özellikle Hafız Esad'ın "Büyük Suriye" hayali ve bu dönemde Suriye dış politikasının ideolojik yapısının Arap milliyetçiliği üzerine kurulması bu çalkantının temel unsurları olarak görülebilir [2]. Esad dönemi dış politikasının ilk aşaması incelendiğinde, SSCB'nin etkisi görülmektedir. SSCB'nin sosyalizm ideolojisi üzerine kurulması, bu ülkenin o dönemdeki gücü ve Suriye'nin yanı başında kurulan İsrail gerçeği, Esad'ın SSCB eksenli bir dış politika izlemesini zaruri kılmaktaydı. Ayrıca Ortadoğu'da ABD ve AB destekli bir İsrail'in mevcudiyeti SSCB'nin de çıkarlarına ters düşmekteydi. Bölgede ABD'nin uydusu mahiyetindeki İsrail'e karşı Sovyetler Birliği de Suriye'yi kendi tarafına çekmek istemekte ve bu şekilde Ortadoğu'daki nüfuzunu artırmaya çalışmaktaydı. Sovyetler Birliği bu amacını gerçekleştirebilmek için Suriye'ye, yüklü miktarda askeri mühimmat ve finansal destek sağlamış, karşılıklı ortak çıkarlar çerçevesinde Suriye ve SSCB arasında 6 Ağustos 1956 tarihinde "Ekonomik ve Teknik Yardım Antlaşması" imzalanmıştır [12]. Bu antlaşma bağlamında, Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardımda bulunmayı taahhüt etmesi Türkiye-Suriye arasında "1957 Suriye Buhranı"nın patlak vermesine neden olmuştur [12]. Zira bu şekilde

---

⁷ Bkz. USAK Mayıs 2011 Suriye Raporu *Syriatel* örneği.

Suriye, SSCB'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı konumuna gelmekteydi. Ancak iki ülke arasında çıkar ilişkisine dayanan bu yakınlaşma, SSCB'nin dağılması ve Suriye'nin bölgesinde bulunan Golan Tepelerinin 1967 Arap-İsrail Savaşı sonucunda İsrail tarafından alınmasıyla zayıflamaya başlamıştır.

Hafız Esad'ın SSCB ile zayıflayan ilişkilerinin ardından Mısır eksenli bir dış politika izlediği görülmektedir. Bu aşamada izlenen politikalar daha çok Esad'ın "Büyük Suriye" hayaliyle ilişkilendirilmektedir. Çünkü bu politikanın asıl nedeni Hafız Esad'ın Arap dünyasının liderliğine geçme isteğidir. Bu dönemde Suriye, Arap dünyasındaki liderlik politikası bağlamında bir yandan Mısır ile dengeyi kollamaya çalışırken, bir yandan da bölgede İsrail'i kontrol altında tutmak için Mısır'la ortak bir dış politika takip etmektedir. Ancak sürdürülmeyen bu karşılıklı iyi ilişkiler, Mısır'ın 1979 yılında İsrail ile imzaladığı "Camp David Anlaşmaları" [43] ile sona ermiştir. Bu anlaşmalardan sonra Hafız Esad, Mısır'ın Arap dünyasındaki nüfuzunu yitirdiğini ilan etmiş ve dolaylı yoldan Arap dünyasının liderliğine aday olarak kendisini ve Suriye'yi işaret etmiştir.

Hafız Esad'ın yürüttüğü "realist" ve "pragmatist" dış siyaset, [1] ülkesinin 1976'da Lübnan'a müdahalesi, [4] Soğuk Savaş'tan sonra Rusya'dan gerekli desteğin alınamaması ve İsrail'e karşı kaybedilen Golan Tepeleri nedeni ile daim olamamış ve bu durum Hafız Esad'ı üçüncü politik aşama olarak Batı'yla yakınlık kurmaya sevk etmiştir.

Hafız Esad dönemi Türkiye-Suriye ilişkileri genel olarak son derece olumsuz seyretmiştir. O dönemde ülke çıkarlarına paralel olarak Türkiye'nin Batı'ya, Suriye'nin ise başta SSCB, birliğin dağılmasının ardından da Rusya'ya yakın politikalar izlemesi, ikili ilişkilerde sorunlar çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin gerçekleştirmek istediği GAP ve Fırat Nehri üzerinde inşa ettiği barajların, Türkiye-Suriye arasında su sorununu ortaya çıkarması, ikili ilişkileri iyice çıkmaza sokmuştur. 1987'de Suriye ile imzalanan Güvenlik ve İşbirliği Antlaşması'na rağmen Suriye, her zaman Türkiye'ye karşı terörizmi kullanmıştır [12]. 1 Ekim 1989'da dönemin Başbakanı terör konusunda Suriye'yi suçladığı için,

bu açıklamaya misilleme olarak 21 Ekim 1989'da iki Suriye Mig uçağı Hatay'ın Samandağı ilçesinde Türkiye sınırını geçerek, Türkiye'nin bir Tapu-Kadastro uçağının düşmesine, 2 pilot ve 3 teknisyenin de ölümüne sebep olmuştur [12]. Yine aynı yıl, Esad'ın kardeşi Cemil Esad, bölgede bir Kürt Devlet'i kurulması ve bu devletin Güneydoğu Anadolu'yu da içine alması gerektiği ve Suriye yönetiminin PKK'ya bu anlamda her türlü desteği sağlayabileceği yönünde bir demeç vermiştir [44].

Aralık 1989'da Suriye Enformasyon Bakanı Salman, Kıbrıslı Rum gazetecilere Hatay'ın bir Arap toprağı olduğunu, ancak sorunun kısa sürede çözümlenemeyeceğini ifade etmiştir. Buna karşılık Türkiye, sadece İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun Suriye ziyaretini iptal etmekle yetinmiştir [45].

İki ülke arasında sorun olan bir diğer husus PKK meselesidir. Suriye'nin PKK terör örgütüne ülkesinde destek sağlaması ve Bekaa Vadisi'ni PKK militanlarına eğitim kampı olarak tahsis etmesi iki ülke arasındaki ilişkileri neredeyse içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Ayrıca Suriye 1970'li yıllarda Türk diplomatlara karşı eylemlerde bulunarak, onları katleden Ermeni terör örgütü ASALA'ya da destek sağlamıştır [10]. Söz konusu terör örgütü Suriye'nin sağladığı desteklerle güçlenerek, Türkiye'ye karşı daha aktif terör faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu konuda Suriye'nin yalnız olmadığı, İran'ın ve Körfez Krizi öncesi Irak'ın da aynı şekilde Türkiye karşıtı Kürt ayrılıkçı unsurlara ve PKK terör örgütüne yardım ettikleri bilinmektedir [46]. Ancak Türkiye'nin uluslararası alandaki girişimleri ve kararlı mücadelesi sonucu ASALA Terör Örgütü faaliyetleri durdurulmuştur. 1990'lı yıllarda Suriye, dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından açıkça suçlanmıştır [10]. Bu suçlamadan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri asgari düzeye indirilmiş ve ülke Türk yetkililer tarafından iç ve dış kamuoyunda “terörist devlet” olarak lanse edilmeye başlanmıştır. Buna karşılık Suriye, Türkiye'yi adeta bir düşman devlet olarak gördüğünü ve PKK'nın Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu söyleyerek, Türkiye Devleti'nin bu iç başarısızlığının faturasını Suriye'ye kestiğini öne sürmüştür. Suriye, Türkiye'ye olan karşıtlığını eğitim kurumlarında kullanılan tarih ders kitaplarında da açıkça ifade

etmenin yanında, Suriye haritasına Hatay'ı da dahil ederek⁸ bu tutumunu netleştirmiştir. Suriye, Hatay ve İskenderun doğumlu gençlere Suriye'de bulunan üniversitelerde sınavsız kontenjan ayırarak karşılıksız burslar sağlamıştır. Nitekim konu ile ilgili Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi El Muallim, Mayıs 1998'de kendisine yöneltilen bir soruya şöyle cevap vermiştir: "Türkiye ile aramızdaki sorunlardan biri de Hatay'dır. Biz Suriye'deki okullarımızda çocuklarımıza her çalınan vilayetimizle ilgili detaylı eğitim veriyoruz. Hatay'ın Suriye'ye ait olduğunu çocuklarımıza öğretiyoruz. Hatay'ı asla unutmuş değiliz. Mantık her şeyin bir sırasının bulunduğunu söyler [10]." İfadelerden de anlaşıldığı gibi Hatay sorunu Suriye için tazeliğini korumakta ve bu sorun eğitim kurumlarında verilen derslerle genç neslin bilinçaltına yerleştirilmektedir. Bu durumun hala devam ediyor olması Suriye'nin içsel olarak bu topraklara ne kadar önem verdiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Son tahlilde, Hafız Esad döneminde Suriye'nin izlediği iç ve dış politikalar ülkedeki güç odaklarını hiçbir zaman istikrarlı bir yapıya kavuşturamamış ve oldukça değişken bir nitelik göstermesine sebep olmuştur.

Kuşkusuz babasının ölümünden sonra Suriye Devlet Başkanlığı'na getirilen Beşşar Esad'la birlikte ülke için her alanda yeni bir süreç başlamıştır.

Hafız Esad aslında kendisinden sonra yönetimi devralması için Beşşar Esad'dan daha karizmatik ve politikaya daha yatkın, askeri deneyimleri olan büyük oğlu Basil Esad'ı devlet başkanı olarak hazırlamıştı. Ancak Basil'in 1994 yılında geçirdiği trafik kazası sonucu ölmesi üzerine, Beşşar Esad İngiltere'deki eğitimini yarıda bırakıp Suriye'ye dönerek babasının halefi olması için eğitilmiştir [2]. Esad'a ilk olarak askerlik deneyimi kazandırılmaya çalışılmış ve kendisine ilk aşamada zırhlı birlikler okulunda kurmay binbaşılık rütbesi verilmiştir. 1996 yılında yarbay rütbesine yükseldikten sonra 1997 yılından itibaren dış politika ile de ilgilenmeye başlamıştır. 1999 yılında albaylığa yükselen Beşşar, kısa bir süre sonra daha önce ağabeyi Basil'in komuta ettiği yaptığı Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı'nın komutanlığını üstlenmiştir [2]. Suriye-Lübnan ilişkilerinin gerginleştiği 1995 yılında

---

⁸ Harita örneği için bakınız: http://www.hataygundem.com/guncel_haberler/5919-suriye-hatay-uzerindeki-emellerinden-vazgecmiyor-haberi.html, (Erişim Tarihi: 04.04.2011).

Lübnan dosyasını ele alan Beşşar Esad'ın 1998 yılında Emil Lahud'un Lübnan Cumhurbaşkanı olması konusunda gayret sarf ettiği yaygın olarak ifade edilmektedir [47].

Birçok otorite tarafından, yaşının genç olması ve bu nedenle tecrübesiz olduğu yönündeki düşüncelerden dolayı Beşşar Esad'ın bu yükün altından kalkıp kalkmayacağı hususunda endişeler dile getirilmekteydi. Ülkeyi babasının ölümünden sonra devralan genç devlet başkanı 17 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Halk Meclisi'nde yapılan yemin töreninden sonraki konuşmasında uygulayacağı politikalar ile ilgili bazı ipuçları vermişti. Esad sözü edilen konuşmada hedefler şöyle sıralanabilir:

- Demokratikleşme ve ekonomik kalkınmanın önündeki engellerin kaldırılması,
- Suriye'nin kendi yapısına uygun demokratik sistemin kurulması,
- Lübnan'a verilen desteğin sürdürülmesi,
- Başta Golan Tepeleri olmak üzere, işgal altındaki Suriye topraklarının kurtarılması; 1967 yılından önceki sınırlara dönülmesi konusundaki politikalardan ödün verilmemesi
- Ortadoğu barış sürecinin başarıyla tamamlanması için İsrail'in BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlara uymasının sağlanması [12].

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Beşşar Esad'ın öncelikli hedefleri modernleşme, ekonomik reform ve dış politikada İsrail'le ilişkilerin daha önce belirlenen stratejiler üzerinden sürdürülmesidir. Ayrıca Suriye'nin o tarihten itibaren sınırları konusunda 1967 yılını başlangıç tarihi olarak almış olduğu söylenebilir [12]. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa yeni devlet başkanı Esad'ın yemin metninde Golan Tepeleri yer almasına karşın, Hatay konusu yer almamıştır [12]. Bu durum Türkiye ve Suriye'nin yeni dönemdeki ilişkileri açısından önemli bir aşama olarak değerlendirilebilir [12].

Beşşar Esad'ın başa geçmesiyle oluşan değişim rüzgârı da gerçekleştirilen reformlarla beraber kendisini göstermiştir. Esad babası döneminde oldukça kısıtlı olan iletişim alanında reformlar yaparak, yeni gazete ve dergilerin çıkarılması, bağımsız basının kurulması ve özel TV kanallarının yayın yapabilmesinin önünü açmıştır [12].

Beşşar esad, iletişim ve teknoloji alanındaki bu gelişmelerin yanında ekonomik anlamda da yenilikler gerçekleştirdiği söylenebilir. Özel bankaların kurulmasını da sağlayan düzenlemeler yapmış, ayrıca Irak, Libya, Mısır ve Lübnan ile “Arap Ticaret Bölgesi Anlaşması”nı imzalayarak Arap dünyasında gümrük duvarlarının kaldırılmasına katkıda bulunmuştur [12].

Ülkenin Beşşar Esad'la girdiği bu liberalleşme süreci -bir başka ifade ile "Şam Baharı"⁹- 2001'de güvenlik birimlerinin insan hakları derneklerine karşı sertleşmesi ve iki milletvekilinin tutuklanmasıyla tersine dönmüş, söz konusu olaylar halkın umudunu yitirmesine neden olmuştur [48]. Köklü bir yeniden yapılanma getirmeyen ekonomik reformların ise kaplumbağa hızıyla ilerlediği görülmüştür. Bürokratik ve ekonomik tekel konumundaki parti mensuplarının oluşturduğu güç odakları ile Suriye'de özel sektörün bir bölümünü elinde bulunduran güç odaklarına yakın kimselerin karşı karşıya gelmesi, ekonomik anlamda gerçek bir reformun yaşanmamasında etken rol oynamıştır. Neticede ekonomide izlenen liberalleşme politikaları gerek Suriye halkının, gerekse de ABD ve AB'nin beklediği siyasi ve ekonomik reformlardan çok uzak kalmıştır.

Beşşar Esad'ın Temmuz 2000'de başlayan iktidarıyla Türkiye-Suriye ilişkileri de yeni bir sürece girmiştir. Bilindiği gibi Suriye'nin PKK'ya verdiği destek nedeniyle iki ülke 1998 yılında savaşın eşiğine gelmişti. Ancak özellikle Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in yoğun çabaları, Türkiye'nin talebindeki haklılığı ve başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin Türkiye lehinde beyanatlar vermesi sonucu yalnız kalan Suriye nihayetinde geri adım atmıştır. Suriye'nin geri adım atmasında Türkiye'nin terörle mücadele hususunda göstermiş olduğu kararlılığın da

---

⁹ Reform ve demokrasi rüzgarlarının estiği bu dönemi tanımlarken kullanılan “Şam Baharı” tabiri 1960'ların Prag Baharı'ndan esinlenerek kullanılmıştır.

vurgulanması gerekir. İlk olarak Şam yönetimi Abdullah Öcalan'a kendisini Suriye'de barındıramayacağını bildirmiş ve Öcalan'ın Şam'ı terk etmesinden on bir gün sonra 20 Ekim 1998 tarihinde iki ülke arasında "Adana Mutabakatı " imzalanmıştır.

Bu mutabakatla; Suriye PKK lideri Öcalan dahil hiçbir PKK unsurunun bir daha Suriye'ye girmesine, PKK kamplarının aktif hale gelmesine, örgütün Suriye toprakları üzerinde faaliyet göstermesine ve PKK üyelerinin Suriye topraklarını transit geçiş amacıyla kullanmasına izin vermeyeceğini beyan etmiştir [12]. Buna ek olarak, gerek bölgenin gerekse Türkiye'nin istikrarını bozacak bir faaliyette bulunmayacağı taahhüdünü de vermiştir. Ayrıca imzalanan bu mutabakatta, iki ülkenin terör konusunda daha etkin olabilmesi için taraflar arasında direkt telefon hattının kurulması ve ortak denetimlerin yapılması için de ortak temsilciler atanması karara bağlanmıştır. Bu anlaşma dahilinde alınan kararlar iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin gelişmesi yeni ve daha ılımlı bir sürecin başlaması bakımından son derece önemlidir. Şüphesiz bu mutabakat sonrasında Türkiye-Suriye ilişkileri daha da güçlenmiştir [49].

Anlaşma sonrası iki ülke arasındaki karşılıklı algılamalar pozitif yönde ilerleme göstermiş ve iki ülke halkı birbirini düşman yerine dost görmeye başlayarak, eski politikaların yarattığı olumsuz tabuları yıkmıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 13 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esad'ın cenaze töreni merasimine katılmasıyla normalleşme seyrini sürdürmüştür [50]. En üst düzeyde gerçekleştirilen bu katılım Suriye halkının da Türkiye'ye bakış açısının olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır.

Beşşar Esad'ın devlet başkanı olması, Türkiye'deki 2002 seçimlerinden sonra değişen hükümetin uyguladığı dış politika ve Adana Mutabakatı ile ılımlı bir sürece giren Türkiye-Suriye ilişkilerinde bir bahar dönemi başlamıştır denilebilir. Beşşar Esad'ın Suriye'nin geleneksel politikalarını değiştirme eğilimi, yeni dönemde Türkiye'nin dış politikada etkin rol alma isteği, bu baharın yaşanmasında temel güç faktörleri olarak karşımıza çıkmıştır. Hafız Esad'ın cenaze merasimine Türkiye'nin en üst düzeyde katılmasından sonra ikili ilişkiler karşılıklı üst düzey ziyaretlerle

pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu ziyaretlerin ilki ise Ahmet Necdet Sezer'in cenaze merasimine katılmasından sonra 27 Eylül 2000 tarihinde Suriye İçişleri Bakanı Muhammed Harba'nın Ankara'ya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Harba bu ziyaretinde, "PKK yok, bu sayfayı kapatmak istiyoruz" açıklaması ile ikili ilişkilerin gelecekteki seyrine dair de olumlu bir işaret vermiştir [51]. Türkiye'nin bölgedeki siyasi ve ekonomik etkinliğini bilen Beşşar Esad 16 Mayıs 2002 tarihinde Devlet Başkanı Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ı önemli mesajlar iletmesi için Ankara'ya göndermiş; Haddam'ın ziyarette kullandığı "PKK dosyasını kapattık, diğer sorunları da çözeceğiz. Son 50 yılı boşa harcadık" [11] ifadesi Suriye-Türkiye yakınlaşmasında çok önemli bir adım olmuştur. Sonrasında Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şara'nın 13 Ocak 2003 tarihinde gerçekleştirdiği Ankara ziyareti esnasında yaptığı açıklamalar Ankara-Şam ilişkilerinin yükselişine ivme katmıştır. Faruk El-Şara aracılığıyla Cumhurbaşkanı Sezer'e tarihi bir mesaj gönderen Beşşar Esad'ın, "Suriye, Türkiye ile tarihsel ve kültürel bağlarına dayanan ilişkilerini her alanda geliştirme yönünde siyasi iradeye sahiptir" şeklindeki sözleri ve buna karşılık Cumhurbaşkanı Sezer de "aramızda geçmişte yaşanan kimi sıkıntılar geride kaldı. İlişkilerde yeni sayfa açıldı. İşbirliğimizin her alanda geliştirilmesi yönünde iki ülke halkının beklentileri doğrultusunda adımlar atmalıyız. Siz Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı, biz de Suriye'nin Avrupa ve Orta Asya'ya açılan kapısı olalım" [3] yanıtını vermiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Sezer'in yanıtındaki son cümle iki ülkenin birbiri için ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Ayrıca 7 Haziran 2004 tarihinde dönemin TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın beraberinde Urfa ve Hatay milletvekilleri ağırlıklı bir heyetle, Suriye Meclis Başkanı Mahmud El-Ebresh'in daveti üzerine Suriye'ye yapmış olduğu ziyaret de ikili ilişkilerin perçinlenmesi anlamında önemlidir. Nitekim bu önemi TBMM Başkanı Bülent Arınç şöyle ifade etmiştir, "ziyaretim, Türkiye'den Suriye'ye gerçekleştirilen Meclis Başkanı düzeyindeki ilk ziyaret olması nedeni ile ayrı bir önem taşımaktadır... ziyaretim, Türkiye ve Suriye arasındaki mevcut işbirliği ve diyalogun daha da ileriye götürülmesi yönünde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Suriye Halk Meclisi tarafından ortaklaşa atılabilecek somut adımların belirlenmesine de imkân sağlayacaktır [12]."

İkili ilişkilerin olumlu seyrine katkı sağlayan önemli bir husus da Amerika'nın Irak'a kuzeyden cephe açmak istediği tezkerenin, 1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmemesi üzerine gerginleşen Türk-Amerikan ilişkileri ve Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti ihtimaline karşı "bölge merkezli" politikayı gündeme getirmesi olmuştur. Çünkü bölgede kurulacak bir Kürt devletinin Arap dünyası için ikinci bir İsrail anlamına gelmesi, Türkiye'nin de kabul edeceği bir durum olarak gözükmemektedir. Bölgede böyle bir devletin kurulması bölge istikrarı için de bir tehdit olarak görülmüştür. Nitekim 2003'te gerçekleşen II. Irak Savaşı öncesi, savaşın çıkmaması için dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, bölgede yoğun bir diplomasi trafiğine girmiş ve bu diplomasinin ilk durağı da Suriye olmuştur. Aynı yıl bu kez Dışişleri Bakanı olarak 29 Nisan'da Şam'a giden Gül, Cumhurbaşkanı Sezer'in sözlerini yinelemiş ve Beşşar Esad'ı Türkiye'ye davet etmişti [12]. Arınç ve Gül'ün art arda yaptıkları bu ziyaretlerden sonra 29 Temmuz 2003'te dönemin Suriye Başbakanı Ankara'yı ziyaret etmiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde başta Irak işgali olmak üzere iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik konuların yanı sıra bölgesel ve uluslararası diğer konular üzerinde de görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, Başbakan Muhammed Mustafa Miro ziyareti de, 17 yıl sonra bir Suriye Başbakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ilk ziyaret olması bakımından oldukça önemlidir [12].

İkili ilişkilerin bu şekilde gelişmesi sonucunda başta askeri ve ekonomik olmak üzere birçok alanda görüşmeler yapılmış ve anlaşmalar sağlanmıştır. Bu bağlamda Haziran 2002'de Suriye Genelkurmay Başkanı Türkmani'nin Türkiye ziyareti sırasında, "Askeri Anlamda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmalara göre, Suriyeli subaylar, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eğitim kurumlarından yararlanabileceklerdi [12].

Meydana getirilen olumlu hava iki ülkenin ekonomik ilişkilerine de yansımış ve ikili ilişkiler hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Mayıs 2004'te dönemin bakanlarından Kürşat Tüzmen'in, Suriye'ye çok sayıda iş adamı ile yaptığı ziyaret, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması için adım atılmasına karar verilmesi

bakımından önemli bir ekonomik gelişme olmuştur. Bu dönemde 1 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin, 5 milyar dolara çıkarılması planlanmıştır [46]. Ayrıca burada iki ülkenin özel sektörünün düzenli olarak bir araya getirilmesi ve ticari ilişkilerin kurulmasını amaçlayan "İş Konseyi"nin önemini de vurgulamak gerekir. Karşılıklı temaslar sonucunda belgesiz "Transit Geçiş Ücretleri"ne ilişkin bir düzenleme, Suriye Ulaştırma Bakanlığı'nın 20 Temmuz 2004 tarih ve 1007 sayılı kararı uyarınca yürürlüğe konulmuştur [52].

Türkiye-Suriye arasındaki önemli bir ekonomik aktiviteyi de sınır ticareti oluşturmuştur. Soğuk Savaş yıllarında tarihte hiç olmadığı kadar birbirine uzak kalan iki kardeş şehir olan Antep ve Halep, son yıllarda canlanan sınır ticaretiyle tekrar birbirine kavuşmuştur. Bu iki şehir birbirinin doğal ticari hinterlandı konumundadır.

Ayrıca Türkiye ve Suriye arasında "Sınır Ticaret Merkezleri" kurulması konusunda bir protokol imzalanmıştır [53]. Sınır Ticaret Merkezleri, Türkiye'de Akkoyunlu ve Kilis, Suriye'de ise Ayn El Souddeh ve Bab El Salameh olacak şekilde belirlenmiştir. 2002'den sonra başlayan olumlu ekonomik gelişmelerin, dış ticaret rakamlarına da yansıdığı görülmüştür. Örneğin, 2003 yılında Türkiye'nin Suriye'ye ihracatı, bir önceki yıla oranla % 54 oranında artarak 408 milyon ABD dolarına ulaşmış, aynı dönemde ithalatımız ise %18'lik bir azalma oranı ile 413 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiş ve ekonomi bu şekilde nispeten dengeli bir yapıya kavuşmuştur [12].

Türkiye-Suriye arasında karşılıklı ziyaretler sonucunda devam eden iyi ilişkiler, 2006 yılı boyunca da sürdürülmüştür. Suriye özellikle bölgesel politika bağlamında İran'la kurduğu ilişkinin küresel ve bölgesel alandaki olumsuz yansımaları, Türkiye ile kurduğu ikili ilişkilerle dengelemeye çalışmıştır. 2006'nın yaz aylarında İsrail'in Lübnan'a yaklaşık bir ay süren askeri bir saldırı düzenlemesi, Suriye'yi olaydan en fazla etkilenen ülkelerden biri haline getirmiştir. İsrail'in Suriye'ye yönelik, Hizbullah'a silah ve lojistik destek sağladığı suçlamaları üzerine Esad, Başbakan Erdoğan'la bir telefon görüşmesi yaparak; bir an önce ateşkesin sağlanıp, diplomatik çabaların sürdürülmesini ve bu çabalarda Türkiye'nin desteğini beklediklerini ifade etmiştir [54]. Dışişleri Bakanı Gül, 22 Ağustos'ta günü birlik bir

ziyaret için Şam'a giderek Esad'la görüşmelerde bulunmuştur. Gül'ün, Esad'la görüşmesinde öne çıkan konular; Lübnan'daki çatışmaların sona ermesinin ardından yaşanan gelişmeler ve Lübnan'a gönderilecek uluslararası gücün niteliğiydi [54]. 2006 Aralık ayında ise; Başbakan Erdoğan, dünya kamuoyunda Ortadoğu'da olabilecek bir barışa İran ve Suriye'nin de katkı yapıp yapamayacağını tartışıldığı bir dönem de Suriye'yi ziyaret etmiştir [54].

Suriye'nin Türkiye ile ekonomik ilişkilerinin gittikçe geliştiği bu süreç içinde 2007 yılı ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla daha önceden imzalanmış olan "İkili Ticaret Geliştirme Anlaşması" yürürlüğe girmiştir[55]. Bu anlaşmaya göre Suriye, Türk mallarına uyguladığı gümrük vergilerini kademeli olarak indirecek ve 2019 yılı itibarıyla iki ülke arasındaki gümrük vergileri sıfırlanacaktır. Suriye'nin sanayi ürünleri ise, 1 Ocak 2007'den itibaren Türkiye'ye gümrüksüz girecektir. Bu anlaşma, Türkiye açısından Ortadoğu ülkeleri ile yapılan "ilk serbest ticaret anlaşması" [54] niteliği taşıması bakımından önemlidir.

Aynı yıl Suriye'de gerçekleşen bir olay dünya kamuoyunun dikkatinin, İsrail ekseninde Türkiye-Suriye ilişkilerine çevrilmesine neden olmuştur. 6 Eylül 2007'de Suriye resmi haber ajansı SANA'ya açıklama yapan Savunma Bakanlığı yetkilileri; İsrail'e ait savaş uçaklarının, ülkenin hava sahasını ihlal ettiğini, bu nedenle Suriye hava savunma sistemlerinin, ihlali gerçekleştiren uçaklara ateş ettikleri ve bu uçakları ülkenin hava sahasının dışına çıkmaya zorladıklarını belirtti [54]. İsrail'in Suriye'ye saldırdığının iddia edildiği saatlerde, Türkiye'nin Suriye sınırına yakın bölgesinde bulunan boş araziye, savaş uçaklarının yoğun ve alçaktan uçuşu sırasında, iki yakıt tankı düştü [54]. Olay, dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ali Babacan tarafından sert bir dille kınandı ve İsrail'den olayla ilgili açıklama yapması talebinde bulunuldu [54]. Olaydan üç gün sonra Suriye Dışişleri Bakanı Valid Muallim Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirerek, Türk yetkililerle bazı temaslarda bulundu. Bu gelişmelerin ardından Dışişleri Bakanı Babacan, 6 Ekim'de Suriye, İsrail, Filistin ve Ürdün'ü kapsayan, küçük bir Ortadoğu turuna çıktı [54]. Bu tur, Türkiye'deki yeni hükümetin Ortadoğu'ya ilgisinin devam ettiğini gösterdiği gibi Babacan'ın, Abdullah Gül'ün Ortadoğu ile ilişkilerdeki misyonunu sürdürüp sürdüremeyeceği sorularına da bir cevap olmuştur. Uzun bir suskunluktan sonra olayı doğrulayan İsrail'in bu

hareketinin, Türkiye-Suriye ilişkilerinde gelişen olumlu havadan duyduğu rahatsızlığını belirtmek maksatlı ya da İran'a yapabileceği bir saldırının provası olduğu şeklinde yorumlar ortaya atılmıştır. Ancak olaya nereden bakılırsa bakılsın, İsrail'in Türkiye-Suriye arasında gelişen ikili ilişkilerdeki olumlu havadan rahatsız olduğu anlaşılmıştır.

Türkiye'nin, Ortadoğu devletleriyle siyasi ve ekonomik işbirliğini artırma ve bölgesel krizlere müdahil olma gayretleri, 2008 yılı boyunca etkin bir diplomasi kullanma yoluyla sürdürülmüştür [54]. Özellikle son yıllarda her alanda hızla gelişen Türkiye-Suriye ikili ilişkileri, 2008 yılında çeşitli düzeylerde yapılan karşılıklı diplomatik ziyaretlerle pekiştirilerek ileriki dönemler için öncü adımlar atılmıştır. Yılın ilk ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, *Şam: 2008 Arap Birliği Kültür Başkenti* etkinliklerine katılmak için Suriye'ye giderken, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da Nisan ve Eylül aylarında iki kez Suriye'yi ziyaret etmiştir [56]. Ekim 2007'de Türkiye'ye ikinci resmi ziyaretini yapan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad, bu ziyaretin üzerinden daha bir yıl bile geçmeden Ağustos ayında bu kez tatil diplomasisi için Bodrum'a gelmiştir [56].

Türkiye-Suriye arasında atılan bir diğer önemli adım ise iki ülke arasındaki vize uygulamasının kaldırılması olmuştur. 16 Eylül 2009'da AKP İstanbul İl Teşkilatı'nın verdiği iftar yemeği için İstanbul'a gelen Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad ile Başbakan Tayyip Erdoğan'ın toplantısı "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin" kurulmasını öngören anlaşma ve iki ülke arasında vize uygulamasını kaldırma kararıyla neticelenmiştir [54].

13 Ekim 2009'da Türkiye-Suriye arasında karşılıklı olarak vize uygulamasının kaldırılmasıyla, yıl sonuna kadar "yüksek düzeyli stratejik işbirliği konseyi" başlatılmıştır [57]. Düzenlenen basın toplantısında, Dışişleri Bakanı Davutoğlu: "İki ülkenin ekonomik entegrasyonu ve halklarının kaynaşmasını sağlayacak bu anlayışın bölgeye yayılmasını umduğunu" ifade etmiştir. Davutoğlu Suriye ile ilişkilere dönük olarak da Türkçe ve Arapça "Ortak sloganımızı, 'ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek; el kader el müşterek, et tarih el müşterek, el müstakbel el müşterek' olarak ilan ediyorum" demiştir [57]. Suriye adına da Dışişleri Bakanı Muallim konuşarak,

Türkiye ile Suriye arasındaki stratejik ilişkilerin ve sürecin ekonomik ve toplumsal entegrasyon yönünde hızla ilerlediğini belirtmiştir. İki ülke arasında gerçekleştirilen 1. Bakanlar Kurulu toplantısında yerel yöneticilerin yanı sıra her iki ülkeden Dışişleri Bakanları, Devlet Bakanları, Milli Savunma Bakanı, İçişleri Bakanı, Sağlık Bakanı, Ulaştırma Bakanı, Tarım ve Köy İşleri Bakanı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, Çevre ve Orman Bakanı katılmışlardır [57]. Suriye tarafı ise; Devlet Başkan Vekili Hasan Türkmani'nin başkanlığında on beş bakanıyla birlikte toplantıya iştirak etmiştir. Türkmani basın toplantısında, Konsey Anlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra toplantıdan duyduğu memnuniyetini belirtmiş ve iki ülke arasında gerçekleşen ikili görüşmelerin ekonomi, güvenlik, savunma, sağlık ve çevre gibi alanlarda gelişmesine katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Halep ve Gaziantep'te düzenlenen toplantıların ardından taraflar arasında yaklaşık kırk protokol, proje, mutabakat zaptı ve anlaşma üzerinde çalışma kararı alınmıştır. Toplantıda alınan kararların faaliyete geçirilmesi için ilgili bakanlıkların on gün içinde kendi eylem planlarını hazırlaması ve planların karşılıklı paylaşılması için görüş birliğine varılmıştır. Akabinde Aralık 2009'da Başbakan Erdoğan'ın Şam ziyaretinde düzenlenecek olan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Konsey Toplantısında eylem planlarından uygulanabilir olanların hayata geçirilmesi sağlanarak, Bakanlar Kurulu toplantısının ardından Türkiye-Suriye ilişkilerinin ekonomik ve toplumsal alanlarda olduğu kadar güvenlik ve savunma alanlarında da ileriye götürüleceği açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu bağlamda ilk adım mahiyetinde 27-29 Nisan 2009 tarihleri arasında düzenlenen "Türkiye-Suriye Sınır Birlikleri Değişim Tatbikatı"nın ardından her iki ülke kara kuvvetlerinin katılacağı, geniş kapsamlı ortak savunma ve güvenlik tatbikatlarının yapılması öngörülmüştür [57]. Bakanlar Kurulu toplantısında Dışişleri Bakanı Muallim, İsrail'in Anadolu Kartalı Tatbikatı'ndan çıkarılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Öte yandan Savunma Bakanı Ali Habib ise yaptığı konuşmada, "geçen baharda Türkiye ile kara kuvvetlerinin içinde yer aldığı ilk tatbikatı gerçekleştirdiklerini" ifade ederek ardından da Bakanlar Kurulu toplantısında daha büyük bir tatbikat düzenlenmesi konusunda karar alındığını belirtmiştir. Ayrıca Suriye Dışişleri Bakanı Muallim verdiği bir demecinde, İsrail'in Türkiye'de düzenlenmesi öngörülen tatbikattan çıkartılmasının, Türkiye-Suriye arasındaki Stratejik İşbirliği Anlaşması'nın bir sonucu olduğunu belirtmiştir [57]. 2008 yılı sonu itibarıyla 2,5 milyar dolara

yaklaşan ihracatın 2010 yılı sonunda 5 milyar doları bulması hedeflenmiştir. Taraflar arasında 2004 yılında imzalanan "Serbest Ticaret Anlaşması"nda yer alan bazı protokollerin de hayata geçirilmesiyle iki ülke arasındaki ticaretin kısa sürede 5 milyar doları aşması beklenmektedir [57]. Ekonomik ve toplumsal düzeyde sınırların önemsizleşmesi, ülkeler arasında var olan ve tarihsel bir süreçte işleyen bazı sorunların da ortadan kalkmasına yol açacaktır. Diğer bir deyişle ortak su politikasının oluşturulması ya da 16 Eylül'de kabul edilen ve 13 Ekim'de imzalanan vize muafiyeti ve iki ülke arasında imzalanan diğer ticari anlaşmalar Antakya ve Halep arasındaki sınırın anlamsızlaşmasına yol açabilecek düzeyde bir adım olarak değerlendirilmiştir [57].

8 Mayıs 2010 tarihinde Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esad, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak, eşi Esmâ Esad ile birlikte çalışma ziyareti için Türkiye'ye geldi. Görüşmenin ardından Devlet Bakanı Bülent Arınç ile Suriye Hükümeti adına Suriye Dışleri Bakanı Velid El Muallim, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanlığı ile Suriye Cumhuriyeti Enformasyon Bakanlığı arasında "Basın ve Yayın Alanında İşbirliği Anlaşması", Devlet Bakanı Hayati Yazıcı ile yine Suriye Dışleri Bakanı Velid El Muallim, "Hükümetlerarası Nusaybin ve Kamışlı Kara Hudut Kapılarının Ortak Kullanımına Dair Anlaşma"yı imzalamışlardır [58].

Görüldüğü üzere son dönem de Türkiye-Suriye ilişkileri ortak güven üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Gerek Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Toplantısı'nda imzalanan anlaşmalar gerekse bölgesel konularda sergilenen ortak duruşla kendini göstermiş olan ve karşılıklı etkileşim çerçevesinde tekrarlanan olumlu adımların yarattığı bu algı değişimi, ilişkilerin ortak çıkar ya da tehditlere dayalı geçici bir durum olmaktan ziyade kalıcı olması gerektiğinin kavrandığı şeklinde yorumlanabilir [59]. Şüphesiz iki ülke arasında yürütülen olumlu ilişkiler Türkiye ile Arap dünyası arasındaki tabuların ortadan kaldırılmasında önemli bir rol oynayabilecektir. Bugün Suriye'de yaşanan olaylar her ne kadar ilişkileri yavaşlatmış ve sekteye uğratmış olsa da Suriye, en uzun sınır komşusu olma özelliği ile Türkiye için önemini her zaman korumaktadır. Türkiye bu hassas dönemi sorunsuz bir şekilde geçirmenin yollarını iyi değerlendirmeli, çıkması muhtemel sonuca göre politikalar geliştirmelidir.

3.1 İlişkilerin PKK İpoteğinden Kurtulmasının Olumlu Yansımaları

PKK terör örgütü, kurulduğu günden itibaren gerçekleştirdiği faaliyetlerle Türkiye'nin iç ve dış politikasının bir kısır döngüye hapsolmesine neden olmuş ve Türkiye'nin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. PKK gibi bir örgütün varlığı o dönemde Türkiye ile çeşitli nedenlerden dolayı dış politika bağlarında sorunlar yaşayan gerek Ortadoğu'da gerekse de Batı'daki bazı ülkelerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Türkiye içerisinde var olan bu kargaşa ortamı ülkenin asıl hedeflerine yoğunlaşmasının önünde bir engel teşkil etmiştir. Bu da Türkiye'nin yıpranması anlamına gelmektedir ki böyle bir ülke zaten ne bölgesinde ne de global politik arenada etkin bir rol alamaz. Bu anlamda PKK'nın varlığından en çok yarar sağlamaya çalışan devletlerden biri Suriye olmuştur.

Mart 1971'deki referandumla devlet başkanı olan Hafız Esad'ın yürüttüğü Suriye dış politikasının temel ideolojisi Arap milliyetçiliğidir [11]. Yönetiminin bu siyasi ideolojisi ve yukarıda belirtilen diğer nedenler Esad'ın Türkiye'yi istikrarsızlaştırmada bir araç olarak gördüğü PKK'ya yıllarca sürecek bir destek sağlamaya itmiştir. Suriye söz konusu meselelerde sürekli PKK'yı bir pazarlık aracı olarak, Türkiye'ye karşı kullanmıştır. Suriye bu yolla Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalışmış ve topraklarında PKK elemanlarının barınmasına izin vermiş, yıllarca lojistik ve askeri destek sağlamıştır [60].

Türkiye'yi yıpratmak isteyen gruplar ve ülkeler PKK'yı kendi dış politikalarının bir aracı haline getirmeye çaba göstermişlerdir [61]. Türkiye'nin yıpratılmasını kendi çıkarlarına uygun gören bu ülkeler ve gruplar, PKK'yı bir pazarlık kartı olarak ellerinde tutmaya çalıştılar [61]. Özellikle Suriye'nin PKK yanlısı bu tutumu iki ülke arasında ciddi sorunlar yaratmıştır. Öyle ki, iki ülke daha önce de vurgulandığı üzere 1998'de savaşın eşiğinden dönmüştür. Ancak Türkiye'nin uluslararası alandaki yoğun diplomasisinin destek bulması ve tavizsiz çabaları sonucu, Suriye yönetimi PKK konusunda geri adım atmak zorunda kalmıştır. 1984 yılında ülkede oturma izni verilen PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan'ı 9 Ekim 1998'de sınır dışı etmiştir. PKK faaliyetlerinin Türkiye'ye maddi ve manevi olarak olumsuz yönde etkisi ise çok

büyük olmuş ve bu etkinin Öcalan yakalanmadan önce var olan dönem kadar olmasa da etkinliğini hala sürdürdüğü görülmektedir.

PKK'nın ortaya çıkmasıyla Türkiye'nin, kısıtlı kaynaklarını terörle mücadele için harcamak zorunda kalması Türk dış politikasının hareket alanının da daralmasına neden olmuştur [61]. Dolayısıyla genel olarak Türkiye'nin istikrarı zarar görmüştür [61]. Uluslararası arenada Türkiye'nin imajı ciddi derecede yıpranmış ve bu şekilde Türkiye'nin asıl meselelerine eğilmesine ve gelişmesine engel olunmuştur. Türkiye uluslararası ilişkilerde aktif olamadığı gibi özellikle Sovyet rejiminden sonra oluşan yeni konjonktürün sunduğu fırsatları da değerlendirememiştir. Güneydoğu sorunu olarak ortaya çıkan bu süreç Türkiye'nin diğer bölgelerine de yayılarak ülke içine ve dışına göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu göçlerle PKK sorunu Avrupa'ya da taşınmıştır. Başta Almanya ve Hollanda olmak üzere Avrupa'nın birçok kentine göç edenler PKK'nın yönlendirmesiyle eylemler düzenleyerek Türkiye'ye yönelik olumsuz bir imaj oluşmasına zemin hazırlamıştır. PKK aynı zamanda Avrupa'da etkili bir baskı grubu oluşturmayı ve Avrupa kamuoyunu Türkiye aleyhine yönlendirmeyi başarmıştır[61]. Bu ülkelerde mevcut Türk elçiliklerinin söz konusu faaliyetler konusunda aktif bir tutum sergileyememesi de ayrıca üzerinde durulması gereken bir noktadır. PKK'nın güçlenmesi ile Türk-Arap ilişkileri daha da zarar görmüş ve Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılması engellenmiştir. Örgütün faaliyetleri, Türkiye'de Kürt aydınları ve halk tabanında da Kürt milliyetçiliğinin yükselişe geçmesiyle, Türkiye'nin iç ve dış politikaları için bir zafiyet oluşturmuştur.

PKK'nın Türkiye'ye ekonomik maliyeti de oldukça yüksek olmuştur. Birçok araştırmacı 100 milyar doların üstünde ekonomik kayıptan söz etmekte [61]; bu miktara örgütün faaliyetleri nedeniyle gerçekleştirilemeyen projeler ve kaçırılan fırsatlar da eklendiğinde terörün Türkiye'ye ödediği gerçek bedelin büyüklüğü gözler önüne serilmektedir.

PKK'nın Türkiye'ye olumsuz etkisi sadece ekonomik ve siyasi açıdan olmamış, aynı zamanda bu problem Türkiye'de ciddi acılara ve halk arasında psikolojik ızdıraplara da neden olmuştur[61]. Gerek şehit düşen Türk askerlerinin, gerekse de PKK'ya katılarak ölenlerin aileleri bu psikolojik travmalardan en çok etkilenen taraflar olmuştur.

Her ne kadar Türkiye-Suriye ilişkilerindeki olumlu gelişmeler, Abdullah Öcalan'ın Suriye'yi terk etmesinden sonraki sürece bağlansa da aslında Türkiye'nin başta komşusu Suriye olmak üzere diğer Ortadoğu ülkeleri ile olumlu ilişkilerde bulunmasını zorunlu kılan birçok neden vardır. Her iki ülke de bir diğerinin en uzun kara sınırına sahip komşusu konumundadır ve Türkiye, Suriye'nin kuzeye ve batıya, Suriye de Türkiye'nin güneye açılan kapısı niteliğindedir. Şu anda bir çatışma alanı olarak görülen ortak su havzaları kullanımının yanında tarım, ticaret ve ulaşım alanlarında olağanüstü bir ilişki potansiyeli mevcuttur [62]. İki ülke arasındaki askeri denge ve jeopolitik konum ise Türkiye'nin lehine bir durumdur. Yaşanacak hiçbir çatışma Fırat ile Dicle'yi Türkiye'nin denetimi dışına çıkaracak sonuçlar doğurmaz. Ayrıca Türkiye, İslam dünyası için Batı ile barışçıl ilişkiler kurma konusunda ve genel olarak dünya ile bütünleşmesi açısından bir örnek olarak değerlendirilebilir. Nitekim ABD Başkanı Bill Clinton'da 1999'da TBMM'deki konuşmasında kullandığı, "Türkiye'nin İslam dünyası ile Batı arasında bir köprü rolü vardır" sözüyle ülkenin önemini tasdik etmiştir [61]. Türkiye, coğrafi, stratejik, politik, ekonomik ve kültürel potansiyelleri ile bölge için demokratik rejimler kurmada ve işbirliğini artırmada, kısaca istikrarlı bir bölge oluşturmada bir lokomotif olabilir. Son dönemlerde sürdürülen ilişkiler ve Türkiye'nin hem dünyada hem de bölgede giderek yükselen imajı, bu bağlamda oldukça önemlidir. Türkiye bölge üzerinde yeterince imal-i fikir gerçekleştirerek doğru analizler yaptığı müddetçe ilişkilerdeki mevcut ağırlığını sürdürebilecektir.

İlişkilerin PKK ipoteğinden kurtulmasından sonra, bu durumun olumlu yansımaları her iki ülkede de hissedilmiştir. Özellikle 2002'den sonra gelişen ikili ilişkilerin genişletilerek sürdürülmesi iki ülke arasındaki ticaret potansiyelini artırmıştır. Çünkü Türkiye, Suriye'nin kuzeye ve özellikle Avrupa'ya, aynı şekilde Suriye de Türkiye'nin Arap Dünyası'na açılması için önemli bir kapı niteliğindedir.

İki ülke arasında imzalanan ticari anlaşmalarla Suriye, dünya pazarına açılma imkânı bulmuştur. Yine iki ülke arasındaki sınır ticaretinin hareketlilik kazanması ile Antep ve Halep tekrar yakınlaşmıştır. Özellikle dönemin Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in beraberinde büyük bir heyetle 2004'te yaptığı Suriye gezisi sırasında ülkeler arası ticaret hacminin artırılması için adım atılmasına dair verilen kararlar başlayan ekonomik gelişmeler daha sonraki yıllarda da etkisini göstermiştir. O döneme kadar 1 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin 5 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir [63]. İkili ilişkilerdeki ekonomik gelişmeler Türkiye'deki Anadolu sermayesinin de hızla görünürlülüğünün artmasına vesile olmuştur. Analist Dergisi'nin Mayıs sayısında M.Kutlay "Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi" başlıklı yazısında da konu ile ilgili şu değerlendirmelere yer verilmektedir: "2001 sonrası süreçte hem ana akım finans-kapitalin yeniden yapılanarak entegrasyonist stratejilerin hakim konuma gelmesi hem de Anadolu sermayesinin yeni bir gündemle Türk politik ekonomisine dahil olması, ekonominin dış politikada aktif bir unsur haline gelmesini mümkün kıldı" [63]." Yükselen Anadolu sermayesinin, çokkutupluluğa doğru yol alan dünya sisteminde, Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya havzalarında hasıl olan ekonomik boşluk proaktif rol oynayacağı şüphe götürmez bir realitedir.

PKK ipoteğinden çıkan Türkiye-Suriye ilişkileri ekseninde, 13 Ekim 2009'da vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması hem ekonomik bakımdan, hem de iki halkın kaynaşması açısından çok önemli bir adım olmuştur. Kaldırılan vizelerle artan karşılıklı ziyaretler ilişkilerin pekişmesine yardımcı olmuş ve bu iki halk için birbirini daha yakından tanıma fırsatı doğmuştur. Aslında bu çok daha önce atılması gereken bir adımın geç de olsa gerçekleşmesidir. Çünkü söz konusu halklar Osmanlı hakimiyetinde 400 yılı aşkın bir süre beraber yaşamış ve kültürel değerleriyle birçok ortak noktada birleşmişlerdir. Fakat Osmanlı'nın yıkılması ile gelişen Arap milliyetçiliği ve çıkarıcı dış faktörlerin faaliyetleriyle iki toplum uzun yıllar birbirinden uzak kalmıştır. Yıllarca yürütülen yanlış politikalar ile iki toplum arasındaki bağlar zayıflamış ve iki toplum birbirine yabancılaştırılmıştır.

Türkiye açısından Araplar hain, Araplar açısından da Türkler sömürgeci ve Batılı emperyalistlerin işbirlikçisi şeklinde diye nitelenip, dinsiz olarak algılanmakta

ve yaftalanmaktaydılar. Bu ifadeler günümüzde pek rastlanmasa da, bu tür söylemlerin aslında çok uzak bir zaman dilimine ait olmadığı da bir gerçektir. Yakın döneme kadar Suriye’de Türk olduğunuzu söylediğinizde sorulan ilk soru "Müslüman mısınız?" şeklindeydi. Ayrıca son dönemlere kadar Suriye Milli Eğitim Bakanlığı’nca hazırlanan kitaplarda geçen "Osmanlı Devleti Arap ülkelerini işgal etti" ifadesi Araplar nazarındaki Türkiye prototipini göstermesi açısından manidardır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi gelişen olumlu hava, geçmişteki olumsuz algıları yıkarak, halkların tekrar kaynaşmasına olanak sağlamaktadır.

Ancak son dönemlerde Arap dünyasında meydana gelen halk ayaklanmalarının Suriye’ye sıçraması ikili ilişkilerde bazı sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Aslında yıllardır Arap ülkelerindeki mevcut sistemlerin izlediği oligarşik ve totaliter politikalar böyle bir halk ayaklanmasını meşru ve zorunlu kılmaktaydı. Zira izlenen politikalarla halk arasında derin sınıf farklılıkları oluşturulmuş, sindirme politikalarıyla halk ezilmiş ve gittikçe yoksullaşmıştır. Fakat totaliter Arap yönetimleri, globalleşen dünyada baskıyla içselleştirilen politikaların uzun süre devam ettirilemeyeceğini anlayamamaları gereken demokratik reformların zamanında yapılmaması sonucunu doğurmuştur.

Benzer şekilde Beşşar Esad da, her ne kadar babasından daha reformcu ve demokrasiye yakın politikalar izlemiş olsa da, halkın talep ettiği demokratik haklar seviyesini yakalayamamıştır. Esad’ın politikalarında başarılı olamamasını açıklayan bazı iç ve dış faktörler mevcuttur. Son tahlilde, izlenen politikalar ve atılan adımların faal duruma geçmesindeki başarısızlık, halkın Esad’a olan güvenini azaltmıştır. Ayrıca Suriye’de halen 100 bini aşkın siyasi mahkûmun hapishanelerde bulunması da ekonomik ve politik alanda atılan adımların demokratik ilerlemeye katkısı noktasındaki kısır döngüsel durumu açıkça göstermektedir. Neticede Esad’ın gereken reformları gerçekleştirememesi ve geçmişte halkın üzerinde bırakılan derin izler Suriye halkının da demokratik talepler çerçevesinde Ortadoğu’daki halk ayaklanmasına katılmasına neden olmuştur. Suriye’de geline süreçte istikrarın sağlanması için Esad’ın gereken reformları gerçekleştirmesi ve halkın demokratik taleplerine karşılık vermesi gerekir. Aksi takdirde Suriye istikrarsız bir sürece girecek ve bu sonuç iki ülkenin karşılıklı attığı olumlu adımları olumsuz yönde etkileyecektir. Böylesi bir senaryonun gerçekleşmesi ise kimsenin yararına

olmayacaktır. Türkiye mümkün olduğu kadar bu ayaklanmalar konusunda hassas davranmalı ve geçmiş tecrübelerini Suriye hükümetine aktararak bu zorlu dönemin atlatılmasında rol oynamalıdır. Ancak bu noktada Türkiye'nin izleyeceği politik süreci iyi değerlendirmesi gerekmektedir. Bu açıdan politika yapımcıların izlemesi gereken en temel yöntem bölgede meydana gelen "sosyal patlamaları" iyi analiz etmektir. Türkiye 1990'lı yıllarda Orta Asya'da Türki Cumhuriyetler için büründüğü "ağabeylik yapma" yanlına düşmemeli ve bu tecrübeyi Ortadoğu politikasında durumu lehine çevirmek için kullanabilmelidir. O dönemlerde Türkiye'ye biçilen "ağabeylik" rolü gibi bugün de "model ülke Türkiye" şeklinde tanımlamalar yapılıyor. Ancak Türkiye bu süreçte rol alan dış faktörleri hesaba katarak hareket etmeli ve "model ülke" söylemleriyle derinliği belli olmayan bir suya atlamamalıdır. Türkiye'nin Özal döneminde uygulamaya çalıştığı "ağabeylik" politikasının başarısız olmasına neden olan İran ve Rusya faktörüne mukabil, günümüz Ortadoğu'sunda bu iki ülkenin yanı sıra ABD ve AB faktörlerinin de var olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Son tahlilde Türkiye, bölge için jeostratejik önemini iyi değerlendirerek, başta İran olmak üzere Rusya ve Batı ile beraber sürece müdahil olma yoluna gitmelidir.

3.2 Beşşar Esad'ın Kişiliği ve Kişiliğinin Yönetime Etkisi

Beşşar Esad fiziksel olarak babasına çok benzese de yetişme tarzı ve karakter olarak çok farklı bir lider prototipi sergilemiştir. Hafız Esad Suriye'de Osmanlı egemenliğinin bittiği ve Fransa hâkimiyetinin başladığı bir dönemde dünyaya gelmiş, Fransa'nın baskıcı manda yönetimi altında yetişmiş ve Batılı ülkelerin emperyalist politikaları nedeniyle Batı'ya karşı düşmanlık duyguları ile beslenerek büyüyen bir köylü profili çizmiştir. İktidara gelmek için çok çaba sarf edip birçok olumsuzlukla mücadele etmek zorunda kalmıştır [7]. Beşşar ise, bir devlet başkanının oğlu olarak, hayatı boyunca rahat yetişmiş, bir şeyler elde etmek için çaba göstermesine gerek kalmamıştır [7]. Eğitimini İngiltere'de sürdüren Esad bu vesile ile Batı'yı yakından tanıma fırsatı bulmuş, İngilizce ve Fransızca'yı çok iyi konuşabilecek bir seviyeye gelmiştir. Esad Batı'da tıp eğitimi almış, uzman bir göz doktoru olmuştur. Hafız Esad ise Arapça dışında dil bilmeyen ve siyasi bilinçaltında, Batılı ülkeleri,

"emperyalist düşman" ve "öteki" olarak etiketleyen bir liderdi. Ancak Hafız Esad oldukça hırslı, inatçı ve ne istediğini bilen karakter yapısıyla, askeri gücünü ve orduyu etkili bir şekilde kullanma gibi becerileriyle seleflerinin yapamadıklarını başarmış ve Suriye'yi uzun bir süre başarılı bir şekilde yönetmiştir. Hafız Esad bunu Suriye'de merkezi ve güçlü bir başkanlık rejimi kurarak sağlamıştır.

Babasının ölümü üzerine Beşşar Esad'ın yönetimi devralması Suriye'de büyük bir heyecan meydana getirmişti. Çünkü halkta onun rejimi özgürleştireceğine dair bir düşünce hakimdi. Beşşar Esad'ın oldukça genç oluşu, İngiltere'de 3 yıl eğitim alması, ülkeyi modernleştirmek istemesi, yapıcı eleştirilere izin vereceğini açıkça beyan etmesi, şeffaflık üzerinde ısrar etmesi ve yolsuzlukla mücadele etme isteği Suriye halkını umutlandırmıştı. Beşşar Esad iktidara geldikten sonra 17 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Halk Meclisi'ne hitaben yaptığı konuşmasında halkın talep ve beklentilerine paralel ifadelerde bulunarak yeni süreçte üzerinde duracağı konular hakkında ipuçları vermiştir. Esad konuşmasında özellikle vurguladığı hukuk devleti, çoğulculuk, eleştiri ve demokratik düşünce gibi halkın çok alışık olmadığı kavramlar kullansa da, açıklamaları geniş yankı bulmuştu. Beşşar Esad konuşmasında şunları söylüyordu:

"Biz ne ölçüde demokratiğiz ve demokrasinin varlığını, yokluğunu belirleyen işaretler nelerdir? Bu seçim midir? Özgür basın mıdır? Özgür düşünce midir? Diğer özgürlükler ve haklar mıdır? Çünkü tüm bunlar ve diğerleri demokrasi olmadığı gibi bunlar demokratik uygulamalar ve bu uygulamaların demokratik düşünceye dayanan sonuçlarıdır. Bu düşünce, diğerlerinin fikirlerini kabul etme kuralı üzerine kuruludur ve kesinlikle çift yönlü bir yoldur. Bu demektir ki benim için doğru olan bir şey diğerleri için de doğrudur, fakat yol ne zaman tek yönlü olursa bu bencillğe yol açar. Bu demektir ki bizim şuna veya buna hakkımız var diyemeyiz. Daha doğrusu demokrasi bizim için bir kural olmadan önce diğerlerine karşı bir görevimizdir [64]."

Halk Meclisi'nde yapmış olduğu bu ilk konuşmasında Beşşar Esad'ın vermeye çalıştığı mesaj, gerçekleştirilecek reformların ülkenin bağımsızlığına dayalı özgün reformlar olması gerektiğiydi. Beşşar Esad'ın demokrasiye yaptığı atıflar yeni başkanın uygulamak istediğı yönetim anlayışı açısından oldukça önemliydi. Özellikle demokrasiyi bir kural değil de bir görev olarak telakki etmesi ince bir ayrıntıyı teşkil etmekteydi. Yeni devlet başkanı tarafından ifade edilen bu kavramlar ülkenin demokratikleşme, insan hak ve özgürlüklerinin sağlanması bakımından önemliydi ve aslında halkın yıllarca arzu ettiği değışim taleplerinin muktedir ağızlarca söze dökülmüş haliydi.

Konuşmasının devamında demokrasiyi bir binaya benzeten Beşşar Esad demokratik sürecin uzun bir zamana yayılmasıyla başarıya ulaşılabilceğine vurgu yapmaktaydı. Ayrıca ona göre; Batı'da uygulanan demokrasi süreci Suriye gibi doğulu bir toplum için uygun değildi. O kendi kültürel ve toplumsal değerlerine uygun bir demokratik yapının oluşturulmasından yana tavır sergilemekteydi. Beşşar'ın bu düşünceleri yaptığı şu konuşmasından açık bir şekilde anlaşılmaktadır:

"Batılı toplumların günümüzdeki kültürlerini farklılaştıran gelenek ve göreneklere meydana getiren uzun bir tarihin sonucudur. Onların sahip olduklarını uygulamaya kalkarsak onların tarihini tüm sosyal anlam ve değerleriyle yaşamamız gerekir. Belli ki bu kendimize özel olan, tarihimizden, kültürümüzden, toplumsal yapımızdan gelen ve sosyal ihtiyaçlarımızın ve gerçek gereksinimlerimizin bir cevabı olan demokratik deneyimlerimizi kazanmamız açısından olanaksızdır [64]."

Bu ifadeler iyi okunduğunda Beşşar'ın kendi kültür ve toplumsal değerlerine uyumlu bir demokratik model anlayışı içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca Beşşar Batı'nın dayatmak istediğı yönetim biçiminin suni bir demokrasi olduğunu düşünmekte ve ülkesi için ulusal bağımsızlığı koruma öncelikli özgün bir demokratik model öngörmektedir.

Babası tarafından kendisine miras bırakılan "oligarşik" ve "totaliter" devletin başına geçen oğul Esad'ın önünde iki seçenek vardı. Ya babasının sürdürdüğü mevcut sistemi devam ettirecek, ya da babasından kalan sistemi demokratik yöntemlerle yıkıp yeniden radikal ve demokratik bir yapılanmaya gidecekti [65]. İkinci seçeneğin uygulamaya geçirilmesi durumunda Esad'ın iktidarını kaybetme olasılığı da vardı. Birçok otorite tarafından Beşşar Esad'ın bu nedenden ötürü reform politikalarında gerekli siyasi iradeyi göstermediği iddia edilmekteydi. Ancak Beşşar Esad bir röportajında bu konuya şöyle değiniyordu:

"İktidarın çok olumsuzlukları var. İktidara alıştığımızda da çok kötü alışıyoruz. İnsanın iktidara alışmaması gerekir. İnsanlar iktidardayken çalışmaya ve üretmeye alışmalıdır. İktidarda iken eğer iş ve üretim yapıyorsanız iktidarınız daha az problemlidir. Dolayısıyla ben iş ve üretime alıştım. İktidara ise alışmadım çünkü hiç bir zaman iktidar olmayı düşünmedim. Bütün içtenliğimle söyleyebilirim ki halk bu iktidarı istemediği anda bugün bırakır giderim. Bunun için de çok partili sisteme ya da seçimlere de gerek yok... [66]"

Beşşar Esad'ın 2005'te yaptığı bu konuşmasından günümüze kadarki süreçte gerek söz verdiği halde gerçekleştirmediği vaatler, gerekse de izlediği politikalar Esad'ın söylemlerinde samimi olmadığını göstermektedir. Bugün Arap dünyasının yaşadığı halk ayaklanmaları Suriye'ye sıçramış ve halkın başlarda reform talebiyle protesto ettiği Esad hükümeti halkına çok sert müdahalelerle karşılık vermiştir. Esad hükümetinin gösterdiği sert müdahaleler sonucu şimdiye kadar binlerce sivilin katledildiğini medya organları vasıtasıyla her gün şahit oluyoruz. Hemen her gün sivil ölüm haberleri medyaya düşüyor.

Esad hükümetinin gösterdiği olumsuz tavır halkın taleplerini hükümetin düşmesi yönünde değişmesine neden olmuştur. Suriye Devleti'nin gösterdiği sert müdahale, akıllara Esad'ın yukarıda alıntılanan konuşmasını getirmektedir. Gitmesi için partilere bile gerek duymayan ve sadece halkının istemesini yeterli gören Esad'ın bunca talebe rağmen yönetimi bırakmamasına Esad kendi sözleriyle açıklık

getirmektedir: *"İktidara alıştığınızda da çok kötü alışyorsunuz insanın iktidara alışmaması gerek."*

Esad 2000'de iktidara geldiğinde halka ılımlı, reformcu, çağdaşlaşmayı hedefleyen, demokratik yönetimi benimseyen, yolsuzlukla mücadele eden, ekonomiyi liberalleştirme hedefinde olan, açık görüşlü bir lider olarak tanıtılmıştı. Aslında Esad, gerek yukarıda ifade edilen, gerekse de farklı yerler ve zamanlarda yaptığı açıklamalarla bu lider profilini güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Bu durum halkın kendisinden beklentilerini yükseltmiş, Esad eliyle demokratikleşecek bir devlete sahip olma umutlarını artırmıştır. Beşşar Esad'ın söylemleri ve kişiliğinin yönetime etkisi, halkı ve ülkedeki entelektüel kesimi cesaretlendirerek demokratik açılımlar yapılmaya başlanmasıdır. 2001 Ağustos'undan sonra başlayan demokratik açılımlar sayesinde, ülkede yıllarca tabu haline gelmiş özgürlük, insan hakları, yolsuzlukla mücadele, halkın yönetime katılımı ve sürgünde olanlarla, tutukluların durumu gibi konular tartışma zemini bulmuştur. Toplantıların, forumların, tartışma programlarının sayısı bir anda artmıştır. 2000 Eylül'ünde entelektüeller, "99'un Manifestosu" adıyla bir dilekçe yayınlarak, 1963 yılından beri yürürlükte olan olağanüstü hal kanunu ile sıkıyönetim kanununun kaldırılması, ülkedeki tüm siyasi tutuklulara ve ülke dışında sürgünde olanlara genel af ilan edilmesi, düşünce ve basın yayın özgürlüğü verilmesi talebinde bulunmuşlardır [2]. Kısa bir süre sonra 100 entelektüel daha da ileri giderek ülkedeki Baas Partisi monopolitesinin sona ermesini ve özgür seçimlerin yapılmasını talep etmişlerdir [2]. Ülke geneline yayılan bu olumlu hava 2001 yılının sonlarında güvenlik güçlerinin insan hakları derneklerine karşı sertleşmesi ve iki milletvekilinin tutuklanması ile yerini hayal kırıklığına bırakmış, Suriye'de izin verilen tek bağımsız siyasi forum olan Cemal Atasi Forumu'nun 24 Mayıs 2005'te kapatılması ile de demokratikleşme umutları iyiden iyiye kaybolmaya başlamıştır [2].

Son tahlilde, Beşşar Esad iktidara geldiğinde demokratik söylemler ve cılız da olsa bazı yenilikler ekseninde hareket etmişse de, bunlar sembolik birer çırpınıştan öteye geçememiştir. Çünkü Esad, babası döneminden beri süregelen kitle partisi-kadro partisi sarmalından kurtulamamıştır. Babasının askeri darbe sonucu başa geçmesiyle ülkede hakim olan totaliter rejim, teorik kabuller ile pratik gerçekler

arasında paradoks oluşturmuştur. Bu durum bugün halen varlığını sürdürmektedir. Son dönemlerdeki halk ayaklanmaları neticesinde ülkede meydana gelen sosyal patlama sonucunda bazı siyasi tutukluların serbest bırakılması ve siyasi partilerin kurulmasına olanak veren yasanın kabulü gibi gelişmelerse gelinen nokta açısından son derece geç kalınmış adımlardır. Ayaklanmalar sonucunda atılan tüm adımlar halk nezdinde “samimiyetten uzak birer göz boyaması” olarak karşılık bulmaktadır.

Bugün Suriye'nin geldiği durum çözümsüz bir paradoksa dönüşerek içinden çıkılması zor bir hal almıştır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Türk Hükümeti Ortadoğu'da kendisini bekleyen tehlikeleri iyi analiz etmeli ve suyun kendi siyasi mecrasında akmasını sağlamalıdır. Türkiye son dönemlerde kazandığı dış politika aktivizmini bürokrat ve uzmanlarıyla zinde tutmaya çalışmalıdır. Zira Suriye'nin sahip olduğu farklı etnik ve dini yapıyı teşkil eden bazı gruplar dış faktörlerin etkisiyle durumun Türkiye aleyhine dönmesine neden olabilirler. Öte yandan ülkedeki milliyetçi grupların Hatay meselesinde hala fırsat kolladıkları zihinlerde canlı tutulmalıdır. Bu nedenle Türkiye, Suriye'de Batı ile İran, halk ile Baasçılar arasındaki kısır döngüden kurtulmalı ve söz konusu paradigmalarda "mütercimlik" rolüyle Suriye ile tecrübelerini paylaşabilmelidir.

3.3 11 Eylül Saldırıları ve ABD'nin Irak İşgali

ABD eski başkanlarından Theodore Roosevelt'in bir mektubunda söylediği, *"hemen her savaşı memnuniyetle karşılayacağımı söyleyebilirim; çünkü bu ülkenin bir savaşa ihtiyacı var [67]"* sözü Bush dönemi ABD'sinin mantalitesini de net bir şekilde ifade etmektedir. Çünkü küreselleşme sonucunda dünya hızla değişmekte ve bu da dünya gerçeklerine dair bilgiye daha hızlı ulaşılmasını sağlamaktadır. Dünyadaki bu hızlı gelişim ve dönüşüm, ve de bilginin kolayca ve hızlı şekilde transferi kapitalist sistemle yönetilen ABD'nin rahat hareket etme alanını daraltmıştır.

Dünya kamuoyunun "medeniyetler çatışması" olarak yorumladığı 11 Eylül saldırılarıyla birlikte, birçok gerçeği de gözler önüne sermiştir. “Bush Doktrini”

olarak ifade edilen yeni ABD stratejisi ABD'nin tüm alanlarda yegâne güç olma çabaları ve dünyayı tek elden yönetme düşüncesi önemli bir darbe almıştır. 11 Eylül ile birlikte sadece İkiz Kuleler değil "Amerikan Kalesi"nin de yıkılabilir olduğuna şahit olunmuştur.

ABD'nin girişeceği bu karşı savaş aslında hem silahlı bir sıcak savaş, hem de psikolojik bir savaş olmalıydı. Çünkü tek başına girişilecek bir sıcak savaş, ABD halkı ve dünya kamuoyundan büyük tepkiler alabilirdi. Irak ve Afganistan'ın, Bush yönetiminin ihtiyaç duyduğu bu savaş için en uygun yerler olduğu düşünülmekteydi. Çünkü Afganistan'da Bush yönetimi için tehlike arz eden bir Taliban gerçeği varken, Irak lideri Saddam Hüseyin de her fırsatta ABD'yi eleştiren söylemler sarf etmekteydi.

Bush yönetimi, atacağı adımlara kendi halkı nezdinde tam bir meşruiyet kazandırmak için bazı ütopyalar geliştirme yoluna gitmiştir. ABD yönetiminin uygun gördüğü en etkili ütopya ise halkın üzerinde korku yaratmak olmuştur. Çünkü korku fonksiyoneldir. Kriz, sadece daha büyük reytingler elde edecek medyanın değil; kendi politikalarına haklılık kazandırmak için kamuoyu paniğine ihtiyaç duyan politikacıların da çıkarına olmuştur. "Korku her zaman yönetenlerin işine yarar. Tarih boyunca korku, yönetenler tarafından çeşitli tehlikelerle, cadılarla, Yahudilerle, masonlarla, Kızılderililerle, göçmenlerle, komünistlerle, mafyayla, rock'n roll'la, rap müziğiyle, satanistlerle ve Müslüman teröristlerle özdeşleştirilmeye çalışılmıştır [67]. Korku, toplumda güvensizlik yaratarak, insanların yapıcı sosyal değişim için bir araya gelme kabiliyetlerini dumura uğratar. Dünyada dayanışma eğilimini azaltır [68]." Bush yönetimi korku unsuru olarak Taliban'ı kullanarak başta ABD halkı olmak üzere Avrupa'da yani batı dünyasında "İslamofobi" kavramının yayılmasını sağlamıştır. Fakat bu kelime ve yüklediği anlam Batı dünyasında yeterince işlevsel olmuştur. Müslümanlık kavramı birçok Batılı tarafından teröristle eşanlamlı olarak ifade edilir hale gelmiş, nitekim ABD'nin 2002'nin sonunda beş Müslüman ülke (İran, Irak, Libya, Sudan, Suriye) mensuplarına gümrüklerde özel muamele uygulaması kararı bu anlamda önemli bir örnek teşkil etmiştir [67]. Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonucu, başta ABD olmak üzere, diğer bazı Batılı devletlerde de Müslümanlara karşı işlenen nefret suçlarında büyük artış görülmüştür [69].

ABD, 11 Eylül sonrasında önce 7 Ekim 2001'de Afganistan'a saldırdı. Ardından da 20 Mart 2003'te de Birleşik Krallık ile birlikte oluşturduğu Çok Uluslu Koalisyon Kuvvetleri'nin düzenlediği bir askeri harekâtla Irak'ı işgal etti. Bush yönetimi Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'a karşı savaş başlatma kararını, Irak liderinin saldırgan bir şekilde Kitle İmha Silahlarını (KİS) ve bu yöndeki nükleer materyalleri üretmeye çalıştığı varsayımına dayandırmıştır. Ayrıca Beyaz Saray bir taraftan da, Irak yönetiminin terör örgütü El-Kaide'ye de kucak açtığına yönelik iddaalar ile uluslararası kamuoyunda destek bulma çabaları içerisine girmiştir. Bütün bu olup bitenlerin Başkan Bush'un, 1993 yılında babasına yönelik suikast girişimlerinde bulunmuş olan Saddam Hüseyin'e karşı beslediği kin ve intikam duygularının da etkisi altında gerçekleştiğini düşünen analistlerin sayısı oldukça fazladır. Irak Savaşı için Alon Ben-Meir "1993 yılında babasına karşı suikast girişimlerinde bulunmuş olan Saddam Hüseyin'e büyük bir kin besleyen Başkan Bush için kişisel bir intikam anlamındaydı" demektedir [70].

ABD yönetimi işgalin diğer sebepleri olarak; Irak'ın Filistinli intihar bombacılarına parasal destek sağlaması, Irak hükümetinin insan haklarını suiistimal etmesi ve demokrasinin ülkede ve bölgede yaygınlaştırılmasını öne sürmekteydi. Fakat ABD yönetimi her ne kadar inkar etse de Beyaz Saray'ın işgal kararında Irak'ın petrol rezervlerinin önemli bir etmen olduğu dünya kamuoyunda güçlü bir şekilde dile getirilmektedir.

Bush Hükümeti işgale meşruiyet kazandırmak için 11 Eylül'ü öne sürerek kendi kamuoyu ve dünya kamuoyunda taraftar bulmuş olsa da, ABD'nin uluslararası hukuk kurallarına aykırı olarak gerçekleştirdiği bu müdahaleye uluslararası camia destek vermedi. ABD, kendisine ve uluslararası barışa tehdit oluşturduğuna inandığı bir ülkeye BM kararı olmadan da saldırıda bulunmanın meşru olduğunu savunmaktaydı. ABD'nin bu düşünce ekseninde oluşturduğu dış politikası, savaş kararını tek başına almasına, uluslararası hukuk kurallarını hiçe saymasına neticede Irak Savaşı'nda yalnız kalmasına neden oldu.

Kuşkusuz Irak Savaşı, hem ABD'de hem de bölgede önemli değişikliklere yol açtı. Her şeyden evvel bu savaşın ABD'ye verdiği zararlardan bir tanesi küresel çapta

Amerikan imajının sarsılmış olmasıydı. Amerikan imajının sarsılmasındaki en büyük neden o dönem itibarıyla ABD'nin uluslararası topluma -özellikle Arap ve Müslüman dünyasına- karşı gösterdiği umursamaz tavırlarıdır. Ayrıca Irak Savaşı'nın sonucu olarak bölgedeki geleneksel Sünni hâkimiyetini tehdit eder nitelikteki Şii yükselişin, Irak sınırlarını da aşarak bölgesel ve daha büyük çapta sorunlara neden olması muhtemeldir ve tarihsel geçmişi de olan Sünni-Şii çatışmasının kolay çözülmesi olası görünmemektedir. Ortadoğu'ya bu perspektiften bakıldığında, Irak Savaşı'nın en önemli sonucu bölgedeki güçler dengesinin değişmesi gerçeğidir. Irak ile birlikte bölge petrol rezervlerinin yaklaşık yarısına sahip olan İran, Irak'ta Şiiilerin güçlenmesiyle aslında savaşın en karlı çıkan tarafı olmuştur. Bu büyük jeopolitik değişimi lehine çevirmek isteyen İran, kendini bölgenin yeni hegemonu olarak göstermeye ve Ortadoğu dolayısıyla Müslüman dünyaya egemen olma yönünde yeni politikalar oluşturmaya başladı. Nitekim İran'ın yeni Ortadoğu stratejik planları, halk ayaklanmalarıyla kaynaklanan bölgede attığı adımlarla iyice belirgin hale gelmiş oldu.

Savaşa Irak açısından bakılacak olursa, sonuçta Saddam Hüseyin'in yıllarca sürdürdüğü otokratik rejim devrildi; Saddam Hüseyin yakalanarak idam edildi. Sünni ve Şii gruplar arasında sorunlar ortaya çıkmasıyla, Irak'ta El- Kaide operasyonları başladı [71]. Yapılan araştırmalara göre 1.000.000'un üzerinde sivil hayatını kaybetti [72]. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) Nisan 2008 tarihli verilerine göre 4,7 milyon Iraklı yer değiştirdi. (Bu rakam halkın %16'sına denk geliyor [73]).

Irak Savaşı zikredilirken Ebu Gureyb gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. ABD askerleri tutukladıkları Iraklıları'ı bu hapisanede tuttular ve insanlık dışı işkence ve muamelelere maruz bıraktılar. Ebu Gureyb Hapishanesi'nde gerçekleştirilen insanlık suçları görüntülerinin kaydedilmesi ve yayınlanması, dünya kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmıştır. Aslında ABD askerlerinin yaptıkları bu insanlık dışı muamele savaşın Bush yönetimi tarafından insani gerekçelerle yapılmış olmadığını dünya kamuoyuna anlatmış oldu. ABD'nin uluslararası hukuku ihlal ederek Irak'a girmesi ve ABD askerinin Ebu Gureyb hapishanesindeki insanlık dışı

muameleleri Beyaz Saray'ın savaşa neden olarak öne sürdüğü "bölgeye demokrasi götürme" tezini de çürütür niteliktedir.

TBMM'nin 01.03.2003'te Irak konusundaki olağanüstü toplantı da Türk askerinin yurtdışına gönderilmesi ve yabancı ülke askerlerinin Türk topraklarında bulunmasına ilişkin tezkere, 264 "evet" oyuna rağmen salt çoğunluk olan 267 sayısına ulaşamadığı için reddedildi. Oylamaya katılan 533 milletvekilinin 250'si hayır, 264'ü evet, 19'u ise çekimser oy kullandı [74]. Türkiye, başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesinin kabul edeceğini düşündüğü tezkereyi reddetmekle, hem Irak Savaşı konusundaki net tavrını ortaya koymuş oldu hem de Türkiye'nin geçirdiği değişimi Batı dünyasına ifade etmiş oldu. Çünkü o tarihe kadar var olan algı Türkiye'nin, Batı'nın isteği doğrultusunda hareket eden ve bu yüzden çoğu zaman kendi inisiyatifini kullanamayan bir ülke olduğu yönündeydi.

Türkiye bu kararıyla bir anlamda Ortadoğu'nun değişim sürecindeki rolünü de göstermiş oldu. AB'ye girme hedefinde olan ve bu doğrultuda önemli mesafeler kat eden Türkiye, bu kararıyla Ortadoğu'da -özellikle de halk nezdinde- prestijini oldukça artırdı. Bu karar ayrıca Türkiye'nin yeni yönetiminin hem dış politikası hem de komşu ülkeler ile geliştireceği yeni politikaları hakkında önemli ipuçları vermekteydi. Yeni Türkiye artık kendi inisiyatifleriyle karar alan, başta komşu ülkeler olmak üzere dış politikada sorunları minimum seviyeye indirmeyi amaçlayan, sahip olduğu jeopolitik önem çerçevesinde Doğu-Batı sentezinde söz sahibi olan ve bu anlamda ağırlığını hissettiren, yönetilen değil, yöneten ülke konumuna doğru yol alan bir ülke olduğu algısını güçlendirdi.

ABD'de 4 Kasım 2008 tarihinde yapılan başkanlık seçimlerinde, ABD'nin 44. Başkanı seçilen Barack Obama seçim vaatlerinde sürekli olarak değişim sloganıyla beraber ABD askerinin Afganistan'dan ve Irak'tan çekileceğini dile getirmiştir. Obama başkan seçildikten sonra, öncelikle ABD'nin uluslararası kamuoyunda kaybolan imajını -özellikle İslam dünyasında- tekrar yükseltmek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Obama konuşmalarında bir yanda ABD'nin yeni değişim politikalarına atıflar yapmakta diğer yandan da İslam dünyası ile diyalog ortamı oluşturma yönünde ifadelerde bulunmaktadır. Yeni başkan, öncelikle Türkiye ile

ilişkilerini güçlendirmeye önem vermiştir. Zira Irak Savaşı'nda TBMM'nin onay vermediği tezkere, uluslararası kamuoyunda büyük bir şaşkınlık yaratmış ve iki ülke arasında ciddi ve uzun süreli bir krize neden olacağı düşünülmüştü. Ancak Obama'nın Nisan 2008'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretinde sarf ettiği sözler iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar ılımlı bir havaya dönmesini sağlamıştır. Başkan Obama'nın 6 Nisan 2009'da TBMM'de yaptığı konuşmada; *"Türkiye'nin önemi hakkındaki ifade sadece Amerika için değil, tüm dünya içindir... Türkiye kritik önemdeki bir müttefiktir. Türkiye Avrupa'nın önemli bir parçasıdır. Türkiye ve Avrupa zamanımızın sorunlarının üstesinden gelebilmek için - birlikte çalışmalıdır- birlikte duruş sergilemelidir"* [70] ifadelerini kullanarak iki ülkenin müttefik olarak birbirleri için ne kadar önemli olduğunu vurgulamış ve Türkiye'nin aynı zamanda AB'nin bir parçası olması gerektiğine de işaret etmiştir. 4 Haziran 2009'da Kahire'ye yaptığı ziyaret sırasında İslam dünyasına da seslenen Obama, konuşmasında;

- "İslam ABD'nin ayrılmaz bir parçasıdır."
- "ABD İslam'la savaşmayacaktır."
- "Çocukluğumda ezan sesleri ile uyanırdım."
- "Ortadoğu'da barış, iki devletli çözümden geçer."
- "Filistin Devleti talebine sırt çevirmeyiz."
- "İsrail'in inşa ettiği yeni yerleşimleri kabul etmiyoruz"
- "Kur'an: "Rabbini bil ve her zaman doğruyu söyle" diyor. Ben de bunu yapmaya çalışıyorum."

gibi sözler sarf ederek İslam dünyasına zeytin dalı uzatmıştır [75]. Aslında Obama'nın bu konuşması İslam âleminde olumlu bir karşılık bularak, başta Filistin meselesi olmak üzere bölgeyi ilgilendiren birçok mesele için de umutların artmasını sağlamıştır.

Obama'nın TBMM'de ve Kahire'de yaptığı konuşma ılımlı bir hava yaratmış olsa da Obama yönetimindeki ABD politikalarında beklenen değişimin olmaması ve söylenenlerin çoğunlukla sözün ötesine geçmemesi, umutların yerini hayal kırıklığına bırakmasına neden oldu. ABD askerinin halen hem Irak'ta hem de Afganistan'da bulunması, bu ülkelerde savaş ortamının hala sürmesi Obama'nın

başkan seçilmesi ile yaşanan olumlu havanın bozulmasının temel faktörleridir. Irak'taki güvenlik koşulları düzelme işaretleri vermekle birlikte, ülkede mezhep çatışmalarının halen devam etmesi ve bu çatışmaların Irak halkının günlük yaşantısına etki etmesi, ülkenin istikrar ortamını bir yürlü yeniden tesis edememesine neden olmuştur.

3.4 Türkiye'de Yeni Yönetim ve Ortak Politikalar

Gerek Türkiye gerekse Suriye, kuruluşlarından itibaren uzun yıllar boyunca sancılı süreçler geçirmişlerdir. Her iki ülkenin de askeri vesayetlerle kurulması demokrasinin gelişmesine yeterince imkân sağlamamış, hak ve özgürlük talebinde bulunan insanlar ve entelektüeller ya katledilmiş ya da hapislerde ölüme terk edilmiştir. Yaşar Kemal'in, "hapishaneler Türk entelektüellerin okuludur [76]" sözü Türkiye'de aydınlara yapılan baskıyı en iyi şekilde ifade etmektedir. Suriye açısından farklılık arz etmeyen bu durum nedeniyle; başta Nizar Kabbani olmak üzere Suriyeli aydınların bir çoğu ya ülkesini terk etmek zorunda kalmış ya da baskıcı rejim tarafından hapse ya da ölüme mahkûm edilmişlerdi.

Bu anlamda değerlendirdiğimizde aslında iki ülkenin kaderi birbirine epey benzemektedir. 1923 yılında bağımsızlığını ilan eden Türkiye Cumhuriyeti, 1946 yılına kadar 23 yıl boyunca tek parti ile yönetilmiştir. 1946'da "Dörtlü Takrir" olarak bilinen Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan tarafından DP (Demokrat Parti) kurulmuştur [77]. Yeni partinin kurulması ile çok partili sisteme geçen Türkiye, dört yıl sonra yapılan 14 Mart 1950 seçimlerinde 27 yıllık tek parti dönemini sona erdirmiştir. Böylece DP serbest seçimlerde sonucunda iktidara gelen ilk parti olmuştur. Aynı DP, daha sonra girdiği 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak, 10 yıl boyunca iktidarını sürdürmüştür. Demokrat Parti 27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidardan düşürülmüş ve 29 Eylül 1960'ta kapatılmıştır. Böylece 22 Mayıs 1950'den, 27 Mayıs 1960 yılına kadarki 10 yıl boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanlığını başarıyla yürütmüş Adnan Menderes, dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve dönemin Adalet Bakanı Hasan Polatkan ile birlikte Eylül 1961'de MBK (Milli Birlik Komitesi) tarafından idam edilmiştir. Ülke

yönetimini tekrar eline alan askeri vesayet, çıkardığı askeri anayasa ve sahip olduğu askeri güçle daha sonra kurulan partiler üzerinde her zaman ağırlığını hissettirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 1960 darbesinin ardından, 1971 Muhtırası ve sonrasında ortaya çıkan sağ-sol Çatışmaları, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, 1980 Darbesi ve 28 Şubat gibi ardarda çok sancılı dönemler geçirmiştir. 1983 seçimlerinde tek başına iktidar olan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi ile olumlu bir sürece girilmiş olsa da askeri vesayet etkisi sürmüş ve Özal'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olarak görev yapmakta iken -hala tartışma konusu olan- vefatıyla ülke tekrar sorunlu bir sürece girmiştir.

28 Şubat süreciyle ironikleşen yönetim biçimini sürdürmekte olan Türkiye'nin, 2002'de yapılan genel seçimlerde oyların %34.28'ni alarak 363 milletvekili ile tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yönetime geçmesi ile demokrasi, siyaset ve ekonomi alanlarında normalleşme sürecine girdiği görülmüştür. Aslında Türkiye için yukarıda kısaca değinilen darbeler ve muhtıralarla yaşanan sancılı sürecin benzerlerini 1946 yılında tam bağımsızlığını kazanan ve Hafız Esad'ın devrimle başa geçtiği 1971 yılına kadar olan dönemde Suriye de yaşamıştır. Hafız Esad her ne kadar Suriye'de otoriter bir rejim kurmuş olsa da onun başa geçmesiyle siyasi istikrar sağlanmış ve ülkede günümüze kadar herhangi bir ihtilal gerçekleşmemiştir.

3 Kasım 2002 seçimlerini kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi başkanı Recep Tayyip Erdoğan 14 Ağustos 2001'de AKP'yi, "reform", "değişim", "istikrar", ve "küresel bir güç olma" başta olmak üzere, "güçlü demokrasi" ve "özgürlüklerin genişletilmesi" gibi ideal ve sloganlarla kurmuştur. AKP'nin savunduğu politikalar halk nezdinde karşılık bulmuş ve bu durum 2002 seçim başarısıyla da ortaya konmuştur. Kimileri AKP'nin başarısını Recep Tayyip Erdoğan'ın hapis yatmasından dolayı yaşadığı mağduriyete bağlasa da, başarının asıl nedenini Recep Tayyip Erdoğan'ın gerek daha önce aldığı görevlerde gösterdiği başarı gerekse vaatlerinde halka güven vermesi oluşturmuştur. Çünkü 2002 öncesinde -Özal dönemi istisna bir durum sayılırsa- diğer tüm partilerin seçimler öncesi vaatleri sözden ibaret kalmış ve halkın beklediği değişim ve istikrar bir türlü sağlanamamıştır. Ülkede sürekli kargaşa ortamı olması halkın umutlarını azaltmış ve devlete karşı güven yitirilmiştir.

AKP'nin zaferiyle gelişen süreçte Türkiye her alanda yeni kalkınma politikaları geliştirerek değişim sürecine girmiştir. İç politikasında başta eğitim, sağlık, adalet, ulaştırma, enerji, sanayi, tarım olmak üzere birçok alanda yeni projeler geliştirilerek, önceden başlanmış fakat tamamlanamamış birçok projenin de bitirilmesi sağlanmıştır. Yeni yönetimin gerçekleştirdiği olumlu gelişmeler halk nezdinde karşılık bulmuştur. AKP, 22 Temmuz 2007 ve 12 Haziran 2011'de yapılan son seçimlerde de oylarını artırarak üç dönem üst üste tek başına iktidar olma başarısını göstermiştir.

Yeni yönetimin başarısındaki önemli etmenlerden birisi de halkın belli kesiminden ziyade toplumun tamamına yönelik politikalar geliştirme düşüncesidir. Berlin Bilim ve Politika Vakfı'nın Türkiye uzmanlarınca da dile getirildiği gibi, "Türkiye AKP'de reformları gerçekleştirme yeteneğini gördü [78]."

Burada AKP'nin faaliyetlerinin anlatılmasından daha çok ülkenin yeni yönetimle yaşadığı gelişmelere sathi olarak değinmek amaçlanmıştır. Ekonomide dünya genelinde kat edilen mesafe ve ülkenin dünyanın en büyük 17. ekonomisi seviyesine yükselmesi ve 10 bin doları aşan kişi başı milli gelir, yeni yönetimin ekonomik reformlarla yakaladığı başarıyı göstermektedir. Ayrıca yüzyılın en büyük küresel finans krizi olarak ifade edilen 2008 ekonomik krizini Türkiye'nin büyüyerek atlattığı da bu alanda dikkat çekilmesi gereken önemli hususlardandır.

Yeni yönetim iç politikada önemli reformlar gerçekleştirirken dış politikada da "küresel güç" olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle Avrupa Birliği'ne katılma sürecinde girilen çözümsüzlük sürecinden bir türlü çıkamayan Türkiye yeni yönetimle, AB sürecinde müzakerelere başlayarak önemli bir ilerleme sağlamıştır. Bir yandan AB ile ilişkileri güçlendirilirken bir yandan da Balkanlar'da, Ortadoğu'da ve Kafkasya'daki sorunlarla ilgili önemli arabulucuk görevleri üstlenilmeye çalışmıştır.

Ayrıca, ABD ile yaşanan tezkere krizinden sonra sekteye uğrayan ilişkiler iki ülkenin karşılıklı ziyaretleri ve diyaloglarıyla ılımlı bir seyir almıştır. Yeni yönetimle geliştirilen "Komşu Ülkelerle Sıfır Sorun" politikası da bu anlamda önemli bir yol katedilmesini sağlamıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Ermenistan'ın başkenti

Erivan'a iki ülke futbol milli takımları arasındaki müsabakayı izlemek için gitmesi sonucu başlayan "futbol diplomasisi [79]" ile yumuşayan ilişkilerde bir sonraki adımı, 22 Nisan 2009'da normalleşme sürecine dair "Yol Haritası"nın açıklanması oluşturmuştur [80]. Daha sonra, 31 Ağustos 2009 tarihinde İsviçre'nin gözetiminde Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkilerin normalleşmesini öngören "İlişkilerin Geliştirilmesi Hakkında Protokol" ve "Diplomatik İlişkilerin Kurulması Protokol"leri parafe edilmiştir [81]. Ancak gelişen Türkiye-Ermenistan ilişkileri Bakü'de rahatsızlık uyandırmış ve Azerbaycan'ın Türkiye'ye karşı sert tepki göstermesine neden olmuştur. "Bir millet, iki devlet" zeminindeki ilişkiler bu süreçte hatırı sayılır yara almıştır. Hatta Azerbaycan Rusya ile yakınlaşma yönünde somut adımlar atmıştır. Ancak Başbakan Erdoğan ikili ilişkileri onarmak için gerçekleştirdiği Bakü gezisinde söylediği "Karabağ'ın işgali ortadan kalkmadan Ermenistan'a kapıları açmayız" sözleriyle Bakü yönetimine güvence vermiş ve ilişkilerin iyileşmesi sağlanmıştır [82]. Türkiye bu olumlu politik çabalarını Yunanistan, İran ve Irak ile de sürdürülerek, sıfır sorunlu bir dış politika zemini tesis etmek yolunda önemli önemli adımlar atmıştır.

Türkiye'nin yeni yönetimle birlikte en çok ilgilendiği bölge ise şüphesiz Ortadoğu olmuştur. Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki hem jeopolitik hem de tarihi ilişkiler açısından mevcut değerler, bölge ile olan ilişkilerin gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak maalesef söz konusu ilişkiler istenilen düzeye taşınamamış ve zaman zaman savaşın eşiğine gelecek kadar ciddi boyutlara ulaşmıştır. Türkiye'nin bu bağlamda en çok sorun yaşadığı bölge ülkelerinin başında Suriye gelmektedir. Daha önceki konu başlıklarında Suriye-Türkiye ikileminde yaşanan sorunlara değinilmişti. Bu nedenle ilgili konulara tekrar girilmeyip konu başlıkları doğrultusunda iki ülke arasındaki ortak politikalar üzerinden değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

3.4.1 AKP'nin Dış Politikasında Suriye

Ülkeleri birbirine yakınlaştıran ağırlıklı en önemli unsurlardan birisi de, ülkelerin jeopolitik olarak birbirlerine yakın olmalarından daha çok, ulusal çıkarlar bazında ortak politikalara sahip olmalarıdır. Çünkü uluslararası ilişkiler çıkarlar

üzerine kurulu bir yapıdan oluşmaktadır. Bu perspektifle değerlendirildiğinde, Türkiye ile Suriye'nin tarihsel ve kültürel alanlar başta olmak üzere siyasi, coğrafi, ekonomik birçok alanda ortak politikalar geliştirme ihtiyacında oldukları görülmektedir. İki ülkenin komşu olması ve Osmanlı İmparatorluğu çatısı altında uzun yıllar birlikte yaşamış olmaları sahip, sahip oldukları ortak paydaları çoğaltmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi ile haritada iki farklı ülke olarak yer alan, Türkiye ve Suriye ilişkilerinin, Hatay, su, terör gibi sorunlardan dolayı sürekli gerilim seyrinde ilerlediği görülmektedir. Ancak iki ülke arasında 20 Ekim 1998'de imzalanan "Adana Mutabakatı" ve Hafız Esad'ın cenaze törenine dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılması ile olumlu bir dönemece giren ilişkiler, yeni yönetimle beraber iki ülke arasında vizelerin kaldırılması ile devam ettirilmiştir. Birbirine hem bu kadar yakın olup hem de bu kadar uzak olan iki ülkenin ortak politikaları var mı? Varsa nelerdir ve bu politikalar hangi seyirdedir?

Her iki ülkenin de istikrarını önemli ölçüde etkileyen olaylardan biri Ortadoğu'daki istikrarsızlıktır. Bu nedenle bölgede taraf konumundaki ülkelerden biri olan Suriye'nin, Türkiye ile beraber BM'nin telkinleri doğrultusunda Ortadoğu'daki "barış sürecine" katılması ve bunu sürdürmesi gerekmektedir.

Ortadoğu'da gelecekte doğal enerji kaynakları kadar su kaynakları da önemli rol oynayacaktır. Bu nedenle hem doğal enerji, hem de su kaynakları konusunda her iki ülkenin de geleceğe yönelik ortak projeler geliştirmeleri gerekmektedir. İki ülke arasında sorun olan su, ziraat, enerji ve sulama alanlarında yapılacak ortak çalışmalara dostluk hüviyeti kazandırılmalı ve bu meseleler birbiriyle örtüşen çıkarlar haline getirilebilmelidir.

Türkiye, İsrail-Arap ilişkileri sürecine katkı olarak mevcut İsrail hükümetinin fütursuzca icraatlarını frenleyebilmek için ABD ve AB ile temaslar kurarak barış sürecine aktif katkı sağlamalıdır. Bu çalışmalara sivil toplum kuruluşları da katılmalı ve iki ülke arasındaki sivil toplum kuruluşları arasında güçlü bağlar kurulmalıdır.

Ülkeler arasında gerçekleştirilebilecek önemli ortak proje konularından birini de ulaşım oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye, Arap ülkelerine yönelik karayolu

taşımacılığının büyük bir kısmını Suriye üzerinden gerçekleştirmekte. Aynı zamanda Suriye de Batı'ya yönelik karayolu taşımacılığını Türkiye üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda her iki ülke de mevzuatlarında iki tarafın taşıma şirketlerine kolaylaştırıcı düzenlemeler sağlayabilmelidir.

Ayrıca, iki ülkenin üniversiteleri arasında özellikle dil ve tarih alanları başta olmak üzere ortak çalışma ve değişim programları geliştirilmeli. Karşılıklı öğrenci mübadeleleri ile ortak değerlere atıflar yapılmalıdır.

Yukarıda bahsedilen noktalar iki ülkenin ortak politika oluşturabilmesi için son derece önemli unsurlardır. Ancak Türkiye, bütün bunların yanında, son dönemlerde Ortadoğu'da meydana gelen halk ayaklanmalarını da iyi analiz etmek durumundadır. Zira Tunus'la başlayan, Mısır, Libya, Yemen ile devam eden ve nihayetinde Suriye'ye sığınan halk ayaklanmaları iki ülke arasındaki ilişkilerin tekrar gözden geçirilmesini gerektirebileceği için Türkiye bu hususta sağlam adımlar atmaya çalışmalıdır. Aksi takdirde Türkiye'nin son dönemlerde Ortadoğu'da yükselen itibarı zarar görebilir.

3.4.1.1 Erdoğan'ın Kişiliği

Kimine göre mutedil bir muhafazakâr; kimine göre ise tehlikeli bir radikal islamcı.¹⁰ Bu güne kadar Erdoğan hakkında bunların dışında da sayısız tanımlama yapıldı. Ancak tüm bu tanımlamalara rağmen Erdoğan'ın, Türkiye'de önde gelen politikacılardan biri olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmektedir.

Erdoğan'ın başarısının en önemli dinamiği şüphesiz çok yönlü bir kişiliğe sahip olmasıdır. Gençlik yıllarından itibaren sosyal hayat ve siyasetle iç içe bir yaşamı tercih eden Erdoğan, günümüz yönetimlerinin lokomotifine haline gelen, disiplinli ekip çalışmasını ve takım ruhunun önemini kendisine çok genç yaşta öğreten bir sosyal çevreye sahip. Sportif bir kişiliğe sahip olan Erdoğan 1969-1982 yılları arasında futbolla amatör olarak ilgilenmiştir [83]. Bu yıllar aynı zamanda, genç bir idealist

---

¹⁰ Özellikle “radikal İslamcı” tanımlaması ABD’de neo-conlar tarafından dillendirilmektedir.

olarak memleket meseleleri ve toplumsal sorunlarla ilgilenen Recep Tayip Erdoğan'ın aktif politikaya adım attığı döneme rastlamaktadır.

Erdoğan'ın siyasi hayatını şekillendiren ilk yıllar lise ve üniversite yıllarında aktif rol aldığı Milli Türk Talebe Birliği Öğrenci Kolları olmuştur. Bu dönemde önemli tecrübeler edinen Erdoğan, 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığına ve aynı yıl MSP İstanbul Gençlik Kolları Başkanlığı görevine seçilmiştir. 12 Eylül döneminde siyasi partilerin kapanması nedeniyle bir süre özel sektörde müşavirlik ve üst düzey yöneticilik yapmıştır [84].

1983 yılında kurulan Refah Partisi ile siyaset hayatına geri dönen Erdoğan, bir yıl sonra RP'nin Beyoğlu İlçe Başkanlığı'na, 1985 yılında RP'nin İstanbul İl Başkanlığı ve Refah Partisi MKYK üyeliği görevlerine getirilmiştir [84]. Üstlendiği görevleri başarıyla yerine getiren Erdoğan, 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilmiştir. Erdoğan'ın belediye başkanı seçilmesi onun ve dolayısıyla Türkiye'nin geleceği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü gerçekleştirdiği projelerle, sahip olduğu özellikleri daha geniş kitlelere aktarma fırsatı bulmuştur. Bu görevi süresinde en çok öne çıkan özellikleri içsel sezileri ve güçlü, kararlı, reformist kişiliği olmuştur. İstanbul'da gerçekleştirdiği doğalgaza geçiş, ulaşım alanında inşa edilen köprü, çevreyolları, geçitler ve modern geri-dönüşüm tesislerinin kurulması gibi projeler onun İstanbul'un kronikleşmiş sorunlarının çözümüne yaptığı katkılardır. Erdoğan'ın bu çalışmaları halk nezdinde karşılık bulmuş ve ona Başbakan olmasının yolu da böylece açılmıştır.

Recep Tayip Erdoğan'ın badirelerle süren siyasi hayatı 14 Ağustos 2001'de kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi ile yepyeni bir sürece girmiştir. Yıllardır "hocam" dediği Erbakan'dan ayrı hareket etmesi eleştirilmiş olsa da o artık kendi yol haritasıyla hareket edebilecek konuma gelmişti. Erdoğan, yönetimi devraldığı dönemde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde ülke tarihinin dönüm noktası olarak nitelenen başarılı girişimlerine ek olarak, yoğun ziyaret-temas trafiğiyle dünyanın çeşitli ülkeleriyle verimli ilişkiler geliştirilmesi konularında önemli adımlar atmıştır.

Yukarıda belirtilen çalışmalar Erdoğan'ın siyasi hayatı çerçevesinde kişiliği hakkında önemli ipuçlarının elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Taraf Gazetesinin 2 Aralık 2002 tarihinde yayınladığı, dönemin ABD Ankara Büyük Elçisi W. Robert Pearson tarafından kaleme alınan ve wikileaks belgelerinde de yer alan kriptoda Erdoğan şöyle tanıtılıyor:

"Türkiye'nin en güçlü politikacısı, vasat düzeyde eğitim görmüş, yolunu 'fazlasıyla' bulmuş bir mahalle kabadayısı, Türkiye'yi Şeriat'a götürecek karizmatik ama tehlikeli bir vaiz-politikacı, kendisiyle çok gurur duyan bir kişidir [85]."

Burada değinilmesi gereken nokta Erdoğan'ın lider özelliğine sahip olmasıdır. Dünya siyasi tarihinde örneklerine bakılarak anlaşılacağı gibi liderlerinin yapıları o ülkelerin iç ve dış politikalarının oluşmasında etkili olmaktadır. Bu anlamda zayıf liderlerin yönetime etkileri de hep yetersiz olagelmıştır. Nitekim Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde Türkiye bu sorunu ciddi bir şekilde yaşamıştır.

3.4.1.1.1. Müslüman Kimliği

Erdoğan'ın Müslüman kimliği üzerine bugüne kadar çok değerlendirmeler yapılmıştır. Kimisi onu muhafazakâr olarak değerlendirirken kimisi de ülkeye şeriatı getirmeyi amaçlayan radikal bir lider olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Bu mevzuda birçok farklı bakış açısı mevcuttur.

Erdoğan'ın Müslüman kimliğini sorgulayanlar genel olarak onu "Milli Görüş" düşüncesi ile bağdaştırmaya çalışmaktadırlar. Söylemlerini de ağırlıklı olarak Erdoğan'ın dini hassasiyetleriyle, eşinin ve kızlarının başörtülü olmasıyla ve dini görevlerini yerine getiriyor olmasıyla gerekçelendirmişlerdir. Oysa burada gözden kaçan önemli nokta, Erdoğan'ın siyaseti ve dini ayrı kategoride değerlendiriyor olmasıdır. Ona göre din, bireysel inanç çerçevesinde yaşanan bir olgu iken demokrasi toplumsal yönetimin sağlanması için kullanılan bir olgudur. Erdoğan'ın *New York Times*'a verdiği bir röportajda "*Ben her şeyden önce bir Müslüman'ım, Allah'a karşı*

sorumluluklarım vardır. Beni yaratan O'dur ve ben O'na karşı görevlerimi yerine getirmeye çalışıyorum. Fakat ben politik yaşamımı özgür kılmak için, dini ondan ayrı tutuyorum [86].” ifadelerini kullanarak kurduğu AKP ile çizdiği yol haritası hakkında da fikir vermiş olmaktadır. Onun İslami görüşünü "Milli Görüş"e dayandırmaya çalışanların kaçırdıkları bir diğer husus da şudur: Milli Görüş AB'ye katılımı desteklemeyerek daha çok "İslam Birliği" projesi ekseninde politikalar savunurken, Erdoğan AB'ye katılım sürecini ülkenin temel politikalarından biri olarak savunmaktadır. Ayrıca Erdoğan, Atatürk ilke ve inkılablarına bağlı kalarak, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün batılılaşma ve modernleşme yönündeki ideallerini de partisinin önemli unsurlarından biri olarak değerlendirmektedir.

Demokrasiyi güçler birliğinin kalkanı olarak görmeyen Erdoğan, onu toplumun tüm kesimine eşitlik sağlayan bir yönetim aracı olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, Erdoğan demokrasi ile İslam'ın beraber olamayacağını savunanlara da *"İslam dünyası bir şeyi konuşuyor. İslam'la demokrasi bir arada olabiliyormuş. Nerede Türkiye'de"* Erdoğan'ın bu söyleminden de anlaşılacağı gibi onun mantalitesine göre demokrasi ile İslam aynı anda beraber yaşanılabilen iki kavram olup; Türkiye bunu yaşamakla diğer İslam ülkelerine de örnek teşkil etmektedir. Erdoğan'ın sürekli dile getirdiği *"mazlumlardan yana zalimlere karşı"* söylemi de, onun bu anlayışı demokrasinin iz düşümü olarak gördüğünü göstermektedir [87].

Erdoğan'ın Davos çıkışını ve İsrail'in Gazze saldırısına karşı takındığı tavrı duygusal veya dini boyuta çeken taraflar ortaya çıkmıştır. İddialarını bu yönde sürdürenler ağır eleştirilerde bulunarak, ülkenin kişisel duygularla yöneltildiği iddia ettiler. Fakat İslam kültürü ile yetişmiş her birey, haksızlıklar karşısında böyle bir tutum sergilenmesinin vicdani bir sorumluluk gereği olduğunu bilir. Nitekim Erdoğan'ın 12 Ocak 2011'de Kuveyt'te kendisine layık görülen "Üstün Müslüman Şahsiyet" ödülünü alırken yaptığı konuşma onun bu tür olaylara bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Erdoğan konuşmasında;

"Bizden Gazze'yi görmememizi, Darfur'u umursamamamızı istediler. Bize siz de diğerleri gibi kayıtsız kalın dediler. Biz Filistinli çocukların çaresizliğini başkaları gibi görmemezlikten

gelemezdik. Biz Gazze'de Ramallah'ta katledilenlerin haklarını dert edinirken Mısır'da katledilen Kıptilerin derdini de dert ediniyoruz [88]."

sözlerini sarf ederek olaylara sadece siyasi değil aynı zamanda insani ve vicdani boyutlarıyla bakılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

En nihayetinde Erdoğan, kendisine gerek imam hatip kökenli olması gerekse Milli Görüş anlayışıyla yetişmesinden dolayı yöneltilen dindar ve muhafazakâr lider söylemlerine karşın, hem dinin hem de demokrasinin aynı anda beraber yürütülebileceğine inanan ve bu bağlamda İslam dünyasına model olabileceği kanaatine sahip bir lider prototipi çizmektedir. Dinin birey inisiyatifinde yaşanması gerektiğini Erdoğan, demokrasiyi inanç olmaktan ziyade bir hayat felsefesi olarak kabul etmekte ve iki olgunun eşzamanlı sürdürülebilir olduğu kanaatini taşımaktadır.

3.4.1.1.2 İkili İlişkilerde Etkili Olması

Kuşkusuz liderlerin inanç, bilgi ve karizmatik yapıları gibi özellikleri uluslararası ilişkilerde etkinlik bağlamında yadsınamaz derecede önemlidir. Başbakan Erdoğan'ın, Suriye ve diğer Arap ülkeleriyle yapılan ikili ilişkilerdeki etkisi de oldukça fazladır. Erdoğan'ın Arap dünyası ile ilişkilerinde etkinliği sağlayan en önemli unsurlar olarak, onun muhafazakâr kökenli bir lider olmasının yanı sıra, karizmatik yapısı ve son yıllarda Filistin sorunu ile ilgili yaptığı çıkışlar gösterilebilir.

Genel manada Ortadoğu'nun tarihi sürecine bakılacak olursa, dinin yaşam üzerinde oldukça etkili olduğu görülecektir. Peygamberlerin ve kutsal kitapların bu bölgeden çıkmış olması bunun en mühim nedenidir. Dolayısıyla, Ortadoğu'nun kültürü, günlük yaşamı, sosyo-psikolojik yapısı ve daha sayılabilecek toplumun bir çok unsur dini felsefeler üzerine bina edilmiştir.

Türkiye'nin hızlı bir yükselişe geçtiği dönemde AKP'nin iktidarda bulunması ve uluslararası kamuoyunda yükselen itibarı, söz konusu etkinliğin diğer bir önemli

sebebini oluşturmuştur. Bilindiği gibi, Ortadoğu'nun birçok yöneticisinin despot rejimleriyle halkın üzerinde baskı kurması, belki bir reaksiyon olarak halkın Türkiye'ye olan teveccühünü artırmıştır. Ortadoğu'nun, "Körfez Ülkeleri" hariç diğer tüm ülkeleri ekonomik açıdan oldukça sıkıntı yaşamaktadırlar. Türkiye'nin muhafazakâr bir başbakanla kazandığı bu ivme ve yükseliş Ortadoğu halkını heyecanlandırmış ve "Türkiye gerek ekonomi gerek siyasi ve gerekse de dini açıdan İslam dünyasına model olabilir mi?" sorusunu gündem edilmesine neden olmuştur. Arap medyası, sürekli bu mevzuları canlı tutmuş ve halk da Türkiye'yi daha yakından takip etmeye başlamıştır. Eskiden milli maçlarda Brezilya'yı, Batı ülkelerini destekleyen halk son yıllarda kendi ülkelerinin milli takımınıymış gibi Türk Milli Takımı'nı desteklemeye başlamıştır. Yine eskiden Türkiye, "dinsiz" bir ülke olarak algılanırken, bugün "acaba Arap dünyasına bir model olabilir mi?", gibi sorulara muhatap olmaktadır. Arap dünyası halkları Türkiye'den adeta kendi ülkeleriymiş gibi heyecanla söz etmeye başlamıştır. Ülkelerdeki reklam billboardlarında Türkiye hayranlığı her aşamada hissedilirken Türkiye "yeryüzünün cenneti" olarak ifade edilmektedir. Erdoğan'ın seçim zaferlerini hem medya hem de halk kendi ülkelerinin zaferiymiş gibi görmektedir. Arap basını 12 Haziran seçimlerini, Arap dünyasının zaferi olarak yorumlanmıştır. Örneğin, Lübnan'da yayımlanan Es- Safir gazetesi, birinci sayfadaki haberinde *"Bu Beyrut ve Şam'ın da zaferidir."* başlığını kullanırken "El Cezire'nin facebook" sayfasına düşen mesajlarda da halk; "Ey Erdoğan, Allah'tan sonra sana güveniyoruz", "Erdoğan'a bakın ibret alın ey Arap dünyası," "Erdoğan İslam âleminin yeni Fatih'i", "Erdoğan bizim de idolümüz oldu" tarzında ifadelerle duygularını dile getirmiştir. Burada öne çıkan şüphesiz Türkiye'nin demokrasisi, ekonomisi ve dinsel yaşamı ile Arap dünyasına örnek olma durumudur [89].

4. GELİŞEN İLİŞKİLERİN BÖLGE GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

Türkiye-Suriye arasında gelişen ilişkiler, başta bölge ekonomisi ve bölge güvenliği üzerinde olmak üzere bölgenin yeniden şekillenmesi noktasında son derece etkin bir rol oynamıştır. Suriye'nin Ortadoğu'ya, Türkiye'nin de aynı şekilde Batı'ya açılan "bir kapı" niteliği taşımaları iki ülke arasındaki ilişkilerin bölge güvenliğine ne kadar etki ettiğini daha net göstermektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Ortadoğu ve Türkiye ilişkileri önemli bir tarihi sürece sahiptir. Son yüzyıl istisna tutulursa -ki bu zamanda ilişkilerin bozulmasında başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Batılı devletlerin etkin bir rol oynadığı göz önüne alınmalı- Ortadoğu 400 yıla yakın bir süre Osmanlı hâkimiyeti altında yaşamış ve ilişkiler hep olumlu bir seyirde devam etmiştir. Son yıllarda karşılıklı geliştirilen politikalar ve yapılan olumlu hamleler ilişkilerin güvenliği açısından son derece önemlidir.

Güvenliğin hangi açılardan önemli olduğuna bakıldığında ilişkilerin olumlu seyrininin bölge güvenliğinde olumlu yansımalarının dört aşamada ele alındığı görülmektedir. Bunlardan ilki İsrail'in bölgede bölge barışı için tehdit unsuru içeren faaliyetlerde bulunmasıdır. İkinci husus ise, Sünni olan Türkiye ve Arap âlemine karşı Şii olan ve bu inancını siyasi bir manivela olarak kullanan İran'ın bölgede faal şekilde hem fiziki hem siyasi açıdan görünür mevcut diyetidir. Üçüncü husus ise; PKK terör örgütü ve bazı radikal dinci örgütlerin bölgede faaliyet göstermeleridir. Son ve diğer önemli nokta ise karmaşaya itilmeye müsait bir zemine sahip olan bölgede, başta AB, ABD ve Rusya'nın kendi çıkarları doğrultusunda politikalar üretmeleridir.

Bölgede güvenliği tehdit eden ülkelerin başında gelen İsrail 1948 yılındaki kuruluşundan bu yana izlediği politikalar çerçevesinde Arap dünyası ile çatışma halinde olagelmiş ve bölge için sürekli bir tehlike oluşturmuştur. Özellikle 1967 Arap-İsrail savaşlarında İsrail'in gasp ettiği topraklar hem bölgenin güvenliğine yönelik bir tehdit hem de bölgede istikrarsızlığın en önemli unsuru haline gelmiştir. 1967'den bu yana İsrail'in Mısır'da işgal ettiği Sina, Lübnan'da işgal ettiği Güney

Lübnan, Suriye'de işgal ettiği Golan Tepeleri bu ülkelerin dış politikalarının önemli bir kısmını bu mesele üzerinde yoğunlaşmasına sebep dolayısıyla da bölgede her an çatışma ihtimalinin göz önünde tutulmasına neden olmuştur. Ayrıca İsrail'in Filistin üzerindeki işgalci politikaları ve her fırsatta saldırarak halkı katletmeyi meşru bir hak olarak telakki etmesi bölgenin istikrarsızlığında son derece etkili bir rol oynamıştır.

İran'ın yarattığı tehlike ise; Şii anlayışı İslam dünyasında yaygınlaştırmak arzusundan kaynaklanmaktadır. İran'ın bu politikası bölgede sürekli çatışmaları yaşanmasına neden olmuştur. İran'ın bu çerçevede desteklediği gerek Suriye ve Lübnan'daki gerekse de diğer Arap ülkelerindeki Şii gruplar sürekli çatışmaların merkezinde yer almışlardır.

Bir diğer husus ise, başta Suriye olmak üzere bölgenin diğer ülkelerinin de terörü dış politikalarında bir kart olarak kullanmış olmalarıdır. Bölge ülkelerinin destekledikleri terör grupları bölgede istikrarsızlığın devam etmesine yol açmıştır. Özellikle Suriye'nin Türkiye'ye karşı yıllarca desteklediği ASALA ve PKK terör örgütleri, ayrıca Lübnan başta olmak üzere diğer ülkelerin destek sağladıkları radikal dinci gruplar bölgede sorunların sürmesine neden olan faaliyetlerdir.

Son olarak, bazı dış etmenlerin bölgenin uygun zemininden sürekli istifade etmek için aktif girişimlerde bulduklarını da söylemek gerekmektedir. Misyonerler veya istihbarat birimleri aracılığıyla bu faaliyetlerini sürdüren dış dinamikler, bugün Arap Dünyasında yaşanan halk hareketlerinden bağımsız değerlendirilmemelidir.

Yukarıda sayılan etmenler çerçevesinde durum ele alınırsa, Türkiye-Suriye ilişkilerinin bölge güvenliğinde ne denli önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. İki ülke arasında sağlanacak olumlu ilişkiler terörün etkisini minimum seviyeye indireceği gibi, bölgede hem İran, hem de dış faktörlerin etkinliğini azaltacaktır. Bu aynı zamanda Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin ikili ilişkilerine de yansıtacaktır. Örneğin, 1998'de Türkiye-Suriye savaşın eşiğine geldiğinde Libya lideri Kaddafi, *"Türkiye'nin Suriye'ye karşı başlatacağı bir savaşı ülkeme başlatılmış sayarım"* ifadeleriyle Türkiye'nin bölgedeki herhangi bir ülkeyle yaşayacağı bir gerginliğin

diğer ülkelere nasıl yansıyacağını açıkça göstermiştir. Bu bağlamda Türkiye-Suriye ikili ilişkileri bölgenin güvenliği açısından hayati önem taşımaktadır [90].

4.1 Türkiye ve Suriye'nin Bölge Güvenliği İçin Önemi

Önceki başlıklarda da ifade edildiği gibi Türkiye, Suriye'nin ve dolayısıyla Arap dünyasının, hem Avrupa'ya, hem de Karadeniz'den Rusya ve çevre ülkelere açılması için "bir kapı" işlevi görmektedir. Aynı zamanda Suriye de Türkiye'nin Ortadoğu'ya, dolayısıyla da Afrika'ya açılan "kapısı" olarak düşünülebilir. Bu bağlamda önemli iki hususu da göz önüne almakta yarar var. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin demokratikleşme anlamında geçmişten edindiği deneyimlerini bölge ülkeleri ile paylaşması. İkincisi ise, terör menşeli grupların Suriye'de rahat hareket etmesinin önüne geçilmesidir.

Şüphesiz Türkiye'nin son dönemlerde geliştirdiği projeler ve attığı adımlar demokrasi bağlamında önemli ilerlemeler kaydedilmesine vesile olmuştur. Özellikle bireysel özgürlüklerin genişletilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaldırılması ve din özgürlüğü çerçevesinde yapılan çalışmalarla demokratikleşme yolunda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Despot rejimlerle yönetilen Ortadoğu'nun Türkiye'nin bu değişim ve dönüşüm sürecindeki destek ve tecrübesine ihtiyacı vardır. Türkiye'nin sahip olduğu kaynakların doğru kullanılması ve bölgenin çıkarları bağlamında değerlendirilmesi son derece önemlidir.

4.2 Gelişen İlişkilerin Bölge Güvenliğine Etkisi

Genel olarak Türkiye'nin Ortadoğu politikası incelendiğinde, Batı ile kurulan ilişkilerin bu bölge üzerindeki politikalarda belirleyici olduğu görülmüştür [91]. 1923'te Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün,

“Batı her zaman Türklere karşı önyargılı olmuştur. Fakat biz Türkler her zaman ve sürekli olarak Batı'ya doğru ilerledik. Uygar bir ulus olabilmek için başka bir alternatif yoktur [92]”

Şeklindeki açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Türkiye “batılılaşma” ve “çağdaşlaşma” söylemlerinin de etkisiyle 1950’lere kadar Ortadoğu’dan kaçmanın kendisini bölgedeki sorunlardan uzak tutacağı yaklaşımı içerisinde hareket etmiştir [93]. Türkiye’nin Ortadoğu ülkelerine uzak kalmasının ikinci bir nedeni de bölgedeki ülkeler üzerindeki güçlü Fransız ve İngiliz kontrolleridir. Türkiye 1932’de Suudi Arabistan ve Irak, 1936’da Mısır, 1946’da ise Suriye gibi bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarına rağmen, bu ülkeler ile ilişkilerini sınırlı düzeyde tutmuştur. Örneğin Irak ile ilişki kurulmak istendiğinde İngiltere’nin onayı, Suriye için ise Fransa’nın onayı gerekmiştir.

Ancak izlenen bu politikalar Türkiye’nin bölgedeki güvenlik sorunlarının çözümünde bölge ülkelerini yalnız bırakmasının yanı sıra, Türkiye’yi tek taraflı olarak bölgeden gelen tehditlere karşı da savunmasız bırakmıştır. Soğuk Savaş dönemi boyunca da Türkiye aynı şekilde bölgede devam eden Arap-İsrail çatışması, İran-İrak Savaşı gibi sorunlara dâhil olmaktan kaçınmıştır.

Ankara’nın Kıbrıs meselesi nedeniyle Batı ile yaşadığı sorunlar, Türkiye’nin yüzünü tek bir yöne çevirerek izlediği politika yapma biçimini bir kenara bırakarak çok yönlü bir dış politikaya yönelmesini gerektirmiştir. Ancak iki kutuplu dünyada Türkiye’nin bu yönde politika üretme olanağı da sınırlı kalmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber Türkiye Ortadoğu’ya yönelik pasif politikaları bir kenara bırakarak bölgede daha aktif roller üstlenmeye başlamıştır [94]. Türkiye’nin bu şekilde Batı ile daha etkili işbirliği içinde olacağına inanan dönemin başbakanı Turgut Özal, ekonomi ve ticaretin uluslararası politikadaki önemine değinerek Türkiye’nin öncelikle komşu ülkelere yönelmesini arzu etmiştir [94]. Sonrasında Kuzey Irak’taki gelişmeleri ve Suriye’nin PKK’ya olan desteğinin engellenmesini de içeren yeni politikalar uygulanmaya başlamıştır [94].

Türkiye’nin Suriye ile olan ilişkileri de bu çerçevede ele alınabilir. Nitekim Ortadoğu’dan uzak durma refleksine karşın bölgedeki sorunlar Türkiye’nin canını yakmaya devam etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi iki ülkenin hem bağımsız olarak yakınlaşmasını engellemiş, hem de dönem boyunca iki ayrı blok olarak

hareket eden Türkiye ve Suriye arasındaki çatışmaları artırmıştır. Suriye, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile birlikte hareket ederek Türkiye'yi doğu sınırında iki Sovyet bloku ülkesi ile sınırdaş olma durumunda bırakmıştır. Bu durumun Türkiye üzerindeki baskıyı ciddi bir şekilde artırdığı düşünülebilir. Bu baskı ve bundan duyulan endişeler Türk askeri makamlarınca yapılan;

“sadece kuzeyden gelen Sovyet tehdidi değil ayrıca Sovyet güçlerince Türkiye'ye yapılacak iki cepheli bir saldırı için uygun koşullar hazırlayan Suriye'deki uğursuz Sovyet mühimmat stoku” ifadeleri ile dile getirilmiştir [95].

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'yu dış politikasına dâhil etmesine karşılık Soğuk Savaş dönemi boyunca SSCB'nin bir tehdit olarak algılanması ve komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla Batı ile ittifakı ile ilişkilerini hızlandırarak NATO içinde yer almıştır [96].

Bu sorunların yanı sıra Suriye, kendisine bir tehdit unsuru olarak gördüğü Türkiye'yi kendi içinde bir çıkmaza sokmak ve istikrarsızlaştırmak amacıyla 1980'den itibaren PKK ve Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında barınmasına göz yummuştur [97]. Suriye PKK'ya ve PKK'nın başı Abdullah Öcalan'a sadece topraklarını açmamış bununla birlikte aktif bir şekilde militanlarını eğitmiş ve sınırlardan geçişlerine kolaylık sağlamıştır [98]. Lenora Martin Suriye'nin bu politikasını;

“Suriye'nin PKK politikası, 1939'da Hatay'ın Türklere verilmesine karşı çıkmak olduğu kadar, Suriye ile Türkiye arasında Fırat ve Dicle üzerindeki kontrol konusunda çıkan anlaşmazlığın karşılığıdır [96]”

şeklinde yorumlamaktadır.

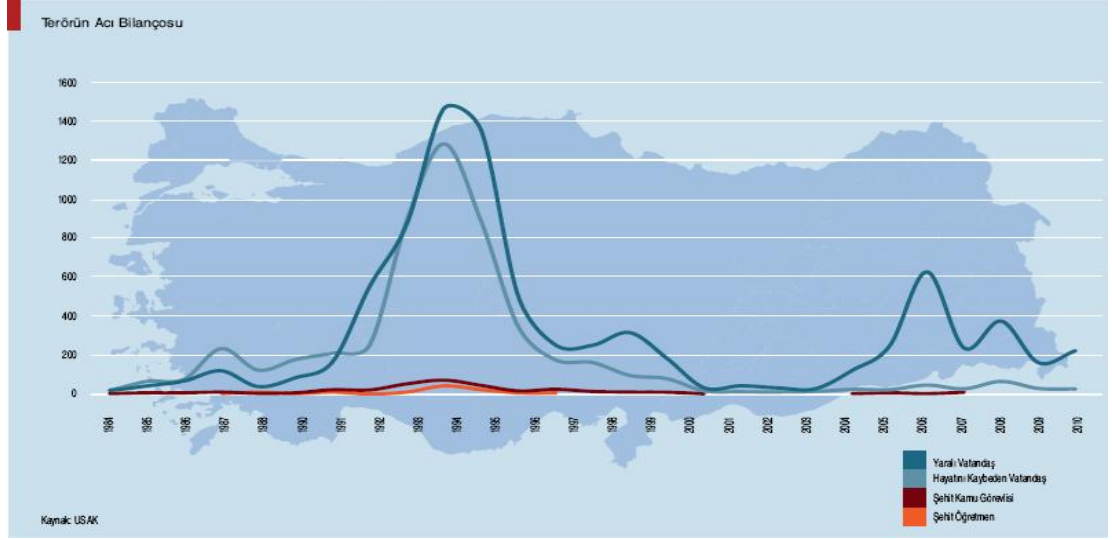
Sedat Laçiner ise Lenora Martin'in bahsettiği anlaşmazlığın PKK boyutu hakkında şunları söylemektedir:

“Suriye bilindiği üzere uzun süre PKK’ya ev sahipliği yaptı... PKK’nın daha ilk yıllarından itibaren Suriye istihbaratı ile PKK arasında özel bir ilişki vardı. Öcalan onca yıl Şam sokaklarında Baas’ın koruması altında yaşadı [99].”

. Sözü edilen bu gelişmeler sonucunda gerilen ilişkiler nihayet iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Ancak 20 Ekim 1998 yılında Mısır lideri Hüsnü Mübarek’in arabuluculuğuyla imzalanan mutabakat marifetiyle Türkiye-Suriye ilişkileri yeni bir döneme girmiştir [100]. Bu mutabakat gereği Suriye PKK’ya yaptığı desteği kesmiş ve Abdullah Öcalan’ı sınır dışı etmiştir [101]. 1998 yılında imzalanan bu mutabakat ile iki ülke arasındaki terör sorununun bitirilmesi amaçlanmış ve güvenlik alanında işbirliğine gidilmesini sağlamıştır [97].

Bu işbirliği sonucunda Suriye sadece PKK’ya olan desteğini çekmekle kalmamış, PKK ile mücadeleye de girmiştir. Bu çerçevede Suriye güvenlik güçleri PKK militanlarını yakalamış ve Türkiye’nin böyle bir talebi olmamasına rağmen bunlardan bir kısmını idam bile etmiştir. Ayrıca Türkiye tarafından konu ile ilgili atılan adımları desteklemek suretiyle kendine düşen görevleri yerine getireceğini ortaya koymuştur [102].

Bu şekilde Türkiye, PKK’nın en büyük destekçilerinden birini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. PKK ise hem çok önemli bir destekçisini, hem de önemli bir üssünü kaybetmiştir. Bunun ötesinde terörist başının ülkeyi terk ettikten sonra yakalanma ve Türkiye’ye teslim edilme süreci de PKK’ya büyük bir darbe vurmuştur. Bu şekilde psikolojik olarak da ciddi yıkıma uğrayan terör örgütü 2004 yılına kadar faaliyetlerini büyük oranda durdurmuş ve pasif konuma geçmiştir. Özellikle 90’lı yıllarda şiddet faaliyetlerinde büyük bir artış yaşandığı grafikte görüldüğu gibi, 2000’li yıllarda bu oranların azaldığına şahit olunmaktadır.

[103]

Hafız Esad sonrasında bu şekilde gelişen ilişkiler sayesinde Türkiye, açık bir örnekle komşuları ile işbirliği yapılabileceğini bizzat tecrübe etmiştir. Bu durum Türkiye'nin komşularını birer düşman olarak kabul ettiği ve hemen hepsinden tehdit algıladığı bir dönemin geride bırakılabileceği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Bununla ilgili dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül,

“ hiçbir bölge ve hiçbir ülke, çevresinde güven ortamını oluşturmadan ve düşmanlık tohumlarını temizlemeden ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştiremez ve halkına huzur sağlayamaz, halkını refah içinde yaşatamaz [104]”

Şeklinde sözleri komşu ülkelerle işbirliği içinde olmanın ulusal güven ortamına da katkı sağlayacağını vurgulaması açısından önemlidir.

Bu açıklamaların da gösterdiği gibi Suriye, başlangıçta Türkiye'nin toprak bütünlüğünü kabul etmeyen ve bununla birlikte bölücü faaliyetlerde bulunan terör örgütlerini destekleyen bir ülke iken, gelişen ilişkiler sonucunda iki ülke arasında vizelerin kaldırıldığı, ekonomik anlamda işbirliği içinde olunan bir döneme girilmiştir. Gelişen ilişkilerin oluşturduğu durumu Ersin Onulduran'ın sözleri oldukça açık bir şekilde göstermektedir:

“ ... Kim düşünebilirdi ki... Beşar Esad karısı ile Çankaya köşküne gelecek, Türk Bayrağı gölgesinde duracak ve en azından zımnî de olsa bugünkü sınırları kabul edecek... Bunlar son 20 yıl içindeki önemli kazanımlar, önemli dış politika açılımlarıdır [105] ”

Bu şekilde iki ülke arasında gerçekleşen psikolojik dönüşümle birlikte elbette somut değişimler de olmuştur. Türkiye'nin, Suriye ile ilişkilerinin düzelmesi sayesinde birlikte en uzun kara sınırını güvence altına aldığı söylenebilir.

Ayrıca iki ülke arasında ekonomik gelişmelerde yaşanmıştır. 2004 yılında imzalanan bir serbest ticaret antlaşması ile Türkiye-Suriye arasında bir ekonomik bağımlılık ilişkisi kurularak iki ülke ekonomisinin daha fazla bütünleşmesi sağlanmıştır. Bu şekilde iki ülke arasında yürütülen ticaretin 2 milyar dolar düzeyine ulaşmasının yanında enerji alanında da somut işbirliği projeleri yürütülmektedir [17].

Son olarak Türkiye ve Suriye arasında sınırların kalkmasıyla birlikte Suriye'deki “düşman Türkiye” imajının değişmesi, Türkiye'nin bu ülkede yumuşak gücünün gelişmesini beraberinde getirmiştir. Suriye'de uzunca bir dönem Türkiye'nin düşman bir ülke olduğu imajı işlenerek bu çerçevede bir “Suriyeli kimliği” oluşturulmaya çalışılmıştır [106]. Bu kimlik inşası ve olayların bu çerçevede değerlendirilmesi Suriye'nin Türkiye'ye karşı düşmanca politikalar izlemesini kaçınılmaz kılmıştır. Ancak ikili ilişkilerin gelişmesi ile birlikte Türkiye'nin ötekileştirilmesine dayanan yaklaşımlar zayıflamış ve Suriye halkının zihnindeki “düşman ülke” Türkiye biçimindeki algı da geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye, ülkede yumuşak gücünü geliştirerek uzun vadede kendisine yönelebilecek tehditleri daha algı düzeyinde iken sınırlama yolunu seçmiştir. Söz konusu algı değişimi sadece Suriye ile kalmamış diğer Ortadoğu ülkelerinde de Türkiye'ye karşı benzer olumlu düşünceler görülmeye başlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Ortadoğu Baş Danışmanı Erşat Hürmüzlü bu durumu şu sözlerle açıklamaktadır:

“...Ben son 25 seneyi Ortadoğu dediğiniz bölge ülkelerinde geçirdim. Orada gördüğüm kadarıyla, bizim hakkımızda ayda üç veya dört tane ya yazı ya da karikatür çıkardı. Bunun %90’ı da menfi olurdu. Şu anda her ay en az 80-90 tane yazı veya karikatür çıkar ve bunların %90’ı da olumludur [7].”

Bu açıklamalar doğrultusunda öncelikle Türkiye’nin Suriye ile arasındaki problemleri çözmesi, Türkiye’nin Arap ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Yukarıdaki bilgilerden anlaşılabilceği gibi Türkiye-Suriye arasında önemli bir problem olan PKK sorununun ortadan kalkması hem Türkiye hem de bölge ülkeleri açısından olumlu sonuçların doğmasına neden olmuştur [107]. Türkiye bölge ülkeleri ile ekonomik ve sosyal olarak daha rahat ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

4.3 Gelişen İlişkilerin Suriye Güvenliğine Etkisi

İlişkilerin gelişmesinin Suriye güvenliğine de büyük katkıları olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği’nin yıkılması Suriye’nin en önemli askeri müttefiki ve destekçisini kaybetmesine neden olmuştur. Bu şekilde destekçisini kaybeden Suriye bölgede siyasi ve ekonomik olarak yalnızlık içine düşmüştür. Doğu Bloğu’ndan sağlanan ekonomik ve teknik desteğin sona ermesi ile Suriye, bölgesinde, NATO ülkesi olan Türkiye ile baş başa kalmıştır. Bu çerçevede ülke, bölgedeki yalnızlığını gidermek için Türkiye ile yakınlaşma politikası içine girmiştir. Özellikle de Batı Bloğu’nda yer alan Türkiye’yi kendisi için Batı’ya açılan bir kapı gibi görmeye başlayan Suriye, Batı ile olan ilişkilerini Türkiye ilişkileri üzerinden düzeltmeye çalışmıştır.

Diğer taraftan Suriye, Sovyet bloğunun bir parçası olarak Türkiye’ye karşı çeşitli terör örgütlerini desteklediğinden dolayı, denklemde NATO olmadan da, Türkiye’nin hedefi durumunda idi. Türkiye ordusunun büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda tek başına da Suriye için ciddi bir tehditti. Nitekim Orgeneral Atilla Ateş’in sınırda terör örgütlerinin Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmasını

destekleyen Suriye için “Suriye'ye karşı sabrımız kalmadı. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır” şeklindeki sözleri neticesinde Suriye'nin bu tutumundan geri adım atması yukarıdaki yaklaşımı doğrular niteliktedir [108].

Türkiye ve İsrail arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşmaları ise Suriye'yi bölgesinde iki önemli güç arasında, Soli Özel'in deyimiyle “kontrpiyede” bırakmıştır [109]. Bu çerçevede Türkiye ve İsrail arasında savunma ve güvenlik konularında işbirliğine gidilmesi Suriye yönetiminde çevrelenmişlik hissi oluşturmuştur. Bu nedenle Suriye bu yıllarda Irak ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir.

Ayrıca Türkiye'nin İsrail'le ilişkileri Suriye ile ilişkilerini her zaman etkilemiştir. Çünkü ne zaman ki İsrail-Türkiye ilişkileri olumsuz bir seyir izlese, Türkiye-Suriye ilişkileri düzelmeye yoluna girmiştir. Özellikle 2006 yılında Hamas lideri Halid Meşal'in Ankara ziyaretinin İsrail tarafından rahatsızlıkla karşılanması ve İsrail Başbakanlık Sözcüsü Raanan Gissin'in bu ziyareti “*Ziyaret, iki ülke ilişkilerinde derin yara açacak büyük bir hata; biz, Abdullah Öcalan ile bir araya gelsek siz ne hissederdiniz?*” şeklinde yorumlaması Ankara'nın tepkisine yol açmış, bu açıklamalar “talihsiz bir beyan” şeklinde eleştirilmiş ve Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan yazılı açıklamada şu ifadeler yer verilmiştir:

“İsrail Başbakanlık Sözcüsünün Hamas heyetinin Ankara'yı ziyaretiyle ilgili olarak dün yaptığı açıklama, tarafımızdan talihsiz bir beyan olarak telakki edilmektedir. Bu açıklamadaki benzetmelerin tamamen yersiz ve yanlış olduğunu düşünüyoruz. Muhtemelen iç politika saikıyla yapıldığı anlaşılan bu beyandan duyduğumuz memnuniyetsizlik ve rahatsızlığa, dün (önceki gün) İsrail tarafının dikkati çekilmiştir [110]”

Bu şekilde İsrail ve Türkiye ilişkilerinin bozulması, Suriye-Türkiye yakınlaşmasının altyapısını hazırlamıştır. Yine Oytun Orhan'ın değerlendirmelerine göre Türkiye'nin İsrail'le yakın ilişkiler içinde olduğu dönemlerde Suriye Türkiye'den uzaklaşmaktadır [97].

4.3.1 Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Arap Dünyasıyla İlişkilerine Etkisi

Hafız Esad sonrası dönemde gelişen ilişkiler Türkiye'nin bölgede üstlendiği arabuluculuk rolünün Suriye'nin Arap ülkeleri ile yaşadığı sorunları aşmada da kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin, Suriye ile Suudi Arabistan arasındaki problemleri çözmede ve ayrıca Suriye ile Irak arasında çatışmaya varabilecek tansiyonun düşürülmesinde önemli katkıları olmuştur [102].

Irak'ın en güvenli bölgesi sayılan Yeşil Bölge'de 19 Ağustos 2009 tarihinde dışişleri ve maliye bakanlık binalarını hedef alan patlamalar sonucunda yaklaşık 100 kişi hayatını kaybetmiş ve 600'den fazla kişide yaralanmıştır. Irak hükümetinin bu saldırının arkasında eski Baas üyelerinin olduğunu iddia etmesi Irak ve Suriye arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur [111].

Daha sonra saldırıların faili olarak yakalanan kişinin Suriye'deki kamplarda eğitim gördüğünü ve saldırı emrini de Suriye'deki Baas liderlerinden aldığını ifade etmesiyle her iki ülke de karşılıklı olarak elçilerini geri çekmiştir [112]. İki ülke arasındaki krizin gittikçe derinleşmesi üzerine Dışişleri Bakanı Davutoğlu her iki taraf ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirerek, krizi daha da derinleştirecek bir dil kullanmamalarını ve karşılıklı saygı çerçevesinde sorunların ele alınmasını telkin etmiştir [112]. Davutoğlu iki ülke arasındaki ilişkilerin çözüleceğine dair iyimserliğini ise şu sözleri ile belirtmiştir:

“Suriye ve Irak bizim komşularımızdır ve bu sorun aile içinde bir sorundur. Bu sorunun diyalogla çözüleceğini düşünüyoruz. Sorunun çözüleceğine ilişkin çok iyimseriz [113].”

Suudi Arabistan-Suriye ilişkileriye, Lübnan'da gerçekleştirilen Refik Hariri suikasti ile gergin bir döneme girmiştir. Bu suikast nedeni ile her ne kadar Suudi Arabistan doğrudan Suriye'yi suçlamasa da yapılan açıklamalar iki ülkenin birbirine karşı sert bir tutum izlemelerine neden olmuştur. Refik Hariri'nin Sünni olması özellikle Suudi Arabistan tarafından önemsenen bir faktördü. Böyle bir suikastın Nusayri mezhebine bağlı Suriye tarafından gerçekleştirilmiş olduğu düşüncesi Suudi

Arabistan'ı ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. Türkiye burada da devreye girmiş, gerginliğin mezhep sorunu üzerinden şekillenmesine engel olmuştur.

Ayrıca Türkiye 2008 yılında Suriye'nin talebiyle birlikte İsrail- Suriye arasında arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur. Her ne kadar görüşmeler İsrail'in Gazze saldırısı ile sekteye uğramış olsa da iki ülke arasındaki ilişkiler belli bir noktaya kadar getirilmiştir [114]. Bu açıdan Suriye'nin bölgede bulunan diğer Arap ülkelerinden aldığı tehditlerin azalması konusunda da gelişen ilişkilerin önemli katkıları olmuştur.

4.3.2 Türkiye-Suriye İlişkilerinin Suriye'nin Batı ile Olan İlişkilerine Etkisi

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ile birlikte hareket eden Suriye, Batı ile sıcak ilişkiler geliştirememiştir. Buna Suriye'nin bir dış politika aracı olarak terör örgütlerini desteklemesi de eklenince, ABD'nin ve diğer ülkelerin teröre sponsor olan devletler listesine alınmış, Batı ile ilişki zemini giderek daralmıştır.

Özellikle 11 Eylül sonrasında ABD'nin girdiği terörle mücadele politikası sonucunda Bush, Ulusa Sesleniş konuşmasında Irak ve Kuzey Kore'yi kitle imha silahları geliştirmekle ve terörizme destek vermekle suçlayarak “şer eksenli” ülkeleri arasında saymıştır [115]. İlk başta bu ülkeler arasında sayılmayan Suriye, 2002 yılında Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı John Bolton listeye Suriye'nin de eklendiğini duyurmuştur.

Resmen hedef ülke olduğunu ilan ettikten sonra ABD'nin Suriye'ye karşı tavrı da sertleşmiştir. Özellikle Suriye'nin 2003 Irak Savaşı'nı kendi rejimi açısından tehlikeli görmesi ve bu nedenle destek vermemesi üzerine Amerika, Clinton döneminde, Lübnan'a girmesine göz yummasına rağmen, Suriye'nin Lübnan politikalarını tekrar gündeme getirerek bu ülkeye karşı bir izolasyon politikası uygulamaya başlamıştır [115]. Bu çerçevede 2004 yılında Lübnan Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin uzatılmasına dair politik tartışmalar yaşandığı sırada Suriye'nin bu sürenin uzatılması için girişimlerde bulunması, Suriye'nin Lübnan'daki varlığını ABD tarafından sorgulanır hale getirmiştir [101]. Lübnan'daki

son gelişmeler üzerine Amerika, Lübnan sorununu BM'ye taşıyarak Suriye üzerindeki uluslararası baskının artmasını sağlamıştır. BM'nin 2 Eylül 2004 tarihinde kabul ettiği:

“Lübnanlı olan ve olmayan tüm silahlı güçlerin dağıtılması ve silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin idaresinin tüm Lübnan topraklarını kapsayacak şekilde genişlemesi tüm yabancı güçlerin Lübnan topraklarından çekilmesi, Lübnan'ın bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne, birliğine ve siyasi serbestliğine tam saygı gösterilmesi, Lübnan Anayasası'na uygun, adil ve özgür seçimlerin, hiçbir dış müdahale ve etki olmaksızın sonuçlandırılması [57]’ni

öngören 1559 sayılı karar ile Suriye'nin Lübnan'dan çıkartılması ve Hizbullah gibi silahlı güçlerin dağıtılarak silahsızlandırılması gerektiğini belirtilmiştir. Bu karara rağmen Cumhurbaşkanı Lahud'un görev süresinin uzatılması Amerika'nın Suriye'ye karşı daha etkili bir politika izlemesine neden olmuştur. Suriye karşıtı olan Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin seçimlerden sonra 2005 yılının Şubat'ında öldürülmesi ile beraber bu suikasttan sorumlu tutulan Suriye üzerinde uluslararası baskı daha da artmıştır [97]. Ayrıca bu suikastın arkasında Suriye olduğu yönündeki BM raporu sonucunda Suriye, Batı tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bu şekilde yalnızlaştırılan Suriye, Batı'ya açılan kapı olan olarak gördüğü Türkiye ile daha fazla yakınlaşma ihtiyacı içinde olmuştur.

Ayrıca bölgede tansiyonun yükselmesi ABD'nin Suriye'ye müdahale etme olasılığını artırmıştır. Philip Gordon bu durumu şöyle ifade etmektedir: “*Irak'ın komşusu Suriye'ye gelince (Irak'tan sonra müdahale edilecek) daha olası bir aday olarak görünüyor* [116].” Bu dönemde Batı ile ilişkileri kopma noktasına gelen Suriye'nin imdadına ise ikili ilişkilerini düzeltiyor olduğu Türkiye yetişmiştir. Bu açıdan Türkiye, Suriye'nin Batı ile çatışmasının önüne geçmiş ve Batı ile ilişkiler geliştirmesinin önünü açmıştır. Bu konuda Rabi Hafız'ın Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkisini “*kötü bir çocuğun kendi kötü imajını düzeltmek için iyi huylu aristokrat sınıftan bir çocukla arkadaşlık kurması*”na benzetmesi dikkat çekicidir [7].

Ayrıca Türkiye, Batı'nın Suriye'ye uyguladığı baskıyı azaltmış ve Batı'daki çeşitli platformlarda Suriye'yi koruyan bir rol üstlenmiştir. Özellikle bu suçlamalardan sonra Amerika'nın karşı çıkmasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye ziyaret gerçekleştirmesi iki ülke ilişkilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Suriye kökenli Akşam Gazetesi yazarı Hüsnü Mahalli de bu ziyareti şu ifadelerle açıklamaktadır:

“...Türkiye, siyasi tercihleri içinde Suriye için çok çok önemli bir ülke. Hatta bazı Suriyeli yetkililer Türkiye'yi Arap ülkelerinden daha fazla önemsiyorlar; hatta geçen hafta bir Suriyeli, 'Keşke biz de Türk olsaydık' gibi bir espri yaptı. Çünkü Suriyeliler açısından Türkiye'nin tavrı gerçekten çok önemli. Türkiye olumlu bir tavır sergiliyor. Her alanda çok ciddi bir işbirliği var; siyasal, güvenlik, diplomatik ve ekonomik ilişkilerde çok ciddi bir iyileşme ve ilerleme var. Siyasi kadrolar ve yöneticiler arasında inanılmaz bir karşılıklı güven söz konusu [17].”

Uluslararası konjonktür ve iki ülke arasında düzelen ilişkiler göz önüne alındığında Türkiye Cumhurbaşkanı'nın yapacağı bu ziyaret Suriye için büyük önem taşımaktaydı. Özellikle de Cumhurbaşkanı Sezer'in Amerika'nın baskılarına rağmen gitme konusunda ısrarcı davranması ülke insanları tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Suriyeli akademisyen Mervan Kablavi de bu gezinin önemini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Lübnan sorununu bahane eden güçlerin asıl odaklandığı politika Suriye rejiminin devirmektir. Suriye kendi içinde bir savunma politikasına yönelirken çevresinde ittifak yapabileceği ülkelerin olmadığını görmüştü. Türkiye'nin ziyareti işte tam da böyle bir ortamda gerçekleştiğinden önemli olduğu kadar tarihi olmuştur [57].”

Suriye Dışışleri Bakanı Abdulfettah Ammura da yapmış olduğu açıklamalarla o dönemde Şam'a karşı uygulanması öngörölen yaptırım kararlarına Türkiye'nin destek vermemesinin Şam'ın Türkiye'ye karşı bakış açısının değiştirerek iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynadığının altını çizmiştir.

“Amerika ve Avrupalı ülkeler Suriye'ye karşı baskı kurduklarında Aynı zamanda halkımız da bunları görmektedir. Halkımızın talepleri de Batılı güçlerle beraber hareket etmeyen Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi yönündedir [57]”.

Türkiye'nin yanında bulunması Suriye'ye bir nebze koruma sağladığı gibi, ülke karşılaştığı sorunlarda Türkiye'ye başvurmakta da beis görmemiştir. Örnek olarak İsrail'in topraklarına yaptığı bir saldırı sonrasında Suriye Dışışleri Bakanı Velid Muallim'in kendi ülkesinde meseleyi halletmeye çalışmaktansa, Türkiye'ye gelerek Türk Dışışleri Bakanı ile birlikte açıklama yapması gösterilebilir[117].

4.4 Türkiye ve Suriye'nin Bölge Güvenliği İçin Önemi ve Gelişen İlişkilerin Bölge Güvenliğine Etkisi

Türkiye'de 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin izlediği politikalar Suriye ile yakın ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. Özellikle Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun uygulamaya koymuş olduğu “komşularla sıfır sorun” politikası Türkiye'nin kendi bölgesindeki komşularıyla ilişkilerini iyileştirme yoluna gitmesine neden olmuştur. Dışışleri Bakanı Davutoğlu Türkiye'nin değişen Ortadoğu politikasını şu sözlerle açıklamaktadır:

“Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakışının hem düşünsel hem de coğrafi temelleri bulunmaktadır. Osmanlı'nın mirasçısı olması ve kendine has coğrafi konumu Türkiye'nin kendini savunmacı bir anlayışta tanımlamasını imkânsız kılmaktadır [17].”

Ayrıca Davutoğlu, Türkiye'nin mevcut güvenlik sorunlarını çözebilmesi için bölgeyle kültürel ve ekonomik işbirliği kurulmasını öngörmektedir. Türkiye'nin

Ortadoğu'daki problemlere sırtını dönmesinin, geçmiş yıllarda olduğu gibi, sorunlara çözüm üretmemesinin Türkiye'nin iç istikrarını da olumsuz yönde etkileyeceğini düşünen Dışişleri Bakanı, bu nedenle Türkiye'nin istikrarını ve güvenliğini ancak bölgesinde bir düzen oluşturmak suretiyle sağlayabileceğine inanmaktadır.

Ayrıca AKP programında dış politika başlığı altında Ortadoğu bölgesine ilişkin şu bilgilere yer verilmektedir:

“Ortadoğu'da akan kan tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir. AK Parti, din ve ırk ayrımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun, dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Partimiz, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerine özel bir önem vermektedir[17].”

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde AKP bu ülkelerle işbirliğinin artırılmasının yanında İslam Konferansı Örgütü'nün de (İKÖ), uluslararası alanda inisiyatif alabilen ve uluslararası aktörler tarafından saygı duyulan bir örgüt olabilmesi için çaba göstereceğini vurgulamıştır.

Bu şekilde AKP'nin Ortadoğu politikasında öne çıkan konuların barış, diyalog ve işbirliği olduğu görülmektedir. Türkiye bölgede çatışmacı bir ilişkiler zincirinden ziyade ülkeler arasında diyalog ile sağlanan işbirliğinden yana olduğu göstermektedir. Çünkü bölgede oluşacak istikrarsız bir yapının direkt olarak aslında Türkiye'nin istikrarını da etkilediği düşünülmektedir.

Ortadoğu politikasında Suriye'nin önemi, daha önce belirtildiği üzere bu ülkenin Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan bir kapısı olmasından kaynaklanmaktadır. Suriye ile oluşturulacak iyi ilişkiler sayesinde Türkiye Ortadoğu'daki sorunlara daha rahat yönelerek önemli bir ülke olma konumunu elde edebilecektir. Türkiye'nin “sıfır

sorun” politikası ile birlikte bölgeye yakınlaşması konusunda önemli bir kanal haline gelen Suriye ile gelişen ilişkiler, çatışmacı yaklaşımdan işbirliği anlayışına geçişin başarılı bir örneği olarak bölge ülkeleri için başarılı bir örnek teşkil etmiştir.

Türkiye’nin, bölgede önemli bir aktör olmasına rağmen aktif rol almaması ve birçok ülkeyi düşman olarak algılaması uzun yıllar sorunların çözülmesine engel olmuştur. Ancak Türkiye’nin yeni dış politika aktivizmi ile bölgeye yaklaşması ve bölge ülkeleri arasındaki sorun ve düşmanlıkların aşılması konusunda bir katalizör rolü oynaması, sözü edilen coğrafyanın tarafları arasında buzları eritmiştir.

Böylelikle Ortadoğu ülkeleri bölgede çatışmacı yaklaşımın kendilerine bir yarar getirmediğini aksine işbirliğinin tarafların yararına olduğunu görme imkânı bulmuşlardır [7].

4.5 Gelişen Türkiye-Suriye İlişkilerinin Barış Sürecine Etkisi

Son dönemde Suriye ile gelişen ilişkileri ve hâlihazırda İsrail ile ilişkisi Türkiye’ye bu iki ülke arasında arabuluculuk yapma imkanı da tanımıştır. Suriye’nin İsrail ile yaşadığı Golan Tepeleri Sorunu, buna karşılık İsrail’in de Suriye’yi kendisine karşı terörist grupları desteklediği yönündeki iddiası iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesinin önünde ciddi engeller olarak karşımıza çıkıyordu.

Türkiye bu konuda önemli adımlar atmış ve arabuluculuk faaliyetleri çerçevesinde İsrail ile Suriye’nin en azından bir araya gelmesini ve sorunları çözme konusunda kapıların aralanmasını sağlamıştır. Bu noktada Türkiye’nin yukarıda belirtildiği gibi “Suriye’yi himaye rolü”nü üstlenmesi ise önemli bir etmen olmuştur. İsrail’in attığı bir adıma karşılık Suriye Dışişleri Bakanı’nın Türkiye’ye gelerek Türk Dışişleri Bakanı ile birlikte açıklama yapması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin seyrini ve Türkiye’nin Suriye üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Suriye'nin Lazkiye kentinde gerçekleştirilen Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) 2. Bakanlar toplantısında gazetecilere açıklamada bulunan Dışişleri Bakanı Muallim, *"Dolaylı olarak başlayacak*

görüşmelere Türkiye arabuluculuk etmeli ve görüşmeler kaldığı yerden başlamalı" ifadeleri ile Türkiye'nin yeniden arabuluculuk yapmasını istemiştir [118]. Ammuri de bir başka açıklamada Türkiye'nin tercih edilmesinin nedenini şöyle izah etmektedir:

“Bizler Türkiye’yi güvenilir bir ülke olarak görmekteyiz. Türkiye aynı zamanda Suriye’nin hassasiyetlerini bilen bir ülkedir. Türkiye’nin her geçen zaman daha büyük bir bölgesel güç olduğunu görmekteyiz. Hiç kimse Türkiye’yi göz ardı edemez. İsrail ile dolaylı görüşmelerin Türkiye aracılığıyla yürütülmesinde Türkiye’nin Suriye’nin hassasiyetine uygun bir politika yürütmesinin önemli bir rolü vardır [119].”

Ammuri konuşmasının devamında görüşmelerin Mısır ya da Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri tarafından yürütülmemesinin bu ülkelere güvensizlik duyulduğu anlamına gelmediğini ancak Türkiye’nin güvenilir olmasının yanında hangi politikaları izleyeceğini iyi bilmesinin de bu noktada önem arzettiğini vurgulamıştır.

Ortadoğu sorununun iki kilit ülkesi Suriye ve İsrail arasındaki dolaylı görüşmeler son olarak Türkiye’nin arabuluculuğu ile belirli bir noktaya gelmişti. Büyük bir ilerlemenin sağlandığı Ankara görüşmeleri İsrail’in Gazze saldırısı ile son bulmuştu. Bu çerçevede Meliha Altunışık verdiği bir röportajda Türkiye’nin Gazze konusundaki tutumu sonucunda İsrail ve Suriye arasındaki arabulucu rolün sınırlandığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır [120].

4.6 Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi

4.6.1 Tunus'ta Arap Baharı Süreci

Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesine yol açacak ve baskıcı rejimlere karşı demokratik yönetim talebiyle başlayan halk ayaklanmalarının başlangıç noktası mağrip bölgesinin en küçük ülkesi Tunus olmuştur.

1987 yılında kansız bir darbe ile yönetimi Devlet Başkanı Burgiba'dan devralan Zeynel Abidin bin Ali, iktidarının ilk yıllarında reform politikaları izlemiş, yurtdışında bulunan muhalifleri ülkeye yeniden çağırması ve Burgiba döneminde tutuklu bulunan birçok ismi serbest bıraktırmıştır [121]. Ancak Zeynel Abidin bin Ali'nin bu reformları çok uzun ömürlü olmamış ve sonrasında muhalefete yönelik tutumu değişmiştir. Özellikle 1989 yılındaki seçimlerde %14.9 oy oranı ile ülkenin en büyük muhalif grubunu oluşturan ve kendisine karşı tehdit olarak gördüğü Nahda Partisi'ne karşı sert önlemler almaya başlamıştır. Öncelikle partinin yayın organı kapatılmış ve kaldırılan örtü yasağı tekrar getirilmiştir [121]. Baskılara dayanamayan partinin lideri Raşid Gannuşi sürgüne gönderilirken, Cumhuriyet Kongre'sinin lideri ise ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır. 1991 yılında Zeynel Abidin bin Ali ülkedeki baskıyı İslami tehdit üzerinden artırma yoluna giderek muhalifleri çok daha sıkı bir şekilde kontrol etmeye başlamış ve çok sayıda muhalif de bu nedenle tutuklanmıştır. Ayrıca internet üzerinde de sıkı bir filtreleme politikası izlemiştir [122].

Bu baskıcı politikalara ek olarak ülkede ekonomik sorunların baş göstermesi ve işsizliğin her geçen gün artması halkın yönetime karşı tavır almasına neden olmuştur. Tunus'ta ayaklanmalar, 17 Aralık 2010'da Sidi Buzid'de Tunuslu üniversite mezunu ancak seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin arabasına güvenlik güçlerince el konulması ve tartaklanması üzerine kendini valilik binası üzerinde yakmasıyla başlamıştır [123]. Sidi Buzid'de başlayan ayaklanmalar kısa süre içinde başta başkent olmak üzere ülkenin pek çok kesimine yayılmıştır. Polis gücünün ordudan daha etkin olduğu ülkede ayaklanmanın başlarında Zeynel Abidin bin Ali ordunun

göstericileri durdurmak amacıyla harekete geçmesini istemiş ancak ordu aksi yönde hareket etmiştir. Hatta zaman zaman ordu ve polis arasında da çatışmaların yaşandığı görülmüştür. Zeynel Abidin Bin Ali'nin 13 Ocak 2011 tarihinde yapılacak seçimlerde aday olmayacağını açıklaması bile halkı teskin etmemiş, ordunun da halkın yanında yer almasıyla süreç 14 Ocak 2011 tarihinde Zeynel Abidin bin Ali'nin ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanmıştır [121]. Zeynelabidin Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi ile beraber anayasal olarak Meclis Başkanı Fuad Mebuza cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiş ve Zeynel Abidin bin Ali döneminde de başbakanlık görevini üstlenen Muhammed Gannuşi'ye hükümeti kurma görevini vermiştir. Ancak Gannuşi'nin 17 Ocak 2011 tarihinde açıkladığı bakanlar kurulu kadrosu halkın tepkisine yol açmıştır. Rejimin eski kalıntılarının kurulacak olan hükümette yer almasını istemeyen halk yeniden sokaklara dökülmüş ve kurulan hükümete karşı eylemlerde bulunmuştur. Bunun üzerine hükümet istifasını vermek zorunda kalmıştır. Zeynel Abidin bin Ali'nin partisi olan Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nin üyelerinin hiçbir şekilde hükümet kanadında yer almasını istemeyen halk, Beji Said Essebsi tarafından kurulan hükümetin istifasını sağlamış, ayrıca tepkiler sonucunda Demokratik Anayasal Birlik Partisi kapatılmış ve üyelerine 10 yıl siyaset yasağı getirilmiştir. 23 Ekim 2011 tarihinde Ulusal Kurucu Meclis seçimleri yapılmış, seçimlerin galibi El-Nahda hareketi olmuş ve mecliste 89 milletvekili ile temsil hakkı kazanmıştır. Hükümetin Başbakanı ise Hammadi Cibali olmuştur [124].

4.6.2 Mısır'da Arap Baharı Süreci

Tunus'ta meydana gelen ayaklanmalar Ortadoğu'da domino etkisi yaratmıştır. Bu ilk dalgadan etkilenen ülke ise Arap Dünyası'nın en kalabalık ülkesi Mısır olmuştur. Tunus'ta Bin Ali'nin iktidarı bırakarak Suudi Arabistan'a kaçması ve devam eden halk hareketlerinin yönetim değişikliğine sebep olması Mısır halkında da bir heyecan yaratmıştır. 25 Ocak 2011 tarihinde sokaklara dökülen binlerce kişi bu günü "Öfke Günü" ilan etmişlerdir.

1981 yılında iktidara gelen Mübarek 30 yıl boyunca ülkeyi baskıcı yöntemler ile yönetebilmiştir. Arap Baharı olarak nitelenen halk hareketlerinden önce Mısır halkı Mübarek'in uygulamalarına küçük çapta muhalefet eylemlerinde bulunmuştur. Özellikle 2005 seçimleri sonrasında halk Kifaye (Yeter) Hareketi etrafında toplanarak Mübarek yönetiminin uygulamalarını eleştirme yoluna gitmiş ve Mübarek'i istifaya çağırmıştır [125]. Bunun üzerine seçimlerde farklı adayların seçim yarışına girmesine izin verilmesine rağmen Mübarek % 88.7 oy oranı ile gene Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2005 yılından itibaren daha görünür hale gelen halkın hoşnutsuzluğunun başında ülkede ekonomik sorunların baş göstermesi gelmektedir. Resmi rakamların %25 olarak açıkladığı işsizlik oranının aslında %50 civarında olduğu bilinmektedir. Ayrıca 85 milyonluk nüfusa sahip olan Mısır'ın yaklaşık olarak yarısı gündelik 2 doların altında bir gelir ile yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Ekonomik sorunların yanı sıra Filistin konusunda daha aktif bir dış politika yürütülmesini isteyen Mısır halkı ile Filistin sınır kapısını kapatan yönetim arasında bu konuda da büyük bir çatışma yaşanmaktadır.

Tunus'taki gelişmeler Mısır halkının cesaretini arttırmış ve 30 yıldan beri devam eden korku eşiğini kıran halk Tahrir Meydanı'nda toplanmıştır. Mübarek'in devrilmesi amacıyla yapılan eylemler hükümet tarafından tepki ile karşılanmış ve protestoların sorumlusu olarak Müslüman Kardeşler gösterilmiştir [126]. Mısır'da da Tunus'ta olduğu gibi polis ile göstericiler arasında çatışmalar yaşanmasına rağmen ordu halka karşı silah kullanmamıştır.

Çıkan çatışmalara rağmen göstericilerin Tahrir Meydanı'ndan ayrılmaması, ısrarlı bir şekilde eylemlerini sürdürmeleri sonucunda Mübarek, mevcut hükümeti görevden aldığını açıklamış ancak kendisinin başkanlık görevini bırakmayacağını belirtmiştir. 30 yıllık iktidarı boyunca cumhurbaşkanlığı görevine kimseyi atamayan Mübarek ülkedeki ayaklanmayı bastırması için Ömer Süleyman'ı görevlendirmiştir. Tepkileri yumuşatmak amacıyla siyasi manevralarını sürdüren Mübarek, General Muhammed Vagdi'yi içişleri bakanı, Ahmed Şefik'i ise başbakan olarak atamıştır.

Mübarek, polis gücü ve siyasi reformlar yolu ile isyanları bastırmak istemişse de halk Tahrir Meydanı'nı terk etmemiş ve Mübarek'in iktidarı bırakması ve

demokratik bir yönetime geçiş için eylemlerine devam etmiştir. Mısır halkının bu ısrarlı tutumu ayaklanmaların başlamasından 18 gün sonra sonuç vermiş ve 11 şubat 2011 tarihinde Hsn Mübarek istifa etmiştir [127]. Bu tarihten sonra ülkenin yönetimini ayaklanmalar sırasında polis gücüne karşı halkın yanında yer alan ordu üstlenmiştir. Devlet başkanlığı görevini Wikileaks belgelerinde “değişime dirençli” şeklinde tanımlanan Muhammed Hüseyin Tantavi’nin başkanlığındaki Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi devralmıştır [128]. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta ise asker kökenli Mübarek’in iktidarı bırakmasının ardından yönetimi halkın istediği reformları gerçekleştireceğini belirten ve asker kökenli Savunma Bakanı Mareşal Tantavi’nin devralmasıdır.

Ayaklanmaların başladığı ilk günlerde isyan hareketlerine herhangi bir müdahalede bulunmayan ordu, sonrasında kendisine yönelik eylemlerin başlaması ve Tahrir Meydanı’ndaki gösterilerin devam etmesi üzerine halkı baskı altına almaya yönelik bir politika izlemiştir.

Demokratik bir yönetime geçiş için Mısır halkı 28 Kasım 2011 tarihinde Halk Meclisi’ni seçmek üzere için sandık başına geçmiştir. 3 aşamalı seçimler sonrasında Müslüman Kardeşler tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi oyların % 47’sini alarak 235 milletvekili ile mecliste temsil edilme hakkını elde etmiştir [129]. Selefiler’in politik aygıtı Nur Parti’si ise % 27 oy oranı ile 121 koltuk kazanmıştır. Halk seçimleri sonucunda Liberal Vefd partisi % 9’a yakın oy oranı ile 38 milletvekili çıkarırken, dördüncü parti olan Hr Mısır Bloku da 34 milletvekili ile mecliste temsil edilme hakkı kazanmıştır [130].

Mısır’da parlamentonun üst kanadını oluşturan, senato niteliği taşıyan ve yeleri iki aşamalı bir seçim süreci sonucunda belirlenen şura Meclisi seçimlerinin ilk aşaması ise 29 Ocak 2012 tarihinde gerçekleştirilmiştir [131]. 270 üyeden oluşan ve üyelerin 180’i seçim ile 90’ı ise cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Yüksek Askeri Konsey tarafından atanan Meclis’in ikinci aşaması 14-15 şubat tarihlerinde yapılmıştır. Yapılan seçimler sonucunda Müslüman Kardeşler tarafından kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi oyların % 58,8’ni alarak şura Meclisi’nde de çoğunluğu oluşturmayı başarmıştır.

Halk ve Şura Meclisi seçimleri bu şekilde tamamlanan Mısır'da aynı şekilde 2 kademe yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk basamağının 24-25 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirilmesi planlanmıştır [132]. Resmi başvuru tarihinin 8 Nisan'da dolması ile beraber 23 kişinin adaylığını koymasına rağmen kesin liste 26 Nisan'da açıklanmıştır. Yapılan seçimde hiçbir adayın istenilen çoğunluğu elde edememesi durumunda ise Haziran ayında seçimlerin 2. turu gerçekleştirilmiştir. Müslüman Kardeşler grubunun adayı Hayrat el Şatir bu seçimlerin öne çıkan ismi olmuştur[133].

4.6.3 Libya'da Arap Baharı Süreci

Ortadoğu coğrafyasını etkisi altına alan Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri bölgenin diğer ülkeleri olan Yemen, Cezayir, Ürdün ve Libya'da da sıçramıştır. Libya'da önceki örneklere nazaran daha zorlu bir sürecin ardından NATO'nun muhaliflere desteği ile Kaddafi'nin iktidarı terk etmesi sağlanmıştır. Bir süre ülkede saklanan ve ardından yakalanarak öldürülen Kaddafi'den sonra başlayan yeni dönemde muhalifler tarafından kurulan Ulusal Geçiş Konseyi'nin başkanı Mustafa Abdulcelil ülkenin başkanı olmuştur.

4.6.4 Suriye'de Arap Baharı Süreci

Tunus ve Mısır'da halk ayaklanmasıyla otoriter rejim liderlerinin devrilmesi, Libya'da sürecin farklı ve daha uzun bir yol izlemesine karşın Kaddafi'nin öldürülmesi ile benzer şekilde sonuçlanması, Türkiye ile en uzun kara sınıra sahip Suriye'nin de diğer ülkelerle aynı kaderi paylaşacağı beklentisini doğurdu. Ancak bu beklenti ve öngörüler sahada tam anlamıyla karşılığını bulamamıştır. Çünkü Suriye'de yaşanan durumun kendi iç faktörlerinden ve uluslararası politik etkilerden kaynaklanan ikili bir boyutta seyretmekte olduğu görülmektedir.

Esad'ın babasından miras aldığı ve ülkede çok fazla etkin olan Baas rejimi ile güçlendirilen istihbarat örgütü Muhaberatın ülke içindeki varlığının yanı sıra Suriye

ile stratejik ilişkilere sahip olan İran ve Rusya'nın Esad'dan yana tavır alması Suriye'deki durumu daha da zorlaştırmaktadır.

Ayrıca Beşşar Esad, Arap Baharı hareketlenmelerinden ülkesinin etkilenmeyeceğini düşünmekteydi. Esad uyguladığı Amerikan ve İsrail karşıtı politikaların halkta karşılığının olduğunu ve bu durumdan hoşnut olan halkın kendisine muhalefet etmeyeceği ya da ayaklanmayacağını varsayıyordu.

Ortadoğu'yu etkisi altına alan ayaklanmaların Suriye'deki başlangıç noktasını facebook üzerinde "Suriye Devrimi 2011" adıyla oluşturulan sayfadan yapılan çağrılar oluşturmuştur [7]. 4-5 Şubat tarihlerinde ülkede sivil bir ayaklanma başlatılmasına yönelik çağrılar olmasına rağmen Hafız Esad döneminde gerçekleştirilen Hama katliamını unutmayan halk herhangi bir ayaklanma emaresi göstermemiştir. Ancak Mart ayına girildiğinde ülkede küçük çapta da olsa gösteriler başlamıştır. Amerika Georgetown Üniversitesi'nden Louay Safi eylemlerin başlangıcını şu şekilde anlatmaktadır.

"Ayaklanmalar Hamidiye çarşısında küçük bir gösteri ile 15 Mart'ta başladı. 2 gün sonra çok daha büyük bir gösteri oldu. Ayaklanmanın başlamasına neden olan son olay tutuklanan 15 çocuğun bırakılması içindi. 15 çocuk diğer Arap isyanlarında olduğu gibi rejime karşı duvar yazısı yazdıkları için tutuklanmışlardı. İsyan başladığında 5 haftadır o çocuklar hapiste tutuluyorlardı. Hepsi de 15 yaşından küçüklerdi. Dera'nın ileri gelenleri güvenlik şefi ile görüşmek için gittiler. Güvenlik şefi Esad'ın kuzeni idi. Şef bu kişileri dinleyeceği yerde azarladı. Daha sonra çok büyük bir gösteri ile insanlar reform için ayaklandılar. Atıf Necip gerçek mermi kullanarak insanların üzerine ateş açtı [134]."

Dera kentinde baş gösteren bu ilk ayaklanmalar bastırılmaya ve kentin diğer şehirlerle olan bağlantısı kesilmeye çalışılmış, ancak bu çabalar gösterilerin diğer kentlere sıçramasına engel olamamıştır [135]. Nihayet eylemler Humus, Lazkiye ve Halep'e de yayılmıştır.

Suriye’de de Mısır ve Tunus’taki gibi bir sürecin yaşanıp yaşanmayacağına dair Suriyeli bir gencin yorumu şöyledir:

“Suriye’de ordu, otoriteyle arasında belli bir mesafeyi koruyan bir kurum değildir. Ülkede ordu, güvenlik sistemi ve otorite ile bir olmuş vaziyettedir. Bu nedenle Suriye’de Tunus ve Mısır’da yaşananlara benzer bir durumun yaşanması çok olası değildir. Burada eğer gösteriler ivme kazanacak olursa iki olasılık söz konusu olacaktır: Ya bu eylemler şiddetli bir şekilde bastırılacaktır –ki bu rejimin meşruiyetinin büyük ölçüde yara almasına sebep olacaktır- ya da daha düşük bir ihtimalle Esad görevini bırakacaktır. Hangi olasılığın gerçekleşeceği ise eylemlerin güç kazanıp kazanmayacağına ve yönetici elitin ne kadar akıllı ve mantıklı olduğuna bağlıdır [7].”

Ayaklanmaların üzerinden henüz bir yıl geçmesine rağmen Suriyeli gencin söylediklerinin birinci kısmı doğrulanmış niteliktedir. Çünkü Suriye eylemlerin başlangıcından beri güvenlik güçlerinin şiddet gösterilerine şahit olmuştur. Tankların şehirleri bombaladığı ülkede resmi rakamlara göre 11 bin insan hayatını kaybetmiştir [136]. Ancak halk bu sayının 50 bine ulaştığını ifade edilmektedir [137].

Arap ülkelerindeki ayaklanmalar Suriye’de de “pandoranın kutusu”nu açmıştır. Ayaklanmaların başladığı güne kadar sağlanmış olan denge ve istikrar bozulmuş, süreçle birlikte kartların tekrar karılması zorunlu hale gelmiştir. Suriye homojen bir etnik yapıya sahip değildir. Nüfusunun %90’nı Arap olmasına rağmen, geriye kalan %10 içerisinde Kürtleri, Ermenileri, Çerkezleri ve Türkmenleri barındırmaktadır. Suriye’de çoğunluğu oluşturan Araplar da dini ve mezhepsel farklılık arz etmektedirler. Nüfusun %74’ü Sünni Müslümanlardan oluşurken, %11’lik kesimi iktidarı da elinde bulunduran Nusayrilerden, %10’luk kesim Hıristiyanlardan meydana gelirken, %5’lik kesim ise Dürzilik ve İsmaililik gibi Şii İslamın mezheplerine mensup Araplardan oluşmaktadır. Suriye’nin bu heterojen yapısı ülkedeki çözülme sürecini hızlandırmıştır [7].

Zamanla ayaklanmalara direnen gruplar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Ülke içinde Esad'a karşı olarak şekillenen muhalefetin ise iki temel ayağı bulunmaktadır. Bu iki temel muhalefet ayağından ilki ülke içindeki faaliyetleri organize eden Yerel Koordinasyon Komiteleri ile beraber uluslararası kamuoyunda farkındalığın oluşması ve kendilerine destek bulmaya çalışan Suriye Ulusal Konseyi'dir. Diğerisi ise Baas rejimine karşı silahlı olarak mücadele eden muhalif grupların ve Suriye ordusundan kaçan askerlerin yer aldığı Özgür Suriye Ordusu'dur. Ülkedeki muhalif gruplar arasındaki en önemli sorun ise aralarında bir koordinasyonun olmayışıdır.

Ülkede muhalefet bu yapı içinde şekillenmiştir ancak öncesinde mevcut yönetime karşı bir hareket oluşmamasının nedeni Baas rejiminin etkisi ve sorunların uzun bir süre sümen altına itilmiş olmasıdır. Bu bağlamda diktatör Hafız Esad döneminde de bu sorunlar gün yüzüne çıkamamıştır. Nüfusun %11'ini oluşturan Nusayri azınlığa dayanarak kurulan Esad rejimi çoğunluğun üzerinde baskıya dayalı otoriter yönetimini sürdürmektedir. Baba Esad'ın 1970 yılında darbeye baş geçerek kurduğu otoriter rejimin, oğul Esad döneminde de devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla baskı altında olan ve çoğunluğu Sünni Müslümanlardan oluşan nüfus, Arap Baharı'ndan cesaret alarak bir muhalefet hareketi oluşturmuştur. Başlangıçta muhalif gruplar Esad'ın kısa süre içinde yıkılacağını düşünmüş ancak Suriye'nin iç ve dış faktörlerinin diğer ülkelere göre farklılık arz etmesi rejimi görece daha uzun süre ayakta tutmayı başarmıştır.

Rejimin şu ana kadar direnebilmesinin (Haziran 2012) iç nedenleri vardır; birinci neden muhalefetin dağınık olması, bazı konularda ortak kararlar alamamaları ve aralarında iletişim sorunlarının yaşanmasıdır. İkinci neden ise sadece %16'lık bir kesimi oluşturan Nusayri azınlığın rejime destek olmamasına rağmen Hıristiyan ve diğer etnik azınlıklarla beraber Sünni elitlerin de rejime destek vermeye devam etmeleridir. Üçüncü ve son neden ise rejimin sadece orduda değil istihbarat, parti vb. gibi ülkenin önemli kurumlarında güçlü ve etkili olmasıdır. Mısır örneğinde ordunun "halkın ordusu" olduğu görülmektedir. Tunus'ta ise ordu ve diğer devlet kurumlarının ayaklanmaya karşı direnmediği ve toplumsal taleplerin ve demokratikleşme dalgasının kısmen de olsa gerçekleşmesine göz yummak durumunda kaldıkları görülmektedir. Libya'da rejim başlarda direnmesine rağmen

ülkenin aşiret temelli yapısı ve muhalefete verilen yoğun dış destek nedeniyle bu direnç uzun sürmemiştir. Ancak Suriye’de gelinen aşama itibariyle orduya bakan yönüyle durumun diğer örneklere benzemediği görülmektedir. Hem iç hem de dış dinamikler değişimin gerçekleşmesine izin vermemiştir. İç dinamiklerde dengenin sadece Nusayriilerin üzerine kurulu olmaması, Hıristiyanların ve Sünni elitlerin de rejime destek vermesi, bunlara ek olarak Suriye ordusunun, istihbarat örgütünün (Muhaberat) ve benzeri kurumların son derece güçlü olması, özellikle de Nusayri kökenli Esad ailesine bağlı güçlerin bu yapıların içerisinde kilit konumda bulunmaları da rejimin kolaylıkla değişmesini ve düşmesini engelleyen iç faktörler olarak sayılabilir.

Dış faktörlere baktığımız da ise, Rusya, Çin ve İran’ı, Suriye’deki rejimin değişmesini ve düşmesini istemeyen ülkeler olarak görürüz. Bu ülkeler, Arap Baharı’nın giderek aleyhlerine döndüğünün fark ettikleri için, nispeten daha etkili oldukları Suriye içerisinde değişimi engellemeye çalışmaktadırlar. Rusya ve Çin’in Ortadoğu’daki bu halk hareketlerine karşı duruş sergilemelerinin sebeplerinden biri de bu ülkelerin bilinçaltılarında aranabilir. Bilindiği üzere demokratikleşme hareketleri Avrasya ülkelerinde 2000’lerin başında başlamış ancak belirli bir süre sonra kesintiye uğratılmıştır. Tam bu noktada bu ülkeler açısından bakıldığında, küresel bir fenomen haline dönüşen Arap Baharı’nın kendi egemenlik alanlarına negatif etkilerinin olabileceğini görmüşlerdir. Dolayısıyla genel olarak dünyadaki demokratikleşme dalgalarının bu ülkeler tarafından perdelenmeye çalışıldığını görmekteyiz. Rusya’nın kendi içerisindeki dönüşümü, demokratikleşme hareketlerini -1991 yılında rejim değişip Sovyetler’in çökmesinden sonra Rusya Federasyonu halini alırken- keserek gerçekleştirmiş ve sonrasında da hiçbir zaman demokratikleşmemiştir. Çin ise demokratikleşme taleplerini Tiananmen meydanında kanlı bir şekilde bastırmıştır. Demokratikleşme meselesi aynı zamanda Rusya ve Çin’in bir iç güvenlik sorunudur. Buradan hareketle dünyada, özellikle Ortadoğu ve Arap dünyasında görülen demokratikleşme talepleri orta ve uzun vadede Rusya, Çin ve İran gibi ülkeleri vurabilecek bir unsur olarak algılandığı ve bahsi geçen ülkelerin, halk hareketlerinin ortaya çıktığı ülkelerde bir “demokratikleştirmeme hattı” oluşturularak değişimi engellenmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Suriye’deki rejimin direnmesine neden olan dış faktörlerde arasında

Rusya ve İran gibi ülkelerin Suriye rejimiyle kurdukları bağ da etkili olmuştur. Bu ülkeler için Suriye'nin kaybı demek, rejim değişiminin sonucunda yeni rejimin muhalefeti destekleyen ülkelerle işbirliği içerisine girmesi demektir. Çünkü rejim düştükten sonra büyük olasılıkla iktidara gelen muhalefet Rusya, Çin vb. ülkelere mesafeli olacak, Batı'ya ve Türkiye'ye ise yakınlaşacaktır. Bu hem Türkiye'nin hem de Batı'nın bölgedeki etkinliğini artırıcı bir unsur olacaktır. Bu da Rusya ve Çin gibi ülkelerin aleyhine bir durum olarak görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu ülkeler, Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerde halk hareketlerinin engellenmesi bakımından belirgin bir etkinlik oluşturmamalarına rağmen, ikili ilişkiler anlamında daha güçlü oldukları Suriye'de bu halk hareketlenmesine karşı durma becerisini gösterebilmişlerdir. Özellikle bu ülkeler BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye yaptırımlara karşı veto haklarını kullanmışlardır. Veto edilen tasarıda ise Şam hükümeti kınanmış, Devlet Başkanı Beşşar Esad'dan görevi yardımcısına devretmesi ve şiddet olaylarına son verilmesi istenmişti. Rusya ve Çin, tasarının "tarafli" olduğunu ileri sürmüş, muhalefetin kınanmamasına karşı çıkmış ve bu şekilde ülkeye uzlaşma getirilemeyeceğini öne sürmüştür.

Bölgede etkin olmak isteyen İran ise Suriye'de yaşananları 2009 yılında İran'da yaşanan ayaklanmalara benzetmektedir. Bu nedenle Suriye'deki isyan hareketlerini Batılı ülkelerin çıkardığı bir fitne olarak görmekte ve kesinlikle Esad rejiminin yıkılmasına karşı çıkmaktadır. Ayrıca İran, Esad rejiminin değişmesi ile beraber büyük kayıplar yaşayacağını öngörmektedir [137]. Özellikle Suriye'deki rejimin düşmesinin İran'ın bölgedeki nüfuzunun Filistin, Lübnan, Irak, Körfez ülkeleri ve kendi ülkesinde bile azalmasına neden olma ihtimali vardır. İran'ın buradaki amacının, bu ülkelerde kurduğu Şii eksenli hattı korumak olduğu söylenebilir. Bu çerçevede İran'ın Esad rejiminin düşmesine izin vermesi beklenemez.¹¹

Gelinen süreçte, aktif politika anlamında, Suriye'de yaşanan ve her gün onlarca sivilin ölmesine neden olan olaylar karşısında dünya kamuoyunun inisiyatif

---

¹¹Basında değişik kaynaklara dayanarak İran'ın Suriye'ye gönderdiği Besiç militanları gibi haberler yer almaktadır. Ayrıca şu an itibarıyla Suriye'de 15 bin İranlı'nın görev yaptığı bilinmektedir. Ancak bu haberlerin istihbari haber niteliği taşıması nedeni ve doğrulanabilme olanağının çok zor olmasından ötürü şu anda sadece dipnot olarak değinmekle yetiniyoruz.

alması gerektiğini söyleyen ülkenin Türkiye olduğunu görmekteyiz. Tunus, Mısır, Libya gibi ülkelerde ABD'nin ve Batı kamuoyunun gösterdiği iradeyi Suriye konusunda görememekteyiz. Bu durumun görünen birkaç sebebi olabilir; birinci sebebi ABD'nin kendi içerisinde yaşadığı sıkıntılar ve özellikle seçim atmosferine girilmiş olmasıdır. Özellikle Irak'a girildikten sonra problemlerli bir dönemin ardından askerlerini çekmiş olması, Afganistan'ın işgal edilmesine rağmen hala ülke içerisinde kayıp vermeye devam etmesi gibi etkenler, seçim öncesinde ABD'nin Suriye'ye karşı kuvvet kullanmasını engelleyen faktörler olarak sayılabilir. Avrupa'ya bakıldığında ise küresel krizin etkilerinden hala kurtulamamış olmaları Suriye konusunda inisiyatif almalarını zorlaştıran faktörlerin başında geldiğini söyleyebiliriz. Bütün bunlara ek olarak Batı'nın inisiyatif almak istememesini, Suriye'de kendi çıkarlarının Libya'da olduğu (petrol gibi) kadar belirgin olmamasına bağlayabiliriz.

Diğer önemli bir nokta ise Ortadoğu coğrafyasında yaşanan değişimlerin giderek artan oranda İslami kimlik taşımaya başlaması ve özellikle ABD'deki bazı lobilerin ve Avrupa kamuoyunun bu hareketler hakkındaki algısının farklılaşmasıdır. Bu algı kırılmasıyla birlikte, sözü edilen coğrafyada bu ülkelerin etkinliklerinin azalacağı, buna mukabil, tarihi bağları da göz önüne alındığında Türkiye'nin etkisinin artacağı düşüncesi öne çıkmaya başlamıştır. Dolayısıyla Batılı karar alıcıları etkileyen lobilerin ve İslamofobi gibi önyargıların etkisiyle artık Batı'nın daha az inisiyatif alır bir mahiyete büründüğü söylenebilir. Nitekim Libya hariç halk hareketlerinin gerçekleştiği ülkelerde değişimin, Batı'nın moral desteğiyle sağlandığı söylenebilirken aynı durumun Suriye için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu açıdan Suriye'de bu yolla bir değişim beklemek gerçekçi olmaz. Suriye'de rejimin değişebilmesi için aktif bir irade gösterilmesi gerekmektedir. Adı pratikte -BM veya NATO müdahalesi- her ne olursa olsun, sonuçta halka dış destek veya ülkeye dış müdahale olmaksızın değişimin gerçekleşmeyeceği görülüyor.

Suriye'de bahsedilen etkenler nedeniyle bir sonuca ulaşamadığı bu noktada Türkiye'nin sürecin en aktif ülkesi olduğu görmekteyiz. Türkiye, Suriye ile dış ilişkiler bağlamında kurduğu mükemmel pozisyondan (bakanlar kurullarının toplanması, sınırdaki mayınların temizlenmesi gibi), ikili ilişkilerin dibe vurduğu bir

sürece savrulmuştur. Öncelikle Türkiye, Beşşar Esad’la dostluğunu kullanarak, tavsiyelerle Suriye’de yaşananları dönüştürme çabasında olmuştur. Bu aşamada da politikasını büyük ölçüde “düzenli değişim” şeklinde tanımlanabilecek bir çerçeve içerisinde yürütmeye çalışmıştır. Esad yönetiminin Türkiye’nin çağrılarını kulak vermemesi nedeni ile Ankara’nın Şam yönetimine karşı kullandığı dil sertleşmiştir. Bu sert tutuma Şam yönetiminin aynı sertlikle karşılık verilmiştir. Özellikle Türkiye’nin Suriye halkından yana tavır alması ve Ankara’nın ‘halkın taleplerine cevap ver’ çağrıları Esad rejimini ciddi bir şekilde rahatsız etmiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı son olarak Ağustos 2011 tarihinde Esad ile 6 saatlik bir görüşme yapmıştır. Görüşmenin içeriğine dair herhangi bir bilgi verilmemiş olmasına rağmen Türkiye’nin Esad’ın uyguladığı şiddete son vermesine yönelik ciddi bir uyarıda bulunduğu tahmin edilmektedir.

Artık bu noktaya gelinmesine rağmen Esad rejiminin süreci bir zaman kazanma oyununa dönüştürme çabaları, Türk karar alıcılarında Suriye’ye yönelik tüm ümidi bitirmiş ve Türkiye bu noktadan sonra muhalefeti daha aktif biçimde desteklemeye başlamıştır. Türkiye bu sorunun ancak Esad rejiminin gitmesiyle çözülebileceğine dair kesin bir inanca sahip olmuştur. Yalnızca aktif olarak Suriye muhalefeti desteklemekle kalmamış, aynı zamanda hem muhalefeti birleştirme hem de uluslararası kamuoyunda bir duyarlılık oluşturmak için de girişimlerde bulunmuştur. Bu yönde de uluslararası kongreler, organizasyonlar düzenlemiştir. Öncelikle Suriye’nin Dostları Grubu oluşturulmuştur. Bu bağlamda grupta yer alan ülkeler 24-25 Şubat 2012 tarihlerinde Tunus’ta toplanmış ve Suriye ile ilgili somut öneriler getirmeye çalışmışlardır. Ancak ilk toplantı Suriye ile ilgili böylesi kararların alınmasını bekleyenleri tatmin etmemiştir. İkinci toplantının ise İstanbul’da yapılması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede 1-2 Nisan 2012 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen toplantıda Suriye Ulusal Konseyi meşru temsilci olarak tanınmıştır.

Ancak gelinen bugün gelinen nokta itibariyle Esad rejiminin direnç noktalarının yüksek olduğu görülmektedir. Tunus, Mısır, Libya’da olduğu gibi bir sürecin Suriye özelinde işleminin mümkün olmadığı aşıkardır. Bazı bölge uzmanları bir yıl öncesi itibariyle Suriye’de halk hareketlerinin patlak vermesinden

sonra kısa sürede (3 ya da 5 ay içerisinde) rejimin gideceği öngörüsünde bulunurlarken, gelinen noktada devrimin bu kadar da kolay olmadığı, rejimin çok daha dayanıklı olduğu ve gitmesinin daha uzun bir süre alacağı da görülmektedir.

Türkiye'nin Suriye'deki olaylar neticesinde, Suriye'ye karşı en aktif rol alan bir ülke konumuna gelmesi doğal olarak birçok riski de beraberinde getirmiş oldu. Bu durum iki ülke arasındaki güvenlik sorunlarını yeniden köklü olarak gündeme getirme potansiyeli taşımaktadır. Halihazırda bunların sinyalleri de görülmektedir. Nitekim Suriye rejiminin Soğuk Savaş döneminden sonra sıklıkla kullanma imkanı bulunduğu PKK terör örgütünü, Türkiye'ye karşı tekrar bir kart olarak kullandığı görülmektedir. Terör örgütünü bir manivela olarak Türkiye'ye karşı kullanma sürecine girilmesi, tez boyunca ortaya konulan Türkiye'nin iyi niyet yaklaşımının sabote edilmesi ve eskiye dönme riskiyle karşı karşıya kalarak, kazanımların kaybedilmesi olarak da okunabilir.

Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin kopması üzerinden bir yıl bile geçmeden iki ülke arasında geleneksel olarak var olan tüm çatışma alanlarının Suriye devleti tarafından yeniden devreye sokulmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu dönemde PKK'nın, Suriye'nin özellikle kuzeydoğu bölgesinde etkinliğini arttırdığı bilinmektedir. PKK, burada rejim karşıtı Kürtleri pasifize etmeye de çalışmaktadır.

Hafız Esad ve Beşşar Esad dönemlerinde Türkiye-Suriye ilişkilerinde yaşanan farklılaşma tezin önceki bölümlerinde incelediğimiz üzere beraberinde iki ülkenin güvenlik boyutunda da değişimlere yol açtı. Ancak Beşşar Esad döneminde yaşanan sıcak ilişkilere rağmen dış bir faktör olarak küresel bazda yaşanan dönüşüm (Arap Baharı ve demokratikleşme dalgaları gibi) Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir etken olarak devreye girdi. Bu faktörler ilişkilerde ciddi kırılmalara yol açarken, iki ülke arasındaki güvenlik boyutunu da yeniden sorgulanır hale getirdi.

4.7 Olası Sorunlar

İki ülkenin arasındaki ilişkilerin olumlu seyir izlemesi halinde bu durumun hem Türkiye ve Suriye'ye hem de bölgesel güvenliğe önemli katkılar sağlayabileceği görülmüştür. Ancak Ocak 2011'de Tunus, Mısır ve Libya'daki diktatör rejimleri devirmeyi amaç edinen ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları Mart ayından itibaren Suriye'de ciddi bir şekilde hissedilir olmuştur. Dera kentinde başlayan ayaklanmalar sonrasında Suriye'nin diğer önemli şehirleri olan Şam, Halep, Hama, Humus, Lazkiye, Banyas, Deyr ez-Zor'a da yayılmaya başlamıştır [138]. Beşşar Esad'ın bu ayaklanmalara karşı şiddet içeren bir tutum içine girerek binlerce kişiyi öldürmesi dünya gündeminde geniş bir yer bulmuştur. Başta ABD olmak üzere Batı dünyası Esad'ı izlediği bu şiddet politikaları nedeniyle kınamış ve ekonomik ve siyasi yaptırımlar uygulanması konusunda karara varmışlardır [114].

Bu şekilde Arap Baharı ile birlikte hareketlenen sokaklar, Türkiye'yi komşularıyla "sıfır sorun" politikası bağlamında büyük emekler vererek iyi ilişkiler geliştirdiği diktatör bir rejime sahip Suriye yönetimi ile Suriye halkı arasında bir seçim yapmaya zorlamıştır. Rejim karşıtı gösterilerin başlamasından itibaren halkına karşı şiddet kullanmaması konusunda Suriye'nin Türkiye tarafından uyarılmasına karşın Esad'ın aldığı sert önlemleri artırması nedeniyle Türkiye tercihini söz verdiği reformları gerçekleştirilmeyen ve halka karşı kabul edilemez sert bir tutum takınan Esad rejiminden değil halktan yana kullanmıştır.

Bu noktada sürecin bir iç savaşa dönüşmesi bölgede ciddi bir istikrarsızlık ortamını beraberinde getirebilir. Bu ortamdan yararlanmak isteyen terör örgütlerinin başında PKK gelecektir. PKK'nın merkezi otoritesi zayıflamış bir Suriye'yi tekrar bir üs olarak kullanmaya çalışması Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye sokabilir. Türkiye'nin PKK riski ile karşı karşıya gelmesi durumunu Laçiner şu sözleri ile açıklıyor:

"Risklerin başında terör ve bölücü hareketler geliyor. Eğer Suriye de Irak gibi olursa Türkiye karşıtı terör örgütleri yeni bir sığınak bulabilirler. Başka bir deyişle çeşitli ülkelerin göz yumması ve hatta desteğiyle yeni Kandil dağlarımız olabilir. Dahası Suriye'nin

‘savaş alanı’na dönmesi halinde Türkiye’ye yasadışı patlayıcı ve silah girişlerinde ciddi artışlar yaşanır [139].”

Ayrıca Suriye’de nüfusun %8-10’unu oluşturan Kürtlerin çoğunlukla vatandaşlıklarının bile olmaması ve Türkiye’den göç etmiş olan Suriyeli Kürtler üzerinde PKK’nın önemli etkisinin olması da Türkiye için başka bir sorun anlamına gelmektedir. Suriye’nin iç savaşa sürüklenerek bölünmüş bir yapıya sahip olması burada Batı’nın ve İsrail’in de öne çıkma olasılığını da artırmaktadır.

Suriye’nin çökmesi, Türkiye’nin Suriye ile yumuşak güç kullanarak geliştirdiği ilişkileri çıkmaza sokmaktadır. Böyle bir durumda Türkiye’nin bölgeye yönelik yatırımları ve ticari ilişkileri olumsuz etkilenecektir.

Laçiner Suriye’nin çökmesi halinde ortaya çıkması muhtemel olan gelişmeleri şu şekilde özetlemektedir;

“Suriye çökerse bunun Kürt sorunundan ekonomiye birçok konuda Türkiye’yi de sarsacağı aşikâr. Çünkü Suriye komşumuz olmanın ötesinde, Türkiye’nin sosyal, kültürel, etnik ve ekonomik açılardan uzantısı gibi.”

Dahası Suriye hem coğrafi hem de kültürel açıdan Ortadoğu’nun giriş kapısı gibi. Türk ihracat malları bu ülke üzerinden diğer ülkelere taşıyor. Tüm bu etkenlerin ışığında denebilir ki Suriye ile ilişkiler Türkiye’nin ‘Yeni Ortadoğu politikası’nın bel kemiğini oluşturuyor [140]”

Ayrıca Türkiye’nin Suriye konusunda safını belirlemesiyle Esad rejimi eski alışkanlıklarına dönerek PKK’yı destekleme yoluna da girebilir. Nitekim Esad’ın ülkesinde meydana gelen olayların Türkiye’de de gerçekleşebileceği yönündeki şu açıklamaları, PKK kartını elinde tutma gayretinin bir işaretidir:

“Bölge ülkeleri arasında siyasi, ekonomik, etnik yapının yanı sıra birçok alanda benzerlikler bulunuyor. Sonuç olarak kendisi de (Türkiye) aynı konulardan sıkıntılar yaşıyor. Eğer birileri bizim sorunlarımızı istismar etmeye kalkarsa, o zaman onun musibeti (sorunu) çok daha büyük olacak. Çünkü doğrudan etkilenecek. Düşmanlık da kendisine dönecek [141].

Sonuç olarak bu süreç Suriye’de yeni yönetimin otoritesini kuracağı ana kadar başta Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri açısından büyük tehditleri beraberinde getirecektir. Suriye’nin iç savaşa sürüklenme senaryosu da dahil olmak üzere, rejimin yerini muhaliflerin alacağı bir tablo dışındaki bütün senaryolar Türkiye açısından olumsuz sonuçlara gebe dir. Nitekim halihazırda PKK’nın Suriye ile yakınlaşmaya başladığı ve burada kamplar kurduğu yönünde söylentiler dolaşmaya başlamıştır [142].

SONUÇ

1970 yılında geçmişi darbelerle dolu ve istikrarsız bir ülke durumunda olan Suriye'nin yönetimini kansız bir darbe ile ele geçiren Hafız Esad, ülkede otokratik bir yönetim şekli oluşturarak siyasal istikrarı sağlamayı başarmıştır. Esad bu gücünü devletin önemli organları üzerinde oluşturduğu sıkı kontrol mekanizması ile sağlamıştır. 1971 yılında yapılan halk oylaması sonucunda ise 7 yıllık bir süre dâhilinde devlet başkanı seçilerek Suriye'nin ilk Alevi kökenli devlet başkanı olmuştur. Esad, Nasır modelinden etkilenmesi sonucunda ülkede başkanlık oluşturma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda değiştirilen anayasa ile Esad kendine ülkeyi istediği şekilde yönetebileceği bir güç sağlamıştır. Devlet organizmalarının kendine yönelik eleştiride bulunmasını yasaklamış ve oluşturduğu anayasa ile ordunun da başkomutanı sayılmıştır. Ayrıca Esad kendine özgü bu sistemi daha da güçlendirmek amacıyla devletin önemli kademelerine kendine bağlı ve sadık Alevi kökenli yakınlarını getirmiştir. Bu durum karşısında ise Sünnilerin tepkisini çekmemek için de kendine ve rejime yönelik herhangi bir tehlike oluşturma olasılığı bulunmayan bazı Sünni isimleri genelkurmay başkanlığı gibi önemli makamlara atamıştır.

Hafız Esad döneminde Suriye-Türkiye ilişkilerini incelediğimizde; iki ülke arasındaki ilişkiler, aralarında birçok ortak nokta olmasına rağmen iki komşu ülke arasında olması gereken bir seviyede ilerlememiş, genel olarak iki ülkenin birbirine karşı önyargıları beslediği güvensiz bir ortamda seyretmiştir. Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesi ile Türkiye-Suriye arasında devlet üst makamlarınca ziyaretler gerçekleştirilmesine rağmen ilişkiler büyük oranda sorunlar etrafında şekillenmiştir. Ayrıca iki ülke bu dönemde zaman zaman savaşın eşiğine bile gelmiştir.

Türkiye ve Suriye arasında yaşanan ilk ciddi krizi 1957 yılındaki Suriye Buhranı oluşturmuştur. Suriye'nin Rusya ile yaptığı bir anlaşma ile Rusya'nın Suriye'ye askeri destek sağlayacak olması Türkiye'yi ciddi oranda rahatsız etmiştir.

Ayrıca bu dönemde Suriye, Soğuk Savaş yıllarında Doğu Bloğu'nda yer alırken Türkiye Batı Bloğu ile beraber hareket etmiştir. Suriye her zaman Türkiye'nin Batı yanlısı politikalar izlemesinden rahatsızlık duymuştur. Her iki ülkenin de bu dönemde farklı bloklarda yer almaları ve yanı başındaki komşusunun Rusya'dan yana tavır alması Türkiye açısından sonderece rahatsız edici bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Baas'ın ülkede etkin olduğu dönemlerde başlayan ve Hafız Esad ile yoğunluk kazanan Suriye'nin Hatay'ın Türkiye'ye katılımını kabul etmemesi meselesi iki ülke arasındaki temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Suriye'nin Hatay'ı Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ele almasının yanında, İsrail tarafından işgal edilen Golan Tepeleri'nin geri alınmasından sonra ilk hedef olarak Hatay'ın gösterilmiş olması, iki ülke ilişkilerinin olumsuz yönde seyretmesine neden olmuştur. Hatay'ın Suriye çizimi haritalarda bu ülkenin sınırları içinde ve hatta okul kitaplarında da Türkler tarafından işgal edilen bir toprak parçası olarak gösterilmesi Türkiye'nin ciddi bir şekilde rahatsız olması sonucunu doğurmuştur.

Fırat-Dicle-Asi nehirlerinin sularının paylaşımı konusunda yaşanan problemler de iki ülke arasında bir su sorunu oluşturmuştur. Özellikle Türkiye'nin 1970 yılında Güney Anadolu Projesi'ni başlatmaya karar vermesi ilişkileri bir anda germiş; proje ile nehirlerden Suriye ve Irak topraklarına akan su miktarında azalma yaşanması iki ülke tarafından da endişe ile karşılanmıştır. Suriye ayrıca Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kıyıdaş ülkesi olmasına rağmen, söz konusu nehirlerin uluslararası sular olduğunu iddia etmiştir. Bu suların eşit paylaşımı konusunda yukarı kıyıdaş ülke olan ve bu sular üzerinde hakkaniyet ilkesini savunan Türkiye'yi ikna etmek için başta Irak olmak üzere Arap Birliği'ni de arkasına alarak Türkiye'den yerine getirilmesi imkânsız isteklerde bulunmuştur. Ayrıca Suriye'nin su konusundaki isteklerini Türkiye'ye kabul ettirmek için PKK'yı da bir koz olarak kullandığı görülmüştür.

Aslında Suriye'nin terör örgütlerini bir dış politika aracı olarak kullanması sadece Türkiye'ye yönelik değildir. Suriye, genel olarak kendini diğer ülkeler karşısında zayıf ve güçsüz hissetmesi nedeniyle isteklerini yerine getirtmek amacıyla Türkiye ile yaşadığı su sorununda yaptığı gibi bu tür örgütleri desteklemeyi bir dış

politika yöntemi haline getirmiştir. Suriye'nin Türkiye'ye karşı kullandığı örgütlere bakılacak olursa; ASALA başta olmak üzere çeşitli terör örgütlerinin yanında Abdullah Öcalan'ın ele başı olduğu PKK'ya da hem maddi hem de manevi destek sağlamış, kendi ülke sınırları içinde bu örgütlerin faaliyetlerine destek vermiştir. Ayrıca Hatay sorununda da aynı şekilde PKK'ya yönelik desteğini artırması Türkiye'nin sabrının taşmasına yol açmış ve devlet yetkilileri bu konuda Suriye'yi uyarma yoluna gitmiştir. Bu gelişmeler sonucunda savaşın eşiğine gelen iki ülke, İran ve Mısır'ın arabuluculuğu ile imzalanan Adana Protokolü ile anlaşmış ve örgütün elebaşı Abdullah Öcalan ülkeden çıkarılarak, Suriye'nin aktif olarak PKK'ya desteği sona erdirilmiştir.

2000 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenaze törenine katılması ile yeni bir sürece giren ilişkiler babasının ölümünden sonra iktidara Beşşar Esad'ın geçmesi ile ivme kazanmıştır. Babasına göre daha reformist bir tavır sergileyen Beşşar Esad, ülkede kısıtlı da olsa bazı yeniliklere imza atmıştır. Bu dönemde iki ülke arasında karşılıklı olarak üst düzey ziyaretler gerçekleştirerek ilişkilerin daha ileri bir boyuta taşınması amaçlanmıştır. İkili ilişkilerin bu şekilde gelişmesi sonucunda Türkiye ve Suriye arasında Suriyeli subayların Türk Silahlı Kuvvetleri'nin eğitim imkanlarından yararlanmasını sağlayacak "Askeri Anlamda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması" imzalanmıştır.

Gelişen bu olumlu ilişkiler ekonomik anlamda da kendini göstererek iki ülke arasında bu alanda anlaşmaların yapılması sağlanmıştır. Ticaretin artırılması için var olan engellemelerin kaldırılmasıyla ilgili gerekli düzenlemeler yapılarak gümrük vergilerinin kademeli olarak azaltılmasına ve karşılıklı olarak vizenin kaldırılmasına karar verilmiştir.

Suriye'nin PKK'ya destek vermesi nedeniyle savaşın eşiğine kadar gelen iki ülke, Adana mutabakatı ile -Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kesmesi ve elebaşını sınır dışı etmesi- örnek komşuluk ilişkileri sergilemeye başlamışlardır.

Babası Hafız Esad'a göre daha reformist bir düşünce yapısına sahip olan oğul Esad bir çok yönden babasından farklı özellikler taşımaktadır. Eğitimini İngiltere'de tamamlayan Beşşar Esad bu vesile ile Batı'yı yakından tanıma imkanına sahip olmuştur. Hafız Esad Batı'nın emperyalist anlayışına tanık olması nedeni ile her zaman Batı'ya karşı olumsuz düşünceler içinde olmasının yanı sıra iktidara gelebilmek için önündeki engellere rağmen çaba göstermiştir. Oğul Esad ise kendisi için hazırlanmış bir iktidarın başına geçmiştir. Ülkenin başına geçtiğinde yaptığı konuşmalarda babasından kalan baskıcı rejimi değiştirme yolunda daha demokratik adımlar atacağına inanılması halkın Beşşar Esad'a büyük umutlar bağlamasına neden olmuştur. Esad bu yönde çok küçük de olsa adımlar atmış, ancak reformlar konusunda babasından miras kalan Baas'ın otokratik yapısını kıramaması nedeni ile daha ileriye gidememiştir.

11 Eylül 2001 yılında Amerika'da meydana gelen saldırılar ABD'nin dünyayı tek elden yönetecek bir güç olma planlarının ağır bir darbe almasına neden olmuştur. Bu saldırılar sonucunda dünyada İslam karşıtı söylemler oluşmaya başlamıştır. ABD'de bu saldırılar ile beraber halkının da desteğiyle önce Afganistan'ı sonrasında da Irak'ı işgal etmiştir.

Amerika'nın Irak'ı işgali hem Amerika açısından hem de bölge açısından önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. İlk olarak Amerika dünya genelinde imaj kaybına uğramış ve işgal sonrasında Irak'ta Şiiliğin yükselişe geçmesi ile Sünnilerin bir Şii tehdidi ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. İran'ın da Şii mezhebinden olmasının yanında bölgenin petrol kaynaklarının yarısına sahip olması, bu ülkenin Ortadoğu'ya egemen olma yönünde politikalar izlemeye başlamasına neden olmuştur. Irak ise savaşın ağır bedeli altında hala toparlanma mücadelesi vermektedir. Savaş sonunda Irak'ın otoriter lideri Saddam Hüseyin yakalanarak idam edilmiştir. Ancak bu savaş sırasında çok sayıda sivil hayatını kaybetmiş, ayrıca birçoğu da çeşitli işkencelere maruz kalmıştır.

Türkiye ve Suriye kuruluşlarından itibaren genel olarak askeri vesayet baskın olduğu iktidar anlayışı ile yönetilmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye tarihinde kara bir leke olarak çeşitli darbelere şahit olmuştur. Bu darbeler Türkiye'yi hep bir adım geri götürmüştür. Ancak 2002 yılındaki genel seçimlerde AKP'nin %34 oy ile iktidara gelmesi ile Türkiye'de demokrasi ve siyasi anlamda bir normalleşme sürecine girilirken ekonomik anlamda ise Türkiye epey bir yol kat ederek dünya ekonomi sıralamasında 17. sıraya yerleşmiştir. Ayrıca 2008 dünya ekonomik krizini diğer ülkelere nazaran daha hafif atlattığı hükümete olan güvenin artmasına neden olmuştur. Bu yaşanan olumlu gelişmeler sonucunda AKP 2007 ve 2011 genel seçimlerinde de ülke yönetiminde kalabilmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye sadece kendi içinde bir gelişme göstermekten ziyade bölgesel bir güç olma yolunda da adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda AB ile müzakere ve Ermenistan'la da normalleşme süreçlerinin başlaması önemli adımlar olarak görülmüştür. Özellikle Türkiye yeni yönetimin "komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde Ortadoğu'ya yönelmeye başlamıştır. Ortadoğu ülkeleri arasında yer alan Suriye'nin de Türkiye için Ortadoğu'ya açılan bir kapı niteliği taşıması Türkiye-Suriye ilişkilerine özel bir önem verilmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Ortadoğu'da etkisini artıran nedenlerden biri de Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kişisel özellikleridir. Erdoğan'ın lise ve üniversite yıllarında Milli Türk Talebe Öğrenci Kollarında yer alması siyasi hayatının şekillenmesine neden olmuştur. Sonrasında ise Refah Partisi çatısı altında siyasi hayatını sürdüren Erdoğan çeşitli görevler üstlenmiştir. Ancak Erdoğan'ın öne çıkarak fark edilmesini sağlayan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı sırasında başarı ile yerine getirmiş olduğu görevleri olmuştur. Yaptığı çalışmaların halk nezdinde de kabul bulması sonucu Erdoğan'a başbakanlık yolu açılmıştır. Erdoğan'ın AKP'yi kurarken kendi geçmişini geride bıraktığını öne sürmesine rağmen özellikle Ortadoğu'da politikalarında muhafazakar kimliği ön plana çıkmıştır. Ayrıca Erdoğan'ın siyaseti ve dini ayrı olarak değerlendirerek demokrasi ve İslam'ın bir arada yaşanabileceğini iddia eden bir lider olması da Batı dünyası ve Ortadoğu'da kendisine özel bir konum sağlamıştır.

Erdoğan'ın sahip olduğu bu özelliklerinin yanı sıra muhafazakâr bir kişiliğe sahip olması da, Suriye ve diğer Arap ülkeleri ile kurduğu ilişkiler açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle de Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda yaptığı Filistin çıkışı, Erdoğan'ın Arap sokaklarında büyük bir ilgi ile karşılanmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin son yıllarda ekonomik olarak yükselişe geçmesi otoriter yönetimler tarafından yönetilen Arap halkların dikkatini çekmiştir. Özellikle de ülkenin bu gelişmesinin muhafazakar bir başbakanın iktidarında sağlanması Arap halklarında Türkiye'ye karşı bir teveccüh oluşmasına neden olmuştur. 2011 Genel Seçimleri'nde Erdoğan'ın yeniden başbakan seçilmesi, Arap sokaklarında da sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. Bu şekilde gelişen ilişkiler Türkiye'nin Arap ülkelere bir model olup olamayacağı sorusunu gündeme getirmiştir.

Güvenlik bağlamında Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler ele alındığında ise: Türkiye'nin genel olarak Batı dünyası paralelinde bir Ortadoğu politikası izleyerek bölgede var olan sorunlardan uzak kalmaya çalıştığı görülmektedir. Bu şekilde bölgedeki sorunların kendisini etkilemeyeceğini düşünen ve Batı ittifakı içinde yer alan Türkiye özellikle de Soğuk Savaş yıllarında Suriye'nin SSCB ile yakın politikalar izlemesinden rahatsızlık duymuştur. Ayrıca daha önceki sayfalarda bahsettiğimiz gibi Hatay ve su sorunu gibi nedenler yüzünden PKK'ya açık bir şekilde destek sağlayan Suriye'nin Adana Mutabakatı ile bu tavrını değiştirmesi sonucunda PKK en önemli destekçisini kaybetmiştir. Ayrıca bu sürecin sonunda örgütün ele başı Öcalan'ın yakalanması ile örgüt faaliyetlerinde 2000'li yıllarda önemli bir azalma meydana gelmiştir. Türkiye bu şekilde en uzun kara sınırını güvence altına almakla kalmamış, ülkenin Suriye ile ilişkilerinde de gözle görülür iyileşmeler yaşanmıştır.

Türkiye ve Suriye arasında ilişkilerin olumlu bir seyir izlemesi sonucunda Suriye tarafından “düşman ülke” olarak algılanan Türkiye, daha güvenilir bir komşu haline gelmiştir. Bu şekilde değişen algı sadece Suriye ile sınırlı kalmamış, diğer Ortadoğu ülkelerinde de var olan Türkiye imajında olumlu değişiklikler olmuştur. Gelişen güvenliğin Türkiye'nin yanı sıra Suriye için de avantajlar getirdiği söylenebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kendisine destek olan ülkeyi

kaybetmesi Suriye'yi bölgede Türkiye ile baş başa bırakmıştır. Bu nedenle Türkiye ile yakınlaşma politikaları izleyen Suriye, Türkiye'yi kendisi için Batı'ya karşı dayanabileceği bir kapı niteliğinde görmüştür. Ancak Suriye, Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkiler içinde bulunmasından daima rahatsızlık duymuştur. Bu şekilde, çevrelenmişlik hissi ile başbaşa kalan Suriye, bölgedeki diğer iki ülke İran ve Irak ile yakınlaşma içine girmeye çalışmıştır.

Ayrıca Türkiye, Suriye-Suudi Arabistan ve Suriye-Irak arasındaki sorunlarda arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Lübnan lideri Refik Hariri'nin öldürülmesinden sonra tüm ülkelere sorumlu tutulan Suriye'ye karşı, Suudi Arabistan'da Hariri'nin Sünni bir kimliğe sahip olması nedeniyle sert açıklamalarda bulunması iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye ise bu konunun mezhep tartışması şeklinde ele alınmasının önüne geçmiştir. Irak'ta 2009 yılında Yeşil Bölge'de meydana gelen bombalı saldırıdan eski Baas üyelerinin suçlanması sebebiyle iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Hatta iki ülke de karşılıklı olarak büyükelçilerini çekmiştir. Türkiye ise taraflarla görüşmeler gerçekleştirerek krizin daha fazla derinleşmemesi için büyük çaba göstermiş, her iki ülkeyi de sorunların saygı çerçevesinde çözülmesi için uyarmıştır.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Irak'ı işgal eden Amerika'ya Suriye'nin destek vermemesi, bu ülkeyi Amerika'nın Irak'tan sonraki muhtemel hedefleri arasına sokmuştur. Özellikle Clinton döneminde çeşitli nedenlerle Lübnan'a müdahalesine göz yumulan Suriye'nin bu tavrı Amerika tarafından hoş karşılanmamıştır. 2005 yılında da Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinden sorumlu tutulan Suriye'nin Lübnan'daki varlığı Amerika tarafından sorgulanır hale gelmeye başlamıştır. Aslında bu durum Amerika'nın aradığı tarihi bir fırsattır da. Bu şekilde Batı'nın hedef olarak gördüğü bir ülke konumuna geldiği bir dönemde Suriye'nin imdadına Türkiye yetişmiştir. Amerika'nın baskıcı söylemlerine rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından Suriye'ye gerçekleştirilen ziyaret iki ülke ilişkilerinin daha da gelişmesine neden olmuştur. Türkiye bu hareketi ile hem Batı'nın Suriye'ye olan baskısını azaltmış, hem de Suriye'nin güvenini kazanmıştır. Türkiye ve Suriye arasında gelişen güven, Türkiye'nin Ortadoğu'nun diğer ülkeleri ile de ilişkilerini geliştirmesine yardımcı

olmuştur. Özellikle de bölgenin iki düşman ülkesi olan Suriye ve İsrail, arabuluculuk faaliyetlerini Türkiye'nin yürütmesini istemiştir. İsrail'in Gazze saldırısı ile sekteye uğramasına rağmen söz konusu arabuluculuk faaliyetleri, Türkiye'nin bölgesinde artık daha aktif ve etkili bir politika izlediğinin de bir göstergesi olmuştur.

Bu şekilde gelişen ilişkiler hem Suriye hem de bölge ülkeleri açısından önemli faydalar sağlamıştır. Ancak Ocak 2011'de Tunus'ta başlayan ve sonrasında başta Mısır ve Libya olmak üzere bu coğrafyadaki ülkeleri etkisi altına alan halk ayaklanmaları, Mart 2011'de Suriye'de de görülmeye başlanmıştır. Ancak Beşşar Esad'ın bu ayaklanmalara karşı şiddet faaliyetlerinde bulunması ve kendi halkını öldürme yoluna gitmesi, Türkiye başta olmak üzere tüm dünya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, iç sorunu olarak değerlendirdiği bu olaylar karşısında Beşşar Esad'a şiddeti durdurarak halkın istediği reformları yapması yolunda telkinlerde bulunmasına rağmen, Esad şiddetin derecesini artırarak devam etmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle Türkiye de şiddet yanlısı Esad'ın yerine Suriye halkının yanında olmayı tercih etmiştir. Ancak ayaklanmaların bir iç savaşa dönüşmesi Suriye'de istikrarsız bir yapının oluşmasına ve PKK'nın yeniden bu ülkede konuşlanmasına neden olmasının yanında, Suriye'nin de Türkiye'ye karşı eskiden olduğu gibi PKK kartını kullanma olasılığını artırmaktadır.

Türkiye, Esad rejiminin halkına karşı uyguladığı şiddeti sonlandırmak için sahip olduğu yumuşak güç unsurlarını devreye sokarak, Suriye rejimi üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Ancak görülebildiği kadarıyla bu noktada istediği sonucu alamamıştır. Bundan sonraki aşamada Türkiye, Esad rejimi üzerinde sonuç alıcı uluslararası baskının daha çok artırılması için gayret gösterebilir. Böylelikle sürecin sert güç unsurlarının devreye girdiği bir aşamaya evrilmesi sağlanarak değişimin Suriye'ye de gelebilir.

KAYNAKLAR

- [1] Amanov, Ş. (Ed.) (2004). Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1)*., içinde (179-240). Ankara: Platin Yayınları.
- [2] Gürson, P. (2010), *Suriye*, Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- [3] Şen, S. (2004), *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- [4] Abdullah, Ö.F. (1988), *Suriye Dosyası*, İstanbul: Akabe Yayınları.
- [5] Süer B. Özer. (Ed.) (2004) Suriye-İsrail İlişkileri, Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1) ., içinde (123-188). Ankara: Platin Yayınları.
- [6] Koloğlu, O. (2004). “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi* içinde (s.275). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- [7] Dinçer, B. Coşkun, G. (2011). “Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye’de Değişimi Zorlamak Raporu”, Ankara: USAK Yayınları.
- [8] Seale, P. (1995). *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*, London: University of California Press.
- [9] Ayrancı, Şirin Z. (2006). *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- [10] İbas, Selahattin. (Ed.) (2004). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1)*., içinde (33-94). Ankara: Platin Yayınları.
- [11] Erciyes, E. (2004). *Ortadoğu Denkleminde Türkiye Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayınları.
- [12] Yavuz, C. (2005), *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*, Ankara: ATO Yayınları.
- [13] Şahin, M. (Ed) (2004). Suriye’nin Su Sorunu, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1)*., içinde (100-122). Ankara: Platin Yayınları.
- [14] Pehlivanlı, H. Sarıнай, Y. ve Yıldırım, H. (2001), *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Yayınları.
- [15] Olson, R. (2005), *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle ilişkileri: 1979-2001*, Orient Yayınları.

- [16] GAP nedir? (bt). 06.06.2011, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir>.
- [17] Gaytancıoğlu, Kaan. (2008) “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye- Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, <http://193.255.140.18/Tez/0059196/METIN.pdf>.
- [18] Denk, E. (1997), *Ortadoğu'nun Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Kùltür Yayınları.
- [19] Yıldız, G. (2000), *Golan Tepelerinin Stratejik Önemi ve Politikalar*. Ankara: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- [20] Kurubař, E. (2004). *Kùrt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*. Ankara: Nobel yayınları.
- [21] şehirli, A. (2000). *Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri*, İstanbul: Burak Yayınları.
- [21] Özcan, N. (199). *PKK (Kùrdistan İşçi Partisi)*, Ankara: ASAM Yayınları.
- [22] Katzman, K. (2001). *Terrorism: Near Eastern Groups and State Sponsors*. Washington DC.: CRS.
- [23] Flynt L. Leverett (4 Mayıs 2003). ‘How to Get Syria out of the Terrorism Business’. The New York Times.
- [24] Cabbarlı, H. (2004). Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Suriye'nin Yaklaşımı, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1)*, içinde (335-419). Ankara: Platin Yayınları.
- [25] Dinçer, B. (2006) ‘Ortadoğu'nun Türkiye için Önemi’, USAK Stratejik Gündem, <http://www.usakgundem.com/yazar/409/ortadogu%E2%80%99nunt%C3%BCrkiye-i%C3%A7in-%C3%B6nemi.html>, 7 Eylül 2011.
- [26] Kushner, D. [1999] ‘Turkish-Syrian Relations: An Update’ , *Modern Syria: From Ottoman Rule to Pivotal Role in The Middle East* içinde (233-234) Brighton & Portland: Sussex Academic Press.
- [27] Demir, İ. (2004). Hatay Sorunu, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1)*. içinde (341-364). Ankara: Platin Yayınları.
- [28] Özkan, E. ve Soğangöz, M. (13 Mart 2006). ‘Syria and Turkey: Warming Relations’, *Journal of Turkish Weekly*, 15.06.2011, <http://www.turkishweekly.net/news.php?id=27721,2012>.
- [29] Batu, İ. (Ed) (2010). “Türkiye Avrupa Birliği'ne Ne Kadar Yaklaşırsa Bölgesinde O Kadar Güçlü Olur”, *Mùlakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 3* içinde (79) Ankara: USAK Yayınları.
- [30] Doç. Dr. Süleyman Özeren ile mùlakat, 24 Ağustos 2010, Ankara 15.06.2011.

- [31] Elibol, S. Arıkan, Z. (1994). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- [32] Dunn M. C. (b.t.). *'The Arab World and the Kurds'*, American University, 01.06.2011, www.american.edu/cgp/pdf/dunn.pdf,2012.
- [33] McKiernan, K. (2006). *The Kurds: A People in Search of Their Homeland*, Newyork: Data Yayınları
- [34] 'Suriye'ye Uyarı: Sabrımız Kalmadı' (17 Eylül 1998). Milliyet, 09.06.2011.
- [35] Apo'nun Uzun Yolculuğu', (17 Şubat 1999). Radikal, 09.06.2011.
- [36] Lawson, H. Fred. (eds.). *Demystifying Syria*, Londra: The London Middle East Institute, 2009.
- [37] Tatbikatlarla Gözdağı'.(4 Ekim 1998). Radikal,09.06.2011.
- [38] Lowe, R. (2006). *The Syrian Kurds: A People Discovered*, Londra: Chatham House.
- [39] Brandon, J. (2007). *"The PKK and Syria's Kurds"*, 09.06.2011, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=1014.
- [40] Laçiner, S. (9 Mayıs 2008). 'PKK'nın Irak'tan Tasfiyesi', USAK Stratejik Gündem, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=721>.
- [41] McDowall, D. (2004). *A Modern History of The Kurds*, London & New York: I.B.Tauris.
- [42] Orhan, O. "Suriye Kürtleri ve Türkiye", *Stratejik Analiz*, sayı 73. s. 76, Mayıs 2006.
- [43] Maoz, M. ."Esad", (Çev. Hakan Gündüz). İstanbul: Akademi Yayınları, 1991.
- [44] İsrail. (31 Mayıs 2011). 08.07.2011, <http://forum.memurlar.net/konu/929951/>.
- [45] Türkiye-Suriye İlişkileri. (b.t.). 04.02.2011, <http://turktarih.net/tarih/1160/turkiye-suriye>.
- [46] Arı, T. (2004). *"Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi"*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- [47] Beşşar Esad'in hayatı_Esad kimdir. (b.t.). 04.02.2011, http://www.uzmanportal.com/_siyasi_hayati.html/.

- [48] Ghardy Farid N. (2005). “*Syrian Reform: What Lies Beneath*” Middle East Quarterly.
- [49] *T.C İçişleri Bakanlığı Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği Basın Açıklaması* 05.08.2011.sayı: 2008/77.
- [50] *Türkiye-Suriye İlişkileri. (b.t.). 13.02.2012*, <http://www.sde.org.tr/tr/kose-yazilari/174/model-komsuluk-turkiye-suriye-iliskileri.aspx>.
- [51] Şam Terörden Vazgeçti. (29.09.2009). 16.02.2012,<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/2000/09/29>.
- [52] Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Uluslar arası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması. (03.03.2005). 16.02.2012, <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5313.html>.
- [53] Türkiye-Suriye Ticari ve Ekonomik İlişkiler. (Mart 2006). 05.06.2011,<http://www.syria-turkey.com/bilgiler/ikili-iliskiler.pdf>,
- [54] Togay, Z. (bt).Beşşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri, 05.09.2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=793>.
- [55] “Türkiye’nin Suriye, Lübnan ve Ürdün İle Ekonomik Entegrasyonu Analizi”. (01.06.2011). 02.07.2011, <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1526/turkiyenin-suriye-lubnan-ve-urdun-ile-ekonomik-entegrasyonu-analizi.aspx>.
- [56] Athoğlu, Y. (bt). 2008 Yılında Suriye ve Lübnan’ın Kronolojisi, 07.06.2011, http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=248:2008-yilinda-suriye-ve-luebnann-kronolojisi&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150.
- [57] Ayhan, V. (2004). “Türkiye Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”. “*Ortadoğu Analiz*”, Cilt 1, Sayı 11, Kasım 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=423>.
- [58] Suriye Cumhurbaşkanı Esad Türkiye’de. (8 Mayıs 2010). Hürriyet, 07.05.2011, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/14661465.asp>.
- [59] Tonkuş, S. (bt). Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Toplantısı’nın Ardından Türkiye-Suriye İlişkileri, (16.06.2011), <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=507>.
- [60] Barkey J. Henry, “Preventing Conflict Over Kurdistan”, Washington DC: Carnegie Endowment for Internatioal Peace.
- [61] Bal, İ. (2001). “*21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*”. İstanbul: Alfa Yayınları.
- [62] Davutoğlu, A. (2011). “*Stratejik Derinlik*”. İstanbul: Küre Yayınları.

- [63] Kutlay, M. Yeni Dönem Türk Dış Politikasının Politik Ekonomisi, *Analist Dergisi* sayı:3, Mayıs 2011.
- [64] President Bashar al-Assad's adress to the people's Council". (1 Temmuz 2000). *Damascus Online*, 15.06.2011, <http://www.damascus-online.com/history/documents/bashar.htm.s.4-5>.
- [65] Athloğlu Y. (2006).“Beşşar Esad’in Siyasi ve Ekonomik Dışa Açılım Politikaları”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- [66] "Beşşar Esad'le Özel Röportaj". (6 Nisan 2005).CNN TURK. 28.06.2011.
- [67] Sakınç, M. (2004)."*11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu* ", Ankara: Ütopya yayınları.
- [68] Çelikkan, M. (2 Nisan 2003). Savaş İngilizlere Uzak, *Radikal* 29.06.2011, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=70799>.
- [69] Küçükcan, T. (Ocak 2004).11 Eylül Sonrası ABD ve Avrupa’daki Müslüman Azınlıklar, 01.07.2011, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=8&makaleid=3216>.
- [70] Laçiner, S. Celalifer, A. Ekinci, (Eds.) (2001). *11 Eylül sonrası Ortadoğu*. Ankara: USAK Yayınları.
- [71] Miller T. Christian. (4 Temmuz 2007). Contractors outnumber troops in Iraq, 14.07.2011, <http://articles.latimes.com/2007/jul/04/nation/na-private4>.
- [72] Sectarian divisions change Baghdad’s image, (7 Mart 2006). 14.07.2011, <http://www.msnbc.msn.com/id/13684759/>.
- [73] Greenspan admits Iraq was about oil, as deaths put at 1.2m. (16 Ekim 2007). 02.08.2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/sep/16/iraq.iraqtimeline>.
- [74] 1 Mart Tezkeresi TBMM’de Reddedildi. (2003). 12.08.2012, <http://www.sondevir.com/tarihtebugun/57385/1-mart-tezkeresi-tbmmde-reddedildi.html>.
- [75] Obama'nın Kahire konuşması, (5 Haziran 2009). 17.10.2011, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2009/06/090604_obama_speech.shtml.
- [76] Yaşar kemal ile Günter Grass " Söyleşi ve Edebiyat Buluşması " (15 Nisan 2010). 17.10.2011, Harbiye Muhsin Ertuğrul Sahnesi.
- [77] Aymalı, Ö. (16 Ağustos 2011) CHP Dörtlü Takriri niçin reddetmişti ?. 17 Eylül 2011. <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=171001>.

- [78] Türk halkı AK Parti'de reformları gerçekleştirme yeteneğini gördü, (24 Haziran 2011). 17.08.2011, <http://news-eu.com/haber/1920-turk-halki-ak-parti39de-reformlari-gerceklestirme-.html>.
- [79] Kantarcı, Ş. (30 Temmuz 2009) Sarkisyan'dan "Futbol Diplomasisi"ne Darbe: Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Son Gelişmeler, 18.12.2011, <http://www.turksam.org/tr/a1738.html>.
- [80] Özbay, F. (28 Nisan 2009). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinde Yol Haritası, 11.11.2011, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=327:turkiye-ermenistan-iliskilerinde-yol-haritasi&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148.
- [81] Çomak, İ. Türkiye-Ermenistan Protokollerini Doğru Okumak. (07 Eylül 2009). 11.11.2011, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1626:tuerkiye-ermenistan-protokollerini-doru-okumak&catid=171:analizler-kafkaslar
- [82] Erdoğan tam garanti verdi Bakü'nün şüphesi kalmadı. (14.05.2009). Sabah, 19.08.2011, http://www.sabah.com.tr/Siyaset/2009/5/14/erdogan_tam_garanti_verdi_baku_nun_suphesi_kalmadi
- [83] Futbolcu Erdoğan İnönü Stadı'nda, (21.12.2011), Sabah, 06.08.2011, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2011/12/21/futbolcu-erdogan-inonu-stadinda>.
- [84] Recep Tayyip Erdoğan, AK PARTİ Genel Başkanı. 06.08.2011, <http://www.akparti.org.tr/site/yonetim/genel-baskan>.
- [85] Wikileaks belgelerinde Erdoğan betimlemesi, (20.03.2011). 20.07.2011, Rota Haber, http://www.rotahaber.com/wikileaks-belgelerinde-erdogan-betimlemesi_154828.html.
- [86] The Erdoğan Experiment, (11 Mayıs 2003). 20.07.2011, NYTimes, <http://www.nytimes.com/2003/05/11/magazine/11ERDOGAN.html?scp=1&sq=Erdogan%20interview%20I%20am%20a%20Muslim%20I%20have%20responsibilities&st=cse&pagewanted=2>.
- [87] Erdoğan: İslam Dünyası Bir Şeyi Konuşuyor, İslamla Demokrasi Bir Arada Olabiliyormuş, (6 Mart 2011). 20.07.2011, ShowHaber, <http://www.showhaber.com/erdogan-islam-dunyasi-bir-seyi-konusuyor-islamla-demokrasi-bir-arada-olabiliyormus-407149.htm>.

- [88] Erdoğan'a 'Müslüman şahsiyet' ödülü, (10 Ocak 2011). 20.07.2011, Turk Time <http://www.turktime.com/haber/Erdogan-a-Musluman-sahsiyet-odulu/120543>.
- [89] 3. Kez Erdoğan,(b.t.) 21.07.2011, Ufuk Gazetesi, 13.09.2011, <http://www.ufuk.nl/detay.asp?id=11405>.
- [90] Harun Ayanoglu, Kim kimi destekliyor, (bt) 22.07.2011, Harun Ayanoglu Blogspot, <http://harunayanoglu.blogspot.com/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html#!/2011/01/1998-turkiye-suriye-bunalm.html>,
- [91] Şahin, M. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 8,
- [92] Hale, W. (1992). Turkey the Middle East and Gulf Crisis, *International Affairs*, Cilt: 68, Sayı: 4, ss. 679-692.
- [93] Sandıklı, A.“(bt). Değişen Türk Dış Politikası’nın Ortadoğu’ya Yansımaları” Konferansı ,Yalova Üniversitesi.
- [94] Sayari, S. (1997).Turkey and Middle East in 1990s, *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 26, Sayı:3, ss. 44-55.
- [95] Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası*, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- [96] Martin, L. (2000). Turkish National Security in Middle East, *Turkish Studies*, Cilt: 1, Sayı: 1.
- [97] Orhan, O. (19 Mayıs 2009).“Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye-Suriye İlişkileri”, (20 Aralık 2011).http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009611_oytun34rhan.pdf.
- [98] Bal, İhsan. (bt). “From Accusation to Cooperation”, RUSI Conference, 07.10.2011.
- [99] Laçiner, Sedat. (25 Ekim 2011). “PKK’da Suriye Etkisi”, Star Gazetesi, 05.11.2011 <http://www.stargazete.com/politika/yazar/sedat-laciner/pkk-da-suriye-etkisi-haber-392332.htm>.
- [100] Mercan M. Hüseyin, (2010). “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış politikası’nda Süreklilik ve Değişim”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt:4, Sayı:2, ss. 103-118.
- [101] Athoğlu, Y. (2009). “Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi”, *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 1.
- [102] Dinçer O. Bahadır. (7 Aralık 2009). “Suriye-Irak ve Türkiye”, 22.11.2011 <http://www.usakgudem.com/yazar/1238/suriye-irak-ve-t%C3%BCrkiye.html>.

- [103] Analist Dergisi, <http://www.usakanalist.com/content/yeni-kurt-realitesi-ayd-nlar-n-pkk-ya-ba-kald-r-s-23/>.
- [104] Coşkun, G. Dinçer, B. (2011). Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye’de Değişimi Zorlamak”, Ankara USAK Raporları.
- [105] Onulduran, E. “Türk Dış Politikasında Eksen Kayması yok”, İçinde *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 3*, (s.265)
- [106] Yakış, Y. “Türkiye’nin Dış Politikası” İçinde *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 3*,)
- [107] Hasan Cemal, “Suriye’den İlk Mesajlar”, (10 Mart 1999). Milliyet, 01.11.2011, <http://www.milliyet.com.tr/1999/03/10/yazar/cemal.html>.
- [108] Suriye’ye 13 Yıl Sonra Anlamlı Mesaj, (22 Kasım 2006), Rota Haber, 06.10.2011. http://www.rotahaber.com/suriyeye-13-yil-sonra-anlamli-mesaj_226763.html.
- [109] Özel, S. (2010). “Soğuk Savaşın Bitmesi Türkiye’nin İşine Gelmedi”, içinde *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 4*, (284) Ankara: USAK Yayınları.
- [110] Ankara PKK benzetmesinden rahatsız.(17 Şubat 2006). Hürriyet, 05.10.2011, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/3949077_p.asp.
- [111] Yavuz, C. (31 Ağustos 2009). “Suriye-Irak Gerginliği Terör mü Yoksa ‘Fırat’ınSuyunda Fırtına mı”, 02.02.2012, <http://www.turksam.org/tr/a1767.html>.
- [112] Oytun Orhan, Irak-Suriye Arası Mekik Diplomasisi: Türkiye’nin Arabuluculuğu, *Ortadoğu Analiz*, Eylül 2009 Cilt:1, Sayı:9, s.11.
- [113] Suriye-Irak’ın arasını Türkiye düzeltiyor’.(01. 09.2009). CNNTURK, 10.12.2011, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/08/31/suriye.irakin.arasini.turkiye.duzeltiyor/541475.0/index.html>,
- [114] Salık, N. Beşşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği, *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2011, Cilt 3, Sayı: 35.
- [115] Altunışık M. Benli, (2009). “Ortadoğu ve ABD Yeni Bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt:1, Sayı:1, ss. 69-81.
- [116] Gordon Philip H. (bt). “After Iraq: Is Syria Next”, *Brookings*, 25 Nisan 2003.
- [117] Nota gibi uyarı. (11 Eylül 2007). Hürriyet, 17.03.2012 <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=7261131>.

- [118] Suriye, İsrail ile Görüşmelerinde Türkiye'nin Arabulucu Olmasını İstiyor, (3 Ekim 2010). 02.02.2012, <http://www.haberler.com/suriye-israil-ile-gorusmelerinde-turkiye-nin-2264912-haberi/>,
- [119] Ayhan, V.(2009). Davutoğlu'nun Bağdat Ziyaretleri Işığında Türkiye-İrak İlişkileri, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 9, s.14.
- [120] Altunışık, M. (2010). Suriye-Türkiye İlişkileri Üzerine Bir Röportaj, (02.02.2012). http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/maltunisik_120110.html.
- [121] Tunus Halk Devrim ve Sonrası. (Mart 2011).*ORSAM Rapor*, 05.03.2012, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011322_orsam.rapor.no.36.pdf.dosyasi.pdf.
- [122] Ayhan, V. (2012) Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması, *ORSAM Rapor*, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201227_veysell.pdf
- [123] Seçimlere Doğru Tunus. *USAK Rapor*, Ekim 2011.
- [124] Tunus'daki ayaklanmanın nedenleri ve sonuçları üzerine bir yorum... (b.t.) 23.04.2012, <http://www.smileturkiye.com/blog/?p=3165>.
- [125] Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu Mu?, *ORSAM Rapor*, Şubat 2011.
- [126] “Egyptian govenment blamees Muslim Brotherhood for uprising”, (25 Ocak 2010), 15 Nisan 2012, <http://www.examiner.com/article/egyptian-government-blames-muslim-brotherhood-for-uprising>
- [127] Mısır'da hükümet istifa etti. (29 Ocak 2011). 05.03.2012, HaberTürk, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/596152-misirda-hukümet-istifa-etti>.
- [128] Mısır'ı Taşıyacak Adam: Tantavi. (12 Şubat 2011). 05.03.2012, <http://www.dunyagundemi.net/misiri-tasiyacak-adam-tantavi.html>.
- [129] Mısır seçimlerinde Müslüman Kardeşleri ilk sırayı aldı. (b.t.). 10.04.2012, <http://www.haberhakki.com/genel/misir-secimlerinde-musliman-kardesleri-ilk-sirayi-aldi.html>.
- [130] Mısır'da Resmi Seçim Sonuçları Açıklandı, (21 Ocak 2012). 14.04.2012, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-resmi-secim-sonuclari-aciklandi-25223.html>.
- [131] Mısırdaki senato seçimleri. (29 Ocak 2012). 14.04.2012, <http://www.etha.com.tr/Haber/2012/01/29/dunya/misirda-senato-secimleri/>

- [132] Mısır senatosunu seçiyor. (29 Ocak 2012) 14.04.2012, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/710640-misir-senatosunu-seciyor>.
- [133] Mısır'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri. (9 Nisan 2012) 14.04.2012, <http://www.gundemkibris.com/misirda-cumhurbaskanligi-secimi-26469h.htm>.
- [134] “Suriye’de Özgürlük ve Demokrasi Kavgası”. (b.t.) 10 Nisan 2012, <http://www.sde.org.tr/print.aspx?pageID=0&columnID=0&newsID=1547>
- [135] UGK Başkanı: Libya Bir Bütündür. (7 Mart 2012), 11 Nisan 2012, <http://www.ozgurkudus.org/slam-uemmet/773-ugk-bakan-libya-bir-buetuenduer-.html>.
- [136] Suriye'de 11 bin 147 kişi hayatını kaybetti. (19 Mart 2012) 12 Nisan 2012, <http://haber.mynet.com/suriyede-11-bin-147-kisi-hayatini-kaybetti-621203-dunya/>.
- [137] Dinçer, B. ve Kutlay M. Kapıdaki Kriz Suriye: Uluslararası Yaklaşımlar ve Türkiye için Öneriler, *USAK Raporları*, Kapıdaki, Mart 2012.
- [138] Dinçer, B. (4 Nisan 2011) Suriye: Dikkat Kaygan Zemin, 13.11.2011. <http://www.usakgundem.com/yazar/2043/suriye-dikkat-kaygan-zemin-.html>.
- [139] Laçiner, S. (30 Nisan 2011).“Sıradaki Ülke: Suriye”, 09.12.2011, <http://www.usakgundem.com/yazar/2083/s%C4%B1radaki-%C3%BCIke-suriye.html>.
- [140] Laçiner, S. (21 Haziran 2011). “Türkiye’nin Suriye Politikası”, (09.12.2011).<http://www.tumkoseyazilari.com/yazar/sedat-laciner/21-06-2011-turkiyenin-suriye-politikasi.html>,.
- [141] “Esad’dan Türkiye’ye Tehdit Gibi Açıklama”, (08.10.2011). Yeni Şafak, (03.01.2012). <http://yenisafak.com.tr/Dunya/?i=344628>,
- [142] “PKK Suriye’de Kamp Kurdu” 24 Aralık 2011, *Milliyet*, 03.03.2012 <http://www.milliyet.com.tr/2004/10/21/siyaset/asiy.html>.

ÖZGEÇMİŞ

3 Mart 1976 Artvin/Yusufeli doğumludur. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 1997 yılında mezun oldu. 2004 yılında 8. Kolordu'da askerlik görevini tamamladı. Mezuniyeti sonrası uluslararası kuruluşlarda başladığı yöneticilik görevini sürdürmektedir. 2009 yılında da Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Özel ilgi alanları uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları ve düşünce kuruluşlarıdır.

Yabancı dili İngilizce olup, evli ve 2 çocuk babasıdır.

Mehmet TİRAŞ